

multicongress

II. Uluslararası
Multidisipliner Çalışmaları Kongresi
4-5 Mayıs 2018, Adana-Türkiye

*2nd International
Congress on Multidisciplinary Studies
4th-5th May 2018, Adana-Turkey*

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

Sosyal Bilimler
Social Science

Editör / Editor

Doç. Dr. Şafak KAYPAK

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

Editör / Editor • Doç. Dr. Şafak Kaypak

Kapak Tasarım / Cover Design • Emre Uysal

Kitap Tasarım / Book Design • M. Fatih SANSAR

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2018 // October 2018-ANKARA

ISBN: 978-605-258-108-7

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Akademisyen Kitabevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz

Yayıncı / Publisher • Akademisyen Kitabevi

Akademisyen Kitabevi Adres /Address:

Halk sokak No: 5/A Yenışehir / Ankara

Tel : +90 (312) 431 16 33

GSM : +90 (533) 765 23 74

web: www.akademisyen.com

e-mail: info@akademisyen.com

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

ÖN SÖZ.....	VII
KURULLAR.....	VIII
DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITION	VIII
DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS	VIII
DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE	VIII
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE.....	VIII
BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD	IX
SEKRETERYA	XIII
POPÜLER KÜLTÜR, BATIL İNANÇLAR VE FAL BAKTIRMAK: FAL ODAKLI KAFELERE GİDEN MÜŞTERİ PROFİLİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR ÇALIŞMA.....	1
SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN ADANA İLİNE ETKİLERİ	21
MODERN TOPLUMLARIN ÇIKMAZI: MİLLİ KİMLİK- ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇELİŞKİSİ.....	33
SOSYAL SORUMLULUK OLGUSUNA ÇEVRE AÇISINDAN BAKMAK	53
KENTSEL ÇEVRENİN SORUNU OLARAK ATIK VE YÖNETİMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİNDE.....	72
ENGELLERİN AŞILMASINDA KENT KONSEYLERİNİN İŞLEVİ: ESKİŞEHİR KENT KONSEYİ ÖRNEĞİ	91
YEREL YÖNETİMLERDE KARAR ORGANI OLARAK MECLİS	107
TÜRKİYE'DE KIRSAL GÖÇ KARARINDA CİNSİYET FAKTÖRÜ	

ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM	121
SPACE-HUMAN RELATION AND THE TRANSFORMATION OF SPACE USE IN HISTORICAL HOUSES: MARDIN-MIDYAT CASE	127
ALBERT CAMUS'DE FELSEFİ İNTİHAR VE BAŞKALDIRI	136
GÖÇ VE KÜLTÜREL BELLEK	143
SOSYAL DESTEK BAĞLAMINDA KADINLARIN KADIN KONUKEVİ DENEYİMİ VE GELECEĞE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ	154

ÖN SÖZ

Multidisipliner alanlarda yapılan çalışmalar, 21. yüzyılda dünya çapında ilgi gören ve desteklenen çalışmaların başında gelmektedir. Bu bağlamda dünyada birçok üniversitede multidisipliner programlar açılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, dünyanın önde gelen ülkelerinde multidisipliner konular üzerine çalışan bilim insanı sayısı her geçen gün artmaktadır. Multidisipliner alanlardaki çalışmalar dünya çapında hız kazanırken Türkiye’de de Yüksek Öğretim Kurumu tarafından multidisipliner programlar desteklenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, multidisipliner alanda Türkiye’de yapılan çalışmalar halen yeterli düzeyde değildir.

4-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Adana'da gerçekleştirdiğimiz "II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi " ile farklı disiplinlerde çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek, yeni bir bakış açısı ortaya çıkarmayı, disiplinler arasında bilgi etkileşimini sağlamayı ve multidisipliner çalışmalara bilim dünyasının dikkatini çekmeyi amaçladık. Bu amaç doğrultusunda; sempozyuma sunulan bildiriler kitaplaştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Sempozyuma katı veren kurumlara, kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan meslektaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

KURULLAR

DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITUTION

Çukurova Üniversitesi

DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS

Adana Büyükşehir Belediyesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Çağ Üniversitesi

Seyhan Belediyesi

SOBIAD

ASOS

Çukurova Araştırmaları Dergisi

ASOS Journal

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

ASOS Yayınları

Akademik İletişim

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Haşim AKÇA, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,

Prof. Dr. Ellie ABDİ, Montclair State Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Tomasz NIZNIKOWSKI, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. Meriç ERASLAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Reza BEHDARİ, East Tahrân Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Öğr. Gör. M. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alparslan DAYANGAÇ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemal SAKALLI, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dana BABAU, (Medicine and Pharmacy of Targu Mures Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Deniz ABİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dušan MITIĆ, Belgrade Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Emel ORAL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Esat ARSLAN, Çağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. F. Duygu SABAN ÖKESLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof.Dr. Feda Rehimov Hannanoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Prof. Dr. Fikret DÜLGER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Haluk BODUR, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrem TÖRE, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat DURUKAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Muzaffer SÜMBÜL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Münir YILDIRIM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BAŞ, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan DOĞAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Pelin YILDIZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Ramazan BİLGİN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Roger ENOKA, Colarado Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Turgay BİÇER, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Tülin ARSEVEN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yahya Fatih AYAZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ahmet İNCE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ahmet TEKE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Aysel ÇİMEN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Bülent ELİTOK, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Deniz ZEREN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Erdem ÇANAK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Evşen NAZİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Fatma Ebru İkiz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Füzün ASLAN, İnönü Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Hülya YÜCEER, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. İlder Ünlükaptan, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. İsmail ŞİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ömer KORKUT, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Rabia ÇİZEL, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Doç.Dr. Rovshan Aliyev, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Doç.Dr. Saadet Gandilova Tagı kızı, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Doç.Dr. Sūdabe Salihova, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - UNEC, Azerbaycan

Doç. Dr. Şebnem HELVACIOĞLU, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yavuz DUVARCI, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah AKPINAR, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kürşat ERSÖZ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Aqıl Memmedov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Aslıhan NAKİBOĞLU, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Baki BAĞRIAÇIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Banu ÖZTANRIÖVER, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behçet Yalın ÖZKARA, Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Behzad DİVKAN, East Tahrān Branch İslamic Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Berrin GÜNER, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Burcu GÜRKAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Dilan ALP, Şırnak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Eray YAĞANAK, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Erhan AKDEMİR, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Esengül İPLİK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Fethi NAS, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gözde TANTEKİN ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakan GÜNEYLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Gürol ZIRHLIOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Hakkı ÇİFTÇİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrfan DÖNMEZ, Şeyh Edebalı Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İsmail Erim GÜLAÇTI, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Bülent ÖNER, Gelişim Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mir Hamid SALEHIAN, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Fazıl HİMMETOĞLU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa CANER, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KILLI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Mümine KAYA KELEŞ, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Neval AKÇA BERK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nil YAPICI, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Nurkhodzha Akbulaev, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Ramis KARABULUT, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Samet EVCI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Seda ÇELLEK, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Sevda DOLAPÇIOĞLU, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Şahin EKBEROV, Azərbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azərbaycan

Dr. Öğretim Üyesi Toğrul NAĞIYEV, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Tolga AKAY, Kafkas Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Volkan YURDADOĞ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi Zehra Doğan SÖZÜER, Haliç Üniversitesi, Türkiye

Dr. Ali BİRBİÇER, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Dr. Fatih ERHAN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nermin TANBUROĞLU, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nigar NAGIYEVA YORULMAZ, Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

SEKRETERYA

Araş. Gör. Ahmet KARDAŞLAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Araş. Gör. Esra ASICI, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Okutman Pınar ÇAM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

POPÜLER KÜLTÜR, BATIL İNANÇLAR VE FAL BAKTIRMAK: FAL ODAKLI KAFELERE GİDEN MÜŞTERİ PROFİLİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE KEŞİFSEL BİR ÇALIŞMA

*Popular Culture, Superstitious Beliefs and Fortune-Telling: An
Exploratory Study on The Determination of The Profile of The Customers
Visiting Fortune- Cafes*

Meltem CANOĞLU* & Eda YAŞA ÖZELTURKAY**

Sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin altında yer alan kültürün tüketici davranışlarındaki etkisi yadsınamaz düzeydedir. Kültür, insanların ve toplumların gelenekleri, görenekleri, inançları, alışkanlıkları deneyimleri, bilgi birikimleri, yaşam ve davranış biçimleri, düşünüş biçimleri gibi özelliklerinin bir yansıması olarak ifade edilebilir. Popüler kültür ise, “gündelik yaşamın bir kültürü” olarak ifade edilebilmektedir. Popüler kültürün bilinen öğelerinden biri olan fal, ülkemizde de köklerini, halkın düşünce ve inanç sistemleri ile geleneklerinden alan (Örnek, 1977:126) ve halk arasında eskiden beri yaygın olarak inanılan, paylaşılan ve uygulanan bir batıl inanç pratiği olarak önemli bir yere sahiptir. “Fala inanma, falsız kalma” türü bir inanışla, eş, dost ortamlarında hoşça vakit geçirmek için bakılan keyif fallarından papatya falına ya da sahillerde, sokaklarda beliren çingenelerin baktığı fallardan her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğu ve bu yıldızla insan arasında yazgısal bir bağ olduğu inancından hareketle yıldız kaymasının o kişi için iyi veya kötü talihe işaret ettiğine inanılması (Erginer, 2003) gibi pratiklere kadar tüm uygulamalar toplumumuzda fala ilişkin yaygın ve yerleşik bir inanç ve uygulamanın varlığına işaret eder. İnsanlar inandıkları bu tür kişilere ulaşmak için şehir bile değiştirebilmektedirler. Bu çalışmayla fal kafelere giden müşterilerin profilleri, tüketim tarz ve nedenleri ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Konuyla alakalı çok fazla çalışma olmaması dolayısıyla keşifsel bir çalışma olarak tasarlanan bu çalışmada sınırlı literatüre dayalı olarak hazırlanan görüşme sorularıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların, demografik özelliklerinin yanı sıra farklı fal türleriyle ilgili tüketici deneyimleri de betimlenmeye çalışılmıştır. Giderek daha yaygın bir şekilde ve şubeleşerek yükselen bu tür kafe-mekanlarına giden müşteri profilinin ortaya çıkarılmasının pazarlama faaliyetlerinde bu alt segmentin tanımlanabilmesi açısından da önem taşıdığı düşünülmektedir.

* (Dr. Öğr. Üyesi); Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye

** (Doç. Dr.); Çağ Üniversitesi, Mersin

1. Kavramsal çerçeve

1.1 Batıl İnanç, Fal ve Tüketim

Davranışları en geniş biçimde etkileyen unsur hiç şüphesiz ki içinde yaşanılan kültürdür. Bir ülkenin kültürü, o ülkede üretilen ürünlerin belirlenmesinde ve elbette ki tüketiminde de etkilidir. Bu bakımdan toplumun inanç ve değer yargılarının bilinmesi ve toplum üyeleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi pazarlama literatürü için oldukça önemlidir (Odabaşı ve Barış, 2002:313). Gündelik hayatın eğlencesini içeren, anlamların ve hazların dolaşımının söz konusu olduğu bir süreç olarak tasvir edilebilen popüler kültürü halk şekillendirir (Batı, 2015:138). Her kültür kendi toplumsal alışkanlıklarının bir ürünüdür. Bir kültürü anlayabilmek için o toplumun alışkanlıklarının neler olduğunu ortaya koymak önemlidir (Evren, 1996:7). “Türk kahvesi” olarak dünyaya adını duyuran içecek de bir kültür haline gelmiş ve kendi tarihini yaratarak bugün de popüler alışkanlıkların klasikleri arasında yerini almıştır (Şahbaz, 2007). Eskiden olduğu gibi bugün de Türk toplum hayatında, kahve ve kahvehane kültürünün önemli bir yeri olduğu muhakkaktır ve halk arasında fala bakmak günah olsa da fala bakma falsız da kalma geleneğinin yüzyıllardır devam ettiğini söylemek mümkündür (Ulusoy, 2011: 165).

Pazarlamada çeşitli sosyal ve kültürel unsurların önemine yönelik akademik araştırmalar yapılırken, bireylerin batıl inançları ve bunların tüketici davranışı üzerindeki etkileri konusunda fazla bir veriye ulaşılmamıştır (Ulu, 2012:65). Ang 1997’de Çinli tüketicilerin alfonümerik marka isimlerine bakışlarını incelediği çalışmada; şanslı numara kabul edilen “8” rakamının yer aldığı isimler ve metinler, şanssız numara olarak değerlendirilen “4” rakamına göre daha iyi algılandığını saptamıştır. Batıl inançların pazarlama faaliyetlerinde kullanılmasının en tipik örneğini Çin’de reklamlar üzerinde yapılan içerik analizinde 4 rakamını içeren reklam fiyatlarının, 8 rakamını içeren reklam fiyatlarına göre daha az tercih edilmesi durumu verebilir (Özgüven, 2013). Çin’de bazı binaların 4. katı yoktur. Amerika’da 13 rakamının, merdivenin altından yürümenin ve kırık aynanın uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır (Kramer and Block, 2008:784).

Arapça “butlan” kelimesinden türetilen batıl kavramı, “boş, çürük, asılsız ve gerçeğe aykırı olan” anlamına gelir (Köse ve Ayten, 2009). Herhangi bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu olarak ifade edilebilen inanç kavramı, yeterli seviyede gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru saymayı, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamak olarak tanımlanmaktadır (Artun, 2007). Batıl inanç sözlük

anlamında; boş inanç olarak tanımlanmaktadır (Eren vd., 1998:157). İnsanlık tarihi boyunca yaşanan bilinmezlik hissiyatını anlamlandırabilmek için insanoğlunun yeteneklerinin yeterli gelmediği durumlarda içselleştirilen ve yaşamın bir unsuru olarak yerini alan batıl itikat ve inançların; günlük yaşam içerisinde sıkça kullanılması, zamanla ritüellere dönüştürülerek doğal seleksiyonlar halinde yüzyıllar boyunca nesillerden nesillere aktarılması söz konusudur (Akova, 2011:126). Batıl inançların dini inançlardan sonra gelen ikincil inanç olarak da tanımlanmasına rastlamak mümkündür (Adorno, 2009). Doğan (2006) çalışmasında, insanların pozitif yollarla çözemedikleri problemlerin muhtemel çözümlerinin batıl inançlar olarak nitelendiğinden bahsetmektedir. Akova (2011) çalışmasında batıl inançları; yaşam içerisinde bireye yol arkadaşlığı ederek, yaşamın ağır koşullarına direnme gücünü arttıran ve insanoğlunu yaşama bağlayan enerji ve kültürlerin yaşam biçimleri olarak tasniflemiştir. Özgüven (2013) literatürde yer alan tanımlardan yola çıkarak batıl inançları; bireyin davranışlarını yönlendiren, nedenlerinin tam olarak anlaşılmadığı, toplumsal olarak ortaya çıkan birtakım inanışlar olarak tanımlamıştır. Yüzyıllardır toplumların kültürleri içerisinde yer alan ve sorun çözmede bir bilgi türü olarak işlev gören batıl inançlar, bilimin ilerlemesi ve akılcı bir yaklaşımla çağdaş, modern toplumlar tarafından seleksiyona tutulmuş olmakla birlikte, kültürel bir miras olarak günümüze kadar ulaşabilmişlerdir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012).

Batıl inançlar, bireyin yakın ya da uzak geleceği bilme güdüsünü tatmin etmesi ve bilmediği güçlere karşı kendisini koruması olarak da ifade edilmektedir (Akova, 2011:131). Bu inançlar, geleceği görme ve muhtemel sıkıntıları tahmin etme arzusunu tatmin eder ve bu arzusun arkasında insanların geleceği merak etme veya kendi hayatlarında meydana gelecek olayları anlama, kendi kaderleri hakkında çeşitli sembolik işaretleri yakalama ve nihayetinde de kendilerini olumlu ya da olumsuz şeylere karşı hazırlama isteği yatmaktadır (Saenko, 2005:83). Bilinmeyen; görünmez ama var olduğuna inanılan, ancak, ne zaman, nerede ve nasıl karşılaşılabileceği kestirilemeyen tehdit ya da ümitlerin tümü olarak tanımlanabilir ve bilinmeyen bilme yolunda duyulan bu arzu, maddesel olmayan bu kader, ölüm, kötülük gibi kavramların somut göstergelere dönüştürülerek, görülür kılınma çabasını yanında getirir (Akova, 2011:129). Bir olayın sonucu kişi için ne kadar önemliyse, kişi belirsizlik durumunu o kadar ciddiye alır ve yoğun bir gerilim yaşar. Bu psikolojik durum kişiyi batıl inançlara sürükleyebilir (Schipper & Lange, 2006). İnsanoğlu bilinmeyenleri bilmek akıl, duyular ve sezgi yoluyla ulaşılan bilgiler dışında kalanlar hakkında bilgi vermek amacıyla muska, fal, büyü gibi hurafeler üretmişlerdir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu,

2012).Falın birey hayatında bu kadar etkiye sahip ve yaygın olması, falın daha çok “gelecek merakı” ve “bilinmeyene olan merak” gibi insanın merak duygusuna hitap ediyor olmasından kaynaklı bir durum olmasındandır (Halıcı, 2018: 153). Benzer olarak, geleceği öğrenme arzusu ve bilinmeyene olan ilgi, insanlık tarihinin ilk zamanlarına kadar uzanmakta, insanlıkla varlığını devam ettirmektedir. Bilinmeyene karşı duyulan merak, birçok fal yöntemini ortaya çıkarmıştır (Gür, 2012: 202). Tarot, el falı, kahve falı, papatya falı, yıldız falı gibi birçok çeşit bulunmasına rağmen, Türk toplumunda en yerleşik ve geleneksel fal pratiği kahve falıdır. Yokarı’ya göre (2014), kahve falı performansı, bireylerin bilinmeyi arama tutkusunu gidermesinin yanında, en az iki kişinin paylaştığı geleneksel bir pratik halindedir ve bireylerin sosyalleşme ihtiyacına hitap etmekle birlikte içinde yaşanılan toplumun gelenek ve görenekleri, inançları, yaşam biçimi ve alışkanlıkları hakkında önemli göstergeler sunmaktadır ve sahip olduğu bireysel etkiler açısından değerlendirildiğinde, kahve falı performansının fala baktıranlar üzerinde terapik bir etkisi bulunmaktadır. Bireyleri günlük hayatın sıkıntısından kurtarıp onları olumlu düşünmeye yönlterek motive ederek fala baktırma işleminde devamlılık sağlanmış olur. Rahatlama, bireyleri fala baktırmak için ödeme yapmaya iten ve herhangi bir şekilde iletişim içinde oldukları kişilerle bir araya gelip fal baktırma merasimi düzenleyen en önemli etkidir. Fala bakan kişiler tarafından sarf edilen geleceğe yönelik olumlu sözler, karşısındakinin beklentileri dâhilinde mutluluk hissi uyandırır ve yaşanan sıkıntıların aşılabileceğini duyan katılımcı, söylemlerden tatmin olması halinde, düzenli olarak fala başvurmaktadır.

2. Yöntem

3.1. Araştırmanın Önemi, Amacı ve Araştırma Soruları

Türk topluluklarında da yayılmış olan bir uygulama olan fal bakımı farklı şekillere bürünmüş olsa dahi, fala olan ilgi hiç azalmamıştır ve modern toplumlarda da kendisini göstermektedir. Kahve falı, içilen kahvenin telvelerinin oluşturduğu şekillerden hareketle, sembolleri yorumlayarak geçmiş, şimdiki zamanı, geleceği tahmin etmeye dayalıdır; ancak, kahve falı, geleceği ve bilinmeyi öğrenme ilgisinin yanında bir sosyal iletişim biçimi halini almıştır.

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan fal (Scognamillo ve Arslan, 1999), biçim ve işlev açısından farklılıklar göstermiş olsa da ilkel, antik ya da uygar hemen her toplumda ihtiyaç duyulan ve varlığını sürdüren bir uygulamadır (Güngör, 2005). İnsanlar bu tür kişilere ulaşmak için şehir bile değiştirebilmektedirler. Bu çalışma ile özellikle yaygınlığı giderek artan falcılık hizmeti sunan kafe vb. yerlerden bu hizmetleri satın alan bireylerin özellikleri ve bu tür hizmetleri satın alma nedenlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Giderek daha yaygın bir

şekilde ve şubeleşerek yükselen bu tür kafe-mekanlara giden profilin ortaya çıkarılması pazarlama faaliyetlerinde bu segmentin tanımlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Konuyla ilgili alan yazınındaki çalışmalar sınırlı sayıda olduğu için çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu tür çalışmaların yapılması, bu tür batıl inançlara sahip bireylerin tanımlanabilmesi ve tüketim niyetlerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

Yapılan önceki çalışmalarda çok spesifik olarak bu tür bir çalışmanın olmaması dolayısıyla keşifsel bir çalışma niteliği taşıyan bu çalışmada amaca bağlı olarak üç araştırma sorusu geliştirilmiştir. Bu sorular;

AS1: Fal baktırma deneyimine sahip bireylerin batıl inançları var mıdır, var ise nelerdir?

AS2: Fal baktırma deneyimine sahip bireylerin batıl inançlarının satın alma davranışlarına etkisi nasıldır?

AS3: Fal baktırma deneyimine sahip bireylerin, kahve tüketme ve kahve falı baktırma nedenleri nelerdir?

3.2. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada kullanılan verilere ilişkin tanımlayıcı bilgiler aşağıda tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1 : Verilere İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Veri toplama aralığı	1 Nisan- 10 Haziran 2018
Görüşme süreci	35-55 dakika arası/Katılımcı (Yaklaşık)
Araştırma ve Örneklem türü	Kişilerin bakış açısından olaya bakarak görüşme vasıtasıyla kişilerin deneyimlerini, tutumlarını, düşüncelerini, niyetlerini, yorumlarını, zihinsel algılarını ve tepkilerini ortaya çıkartmak (Yıldırım ve Şimşek, 2013) için <i>keşifsel araştırma</i> tercih edilmiştir. Olasılığa dayanmayan örneklem türlerinden <i>yargısal örnekleme</i> kullanılmıştır. Yargısal örnekleme de araştırmacının çalışma için örnekleme kim daha uygun ve katkı sağlayıcı olur yargısına dayalı olarak kim ile görüşeceği ortaya çıkar (Quinlan, vd.,2015:181). Bu bağlamda görüşmeler Adana’da faaliyet gösteren bir kahve falı odaklı bir kafede bu iş için bekleyen müşterilerle gerçekleştirilmiştir.
Görüşme türü	Yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler; açık uçlu sorular, daha spesifik konularla ilgili bilgi toplanmak amacıyla sorulur, daha esnektir, görüşme formundaki

	sorulara ek olarak görüşmenin akışına dayalı yeni sorularda cevaplanabilir (Quinlan, vd.,2015:181).
Görüşme sorularının dayandığı kaynaklar	Güngör, (2005); Nar (2014); Fendal (2012); Halıcı (2018)

Önceki araştırmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak konunun sosyolojik boyutlarına ilişkin çalışmaların olduğu görülürken, pazarlama açısından bu tür bir çalışmaya ulaşılabilen kaynaklar arasında çok fazla rastlanılmamıştır. Görüşme soruları hazırlanırken, araştırmacılar yapmış oldukları ön araştırma ile Güngör (2005), Odabaşı (2006), Nar (2014), Fendal (2012) ve Halıcı (2018)'ın çalışmalarından esinlenerek bir görüşme formu oluşturmuşlardır. Görüşmeler 1 Nisan- 10 Haziran 2018 tarihleri arasında yargısal örneklemeyle belirlenen 22 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze yapılmıştır. Görüşmeciler ses kaydı alınmasını istemedikleri için her bir katılımcıyla görüşülürken iki araştırmacı da hazır bulunmuştur.

3.3. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği

Geçerlilik iç ve dış geçerlik olmak üzere iki türdür. Yıldırım ve Şimşek (2013:292-293), iç geçerliğin araştırmacıların gerek veri toplama, gerekse verilerin analizi ve yorumlanması süreçlerinde tutarlı olmasına ve bu tutarlılığı nasıl sağladığını açıklamasına, dış geçerliğin ise genellenebilirlikle ilgili olduğu için, araştırmacının okuyucuyu araştırmanın tüm aşamaları hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirmesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Güvenirlilik konusunda ise, araştırmacının izlediği aşamaları ayrıntılı ve açık bir biçimde rapor etmesi, elde edilen sonuçların toplanan verilere bağlı olduğunun ve araştırmacının ön yargılarının sonuçları etkilemediğinin açık bir göstergesi olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:296). Nitel çalışma yapan araştırmacıların; *tekrarlı sorular, rastlantısal örneklem seçme, ayrıntılı alıntılar yapma, bağlantılara yoğunlaşma, analiz formu, araştırmanın sınırlarını ortaya koyma, kendini değerlendirme, çarpık durumları bulma, negatif ve alternatif sonuçlarla karşılaştırma, çeşitleme, eş denetleme, ayrıntılı betimleme, kısa yoldan denetleme, uzun süreli çalışmalar ve katılımcı teyidi* gibi stratejileri kullanmalarının yapılan çalışmanın niteliğini artıracakları vurgulanmaktadır (Yıldırım, 2010:80).

Bu çalışmada, araştırmanın veri toplama ve analiz aşamalarında araştırmacılar, tutarlı ve tarafsız davranarak tüm aşamalar hakkında okuyucuya ayrıntılı bilgi vermeye çalışılmıştır. Ayrıca, araştırmanın daha geçerli ve güvenilir olması için birbiriyle bağlantılı sorular, ayrıntılı alıntılar yapma, bağlantılara yoğunlaşma, analiz formu, araştırmanın

sınırlarını ortaya koyma, eş denetleme, ayrıntılı betimleme gibi stratejiler tercih edilmiştir. *Uygulanan tüm bu stratejiler nedeniyle araştırmanın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin sağlandığı düşünülmektedir.*

Örneklem yeterliliği; Onwuegbuzie ve Leech (2007)'e göre uygun örneklem büyüklüğünü belirlemede veri doygunluğu kriterini baz alan önceki çalışmalara bakılmasını önerirken, Priporas, Stylos ve Fotiadis (2017) ise nitel çalışmalar için araştırmanın içeriğine dayalı olarak örneklem 15 ile 40 kişi arasında olabileceğine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmada zaman kısıdı ve veri doygunluğu baz alınarak yirmi iki görüşmeciyile çalışma tamamlanmıştır.

3. Bulgular

Görüşme formundaki sorular demografik sorular ve konuyla ilgili keşfedici sorular olmak üzere iki grupta sorulmuştur. Demografik sorular arasında katılımcıların doğum yılları, cinsiyetleri, meslekleri, en son aldıkları eğitim dereceleri ve yaklaşık gelirleri sorulmuştur. Demografik bulgulara ilişkin katılımcıların dağılımları tablo 2’de verilmiştir.

Görüşme formunda araştırma soruları ve amaçlarına dayalı olarak toplam 11 adet açık uçlu soru yer almıştır. Bu sorulardan birincisi katılımcıların herhangi bir batıl inancı olup olmamasıyla ilgili iken, ikinci soru ise eğer batıl inançları var ise tüketim tercihlerine etkileme derecesini belirtmeleriyle alakalı olup, katılımcıların görüşleri Tablo 3’de yer almıştır. Ayrıca tablo 4’de görüşme yapılan bireylerin kahve tüketim sıklıkları ve fal baktırmak için fincan kapatma sıklıkları ve cep telefonlarında herhangi bir fal bakma uygulaması olup olmamasıyla ilgili sorulan soruların (soru 3&4) cevaplarının dağılımları yer almıştır. Görüşme formunda yer alan beşinci soru fal baktırmak için fal-kafelere gelen müşterilerin fal baktırma nedenlerini ortaya çıkarmakla ilgili olup, görüşmecilerin cevapları Tablo 5’de gruplandırılmıştır. Görüşme formunun altıncı sorusu katılımcıların baktırdıkları fal türleriyle ilgili olup, görüşlerinin dağılımı Tablo 6’da yer alırken, tablo 7’de katılımcıların fal baktırma sıklıkları (soru 8), fal-kafe vb. yerlere giderken nasıl karar verdikleri ve kimlerle gittikleri (soru 9)’ne ilişkin görüşlerin dağılımları yer almıştır. Soru dokuzda ayrıca fal baktırmak ana amacıyla hiç farklı bir yerleşim yerine gidip gitmedikleri ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılarla, yarı yapılandırılmış görüşme formatında gerçekleştirmenin vermiş olduğu avantaj ile ilk görüşmecide ortaya çıkan bu soru diğer görüşmecilere de bu soru altında sorulmuştur. Onuncu soruda fal baktırmak için ortalama yıllık ne kadar harcadıkları sorulmuş ve görüşlerin dağılımı Tablo 8’de yer alırken, son olarak görüşme formunda onbirinci soru olarak yer alan “*Toplulum sizce fal-kafe vb.*

yerlere fal baktırmak için giden kişilere bakış açısı nasıldır?” sorusuna verilen cevaplar Tablo 9’da sıralanmıştır. Ayrıca her soruyla ilgili katılımcıların verdikleri cevaplar da ilgili tabloların altında onların ifade ettiği şekilde yer almıştır.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımları

Katılımcı no	Doğum yılı	Cinsiyet	Mesleği	Yaklaşık gelir-Aylık	Eğitim derecesi
Katılımcı 1	1987	Kadın	İşletmeci	5000 TL	Lise mezunu
Katılımcı 2	1980	Kadın	Öğretmen	4500 TL	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 3	1980	Erkek	Sigorta acentesi	5000-7000 TL	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 4	1992	Kadın	Öğrenci	Geliri yok	Üniversite öğrencisi
Katılımcı 5	1987	Kadın	Öğrenci	Geliri yok	Üniversite öğrencisi
Katılımcı 6	1978	Kadın	İşletmeci	4000 TL	Lise mezunu
Katılımcı 7	1981	Erkek	Memur	5000 TL	Üniversite mezunu
Katılımcı 8	1992	Kadın	Akademisyen	4700 TL	Üniversite mezunu
Katılımcı 9	1987	Kadın	Akademisyen	2500 TL	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 10	1993	Kadın	Akademisyen	2000 TL	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 11	1982	Kadın	Bankacı	5500 TL	Üniversite mezunu
Katılımcı 12	1980	Kadın	Akademisyen	8000 TL	Doktora
Katılımcı 13	1992	Kadın	Bankacı	4000 TL	Üniversite mezunu
Katılımcı 14	1984	Kadın	Memur	5000-6000 TL arası	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 15	1955	Kadın	Memur	4500-5000 TL	Üniversite mezunu

				arası	
Katılımcı 16	1991	Erkek	Akademisyen	4500-5000 TL arası	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 17	1992	Kadın	Özel sektör/uzman	2500-3000 TL arası	Üniversite mezunu
Katılımcı 18	1995	Kadın	İşletmeci	4500-5500 TL arası	Yüksek lisans mezunu
Katılımcı 19	1991	Erkek	Akademisyen	4500-5500 TL arası	Yüksek lisans Mezunu
Katılımcı 20	1985	Kadın	Bankacı	5800-6800 TL arası	Üniversite mezunu
Katılımcı 21	1977	Kadın	Bankacı	Belirtmek istemedi	Lise mezunu
Katılımcı 22	1991	Erkek	Özel sektör/ yönetici asistanı	3000-3500 Tl arası	Yüksek lisans mezunu

Tablo incelendiğinde yirmi iki katılımcının 1955-1995 yılları arasında doğumlu oldukları görülürken, sekiz katılımcının 1990 ve üzeri doğumludur. Katılımcıların 16'sı kadın, Altısı akademisyen, çoğu üniversite (9) ve yüksek lisans (9) derecesine sahip ve gelirlerin çoğunluğu ağırlıklı olarak 4000-5500 TL arasında değiştiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Batıl İnançların Varlığı Ve Katılımcıların Tüketimlerine Etkisi

Batıl inanç	Frekans (n)	Tüketim tercihlerine etkisi	Frekans (n)
Var	19	Çoğunlukla Etkiliyor	6
Yok	3	Çoğunlukla Etkilemiyor	8
Toplam	22	Bazen etkiliyor	6
		Toplam	22

Batıl inançlarının olup olmadığıyla ilgili olan ilk soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların 19'unun bir batıl inanca sahip olduğu görülmekte olup, yarıdan fazlasının tüketim davranışlarında batıl inançlarının etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

• Katılımcı₁₁ “Evet bir takım batıl inançlarım var, mesela **nazar için Mavi boncuk taşımak** bunlardan en fazla üzerinde durduğumdur. Mutlaka giydiğim kıyafetlerde ya da taktığım takılarda bir nazar boncuğu yâda bir mavi rengi vardır. Ayrıca **kara kedi** gördüğüm zaman bir uğursuzluk olacağı kaygısıyla saçımı üç defa çekerim. Birde **meşhur 13 sayısı**, özellikle tatile giderken tarih ayarlaması yapacağımızda ayın 13'ünden sonrayı seçmeye; otobüs, ten vb. bileti alırken 13'ü almamaya çalışırım ki başıma uğursuz bir şeyler gelmesin.”

• Katılımcı₁₂ “Evet tüketimimi etkileyen bazı batıl inançlarım mevcuttur, herhangi bir kuş aracına ya da üzerime pislediğinde bir uğura inandığım için mutlaka bir milli piyango bileti alırım ya da şans oyunu oynarım, bu işi özellikle o hafta içinde yapmaya çalışırım. Ayrıca sonradan öğrendiğim bir diğer inancı da otomatik olarak yaptığımı fark ettim, **oda elden makas ya da bıçak alınca karşıdaki kişiyle aran bozulmasın diye elden almamak**, özellikle bu işi aile ve yakın dost çevrem ile yapmamaya özen gösteririm.”

• Katılımcı₁ “**Tahtaya vurmak, fal baktırmak, merdiven altından geçmemek, ters terliği düz çevirmek gibi çeşitli batıl inançlarım var ama tüketim tercihlerimde etkileri yoktur.**”

• Katılımcı₂ “Batıl inancım çok fazla yoktur. **Nazara inanırım o yüzden de kurşun döktürmeyi ara ara yaptırırım.** Eğer yılda bir kez yaptırırsam kendimi rahatlamış hissederim. **Birde fal baktırmak belli zaman aralıklarıyla (yılda birkaç kez) arkadaşlarımla önerdiği kişilere gidip gelecekle ilgili özellikle olumlu sözler duymak hoşuma gider**”

Katılımcı₁₆ “Açıkkası sürekli etkisinde kaldığım bir batıl inancım yok, fala baktırırım ama hiç etkisinde kalmam”

Cevaplar ve yorumlar incelendiğinde, bu örnekleme dahil edilen katılımcıların batıl inançlarının tüketim tercihlerine etkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Kahve Tüketim Sıklık Düzeyleri ve Fal Kapatma Sıklıklarının Dağılımları

Kahve tüketim sıklığı/günde	Frekans (n)	Fal kapatma sıklığı	Frekans (n)	Cep telefonunda mobil uygulama	Frekans (n)

1-2 fincan	11	Nadiren	2	Evet	15
3-4 fincan	6	Hayır	5	Hayır	5
5-6 fincan	4	Çoğunlukla	7	Vardı ama kaldırdım	2
7 fincan ve üzeri	1	Nerdeyse Her içtiğimde	8		
Toplam	22	Toplam	22	Toplam	22

Katılımcıların yarısı günde 1-2 fincan kahve içtiğini belirtirken, fal baktırmak için kahve fincanlarını ters çevirmelerinin sıklıkları ise yarıdan fazla olarak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çoğunluğu (15) cep telefonlarında yüklü bir kahve falı uygulamasına sahip olduklarını bildirmişlerdir.

Katılımcı 9 “**Ben günde 2 defa kahve içerim, nadiren fal için fincanı kapatırım. Eğer vaktim müsait ise** ve ortamda bakan birileri var ise, ya da fal baktırma uygulaması olan bir arkadaşım varsa o zaman baktırabilirim. O yorumları dinlemek hoşuma gitse de **tam bir batıl inanç olduğunu düşünmüyorum.** Duruma göre değişen duygu durumları olarak yorumlamaktayım. Yani her zaman fal baktırma modunda ve inanma modunda olmayabilirsiniz.”

Katılımcı 8 “*Hemen hemen her gün uygulama ile fal gönderirim. Günde bir tanesi ücretsiz oluyor genelde diğerleri için kredi satın alıyorum. Eğer çok merak ettiğim bir işim var ise mutlaka ki bu bedelleri öderim*»

Katılımcı 10, “*Ayda 1 veya 2 kez fal-kafe vb. yerlere giderek baktırırım. Uygulama vardı ancak kişisel konuşmalarından bilgi sızdığını farkettiğim anda uygulamayı telefonumdan sildim!*”

Katılımcı 13 “*Türk kahvesi gün içinde hem daha ayık olmam hem de daha etkin çalışabilmem için önemli, o yüzden sık tüketiyorum çoğunluk günde 3-4 fincanı buluyor, her içtiğime denk gelmese de çoğunlukla fal bakmak için ters çevirdiğim çok oluyor, çoğu zaman farkına bile varmıyorum çevirdiğimin!. Telefonumda iki adet uygulama yüklü. Ücretsiz olarak bir adet hakkın oluyor günlük diğer fal ve bakımlar için kredi almanız yani ücret ödememeniz gerekiyor. Ordan gelenlerin çoğunun o günlük telefon konuşmalarından falan etkilenerek geldiğini biliyorum ama yine de güzel şeyleri duymak umut veriyor”.*

*Katılımcı₂₂ “Ben bana kalp çarpıntısı yaptığı için **en fazla günde 1-2 fincan** içerim. En azbir içerim mutlaka yoksa işyerinde özellikle yemekten sonra **su gibi bir ihtiyaç** olarak görüyorum. Çoğunlukla her kahve içiminden sonra bardağı ters çeviririm, fal bakılmasa bile bu bir adet gibi bende!”*

Tablo 5: Katılımcıların Fal-Kafelerde Fal Baktırma Nedenlerinin Dağılımı

Fal Baktırma nedenleri	Frekans (n)
Rahatlamak için	4
Eğlenmek için	9
Moral bulmak için	6
Meraktan	8
Oyalanmak için	4
Gelecek hakkında bilgi sahibi olmak için	7
Toplam	38

Yorumlar ve sıklıklar incelendiğinde, fal-kafelerde fal baktıran ve bu örneklemede yer alan katılımcıların daha çok eğlenmek (9), merak (8) ve gelecek hakkında bilgi sahibi olmak (7) için fal-kafelere gittikleri ortaya çıkmıştır.

Katılımcı₂₂ “Eğer bir haber bekliyorsam ve bir satın alım kararı verme aşamalarında isem konuyla ilgili geniş çaplı fikir edinmek için, aslında genelde merakımı gidermek için, fal baktırırım.”

Katılımcı₁₉ “Bazı olayların sonunu bilsemde içimi rahatlatmak için fal-kafelerde isim yapmış olan falcılardan d dinleyerek gelecekte başıma ne geleceğini dinlemek hoşuma gidiyor. Çoğu zaman moral bulmak, eğlenmek oyalanmak için gidiyorum. Aslında bir nevi psikolojik açıdan rahatlamak için gidiyorum.”

Katılımcı₁₈ “Çoğu zaman ilerisin, geleceği merak ettiğim için gidiyorum. Hatta ölüm tarihini, nasıl öleceğini söyleyenler bile var. Ama ben o kadarını bilmek istemiyorum o yüzden baştan iyi şeylerle ilgili olanları söylemeleri için uyarıyorum. Zaten çoğunlukla moral bulmak için gidiyorum.”

Tablo 6: Katılımcıların Tercih Ettikleri Fal Türlerinin Dağılımı

Fal türü	Frekans (n)
----------	-------------

Kahve falı	22
Tarot	11
Kahve ve tarot beraber	18
Kum falı	2
Toplam	53

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde çoğunluğu tarot ve kahve falını beraber baktırdıklarında daha iyi görüşler elde ettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşlerden bazıları şu şekilde verilmiştir:

Katılımcı₂ “*Morale ihtiyacım olduğunda bir falcıya giderim, kahve ve tarot falını beraber baktırmak daha kapsamlı oluyor*”

Katılımcı₁₀ “*Bazen meraktan bazen oyalanmak için çoğunlukla kahve falını tercih ediyorum.*”

Katılımcı₁ “*Genelde rahatlamak için baktırıyorum, işimle ilgili çok stresli olduğumda psikoterapi gibi gelebiliyor. Özellikle kahve falı ve kum falı en çok tercih ettiklerimden*”

Katılımcı₁₇ “*Tek kahve falına bakan falcılarda var ama bence hem tarot hem kahve falı beraber olduğu zaman hem indirimli olmuş oluyor hem de daha fazla doyurucu bilgiye ulaşabiliyorum. O yüzden çoğunlukla ikisini birlikte istiyorum*”

Tablo 7: Fal-Kafe Gitme Deneyimine İlişkin Katılımcılara İlişkin Bulguların Dağılımı

Kimlerle gidersiniz?	Frekans (n)	Nasıl verirsiniz? karar	Frekans (n)
Yakın Arkadaşlarla	15	Arkadaş tavsiyesi	18
Aile	3	Yakın bir akraba önerisi	3
Kuzen vb. akrabalarla	2	Aile üyelerinin tavsiyesi	2
Yalnız	2	Toplam	23
Toplam	22	Fal baktırma sıklığı	Frekans (n)
Şehir dışı	Frekans (n)	Ayda 1-2 defa	11
Evet	9	3-4 ayda bir	5

Hayır	13	Yılda 1	3
Toplam	22	Belli olmaz	3
		Toplam	22

Yakın arkadaşların tavsiyesi kadar onlara refakat etmeleri açısından da önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Şehir dışına gitme konusunda çoğunluk gitmediğini belirtirken, ayda-1-2 defa fal-kafe vb. yerlere gidenlerin sayısı ise 11 olarak çıkmıştır.

Katılımcı₆ “Genelde yakın arkadaşlarımla ya da ailemden birileriyle giderim. Arkadaşlarımın tavsiyeleri önemlidir. Beklentim genelde gelecekle ilgili bir tahmini iyi yapmasıdır. O yüzden tavsiyeler önemlidir.”

Katılımcı₁₀ “Genelde yakın kız arkadaşlarımla giderim, mutlakaki bir tavsiye üzerine gitmeyi tercih ederim. Yakın arkadaşlarımın tavsiyeleri ve ablamın tavsiyeleri önemlidir. Yaklaşık 3-4 ayda bir giderim. Hiç şehir dışına ilk bu amaçla gitmedim bunun ileri düzeyde bir bağımlılık olduğunu düşünüyorum, çünkü bunun sonu yok ama çevremde şehir dışından falcı getiren birçok kişi de mevcuttur. Bence onlar biraz işi abartıyor.”

Katılımcı₁₅ “Fal baktırmak için şehir dışına gitmedim, ama Adana’da farklı ilçelere tavsiye üzerine gittim ve gittiğime gerçekten değdi, mesela şuan ki işimi 4 yıl önce gittiğim bir falcı bilmişti. Olaya ve ihtiyacıma göre değişik zamanlarda giderim bazı zamanlarda ayda birden fazla gittiğim olduğu gibi hiç gitmediğim de olabiliyor.”

Tablo 8: Katılımcıların Fal Baktırmak İçin Ortalama Ayırdıkları Bütçe

Bütçe oranları	Frekans (n)
50-100 TL arası	11
150-200 TL arası	4
50 TL’den az	2
500 TL	3
300 TL	2
Toplam	22

Katılımcıların genel olarak belirttikleri görüşler incelendiğinde bu tür kafelere gittiklerinde spesifik olarak bir bütçe ayrıldığını ama

bazen akıllarındaki rakamların çok üstünde meblağlar ödeyebildikleri görülmektedir.

Katılımcı₁₁ “Bir bütçe ayırmıyorum ama genelde 500 TL’yi buluyor, çünkü tarot falı yerine göre 30-70 TL arasında değişiyor, kahve de ekleyince bu fiyat 50-90’a kadar çıkabiliyor, ortalama her gidiş 60-70 TL olabiliyor, kahve + tarot falıyla böylelikle bu rakama ulaşabiliyorum.”

Katılımcı₁₈ “Çok sık gitmediğim için bir ayrılmış bütçem yok ama yılda bir olabiliyor bazen o zamanlarda da sadece eğlence için gittiğim için, 30-40 TL’yi geçmemesine özen gösteriyorum”

Katılımcı₂₀ “Bazen 20 TL bazen her gidişte nerdeyse ortalama 100-150 TL arası olduğu oluyor, bir seferinde mesela sadece kahve falı için gitmiştik yirmi TL idi sonra bakan kişinin tarot falında daha çok soruya cevap vereceğini belirtmesiyle (45 TL) sende nazar var, kaldırmak için kurşun (70TL) döktürebilirsin demesiyle en son ödediğim rakamın 135 TL’ye kadar ulaştığı oldu. Ama kendimi rahatlamış hissettim! Sonrasında o kişiyi tüm arkadaşlarıma tavsiye ettim”.

Tablo 9: Katılımcılara Göre Toplumun Fal-Kafe İşletmelerine Giden Müşterilere Bakışı

Toplumun görüşü	Frekans (n)
Psikolojik rahatlama	13
Eğlence olarak görülüyor	10
Günah olarak görülüyor	6
Hurafe olarak kabul görüyor	4
Toplam	33

Katılımcı₈ “Aslında bir tür psikoterapi diyebilirim, insanlar gidince psikolojik olarak rahatlıyor”

Katılımcı₄ “Günah olduğu söylentisi bazen kabul ettiğim, bazen de eğlence amaçlı olduğu için bunu yoksaydığımı söyleyebilirim”

Katılımcı₁₀ “Eğlence olarak görülse de bence bizim toplumumuzda birçok kişinin hayatında eksilmez bir parça.”

Katılımcı₁₉ “Genelde okumuş kesim daha çok gidiyor, bana göre daha stres altında çalıştığımız için bir rahatlama, eğlenme ve dinlenme amacıyla gidiliyor, toplumda böyle görüyor”

Katılımcı₂₁ “Bu tür yerlere gitmenin günah olduğu söyleniyor ama gidenler ve bu tip kafelerin ne kadar hızlı yayıldığına bakarsak bu talebi karşılayacak arz yetersiz kalıyor gibi düşünüyorum. O yüzden insanların bu rahatlatma yerlerine olan ihtiyaçlarının toplumunda gözünde olduğunu düşünüyorum.

Katılımcıların çoğunluğu, toplumun bu tür işletmeleri psikolojik rahatlatma ve eğlence amaçlı gidilen yerler olarak algıladığını belirtirken, toplumdaki bazı kişilerin ise bu tür işletmelerdeki hizmetlerin hurafe ve günah olarak nitelendirdiği yönündedir.

Sonuç

Batıl inançlar dini inançlardan sonra gelen ikincil inançlar olarak tanımlanmakta ve insanların pozitif yollarla çözümleyemedikleri sorun ve problemleri için muhtemel çözüm aradıkları kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu çalışmadaki çıkan sonuçlar ve yorumlar incelendiğinde, bireylerin fal baktırma batıl inancıyla daha çok olumlama, rahatlatma hissine sahip oldukları görülmektedir. Tüketiciler günümüzde kalbine dokunan, ruhunu okşayan, huzur sağlayan, rahatlatıcı, haz verici ve eğlendirici ürün ve deneyimlerin peşindedir (Batı, 2017). Arkadaş veya komşu sohbetlerinde ortaya çıkan kültürel örgütlenme aracı olmasının yanında, fal artık modern toplumda gündelik yaşamda daha sık dile getirilen, ticari anlamı çok daha fazla ön planda olan bir tüketim kültürü aracına dönüşmüştür (Nar, 2014). Eskiden genel kültür kazanmak için güzel bir mekan olarak görülen kahve evleri (kafeler), şimdilerde boş vakit geçirilen mekanlar haline gelmiştir ve yabancı kahve ve içecek çeşitlerine göre neredeyse yok denecek kadar az tanıtımı yapılmasına rağmen, Türk kahvesi kültürünün yaşamakta olduğu görülmektedir (Ulusoy, 2011). Türk kahvesi içeceği ve falcılık seansları keyifli, sıcak ve bazen de esprili bir sosyal ortam yaratır. Bir başka deyişle, kahve falı, kahveyi basit bir içecekten, düşüncelerin ve duyguların dostça değişimini sağlayan bir nesneye dönüştürmektedir. Yapılan çalışmalar, falcılığın farklı toplumlarda sosyal destek ve tavsiye almak için bir yöntem olarak algılandığını göstermektedir (Börütecene vd., 2017).

Batıl inanç ve davranışların demografik değişkenlere göre farklılıklar arz ettiği, yapılmış çalışmalarda gösterilmekle beraber (Köse ve Ayten, 2009), tüketim kültürü öğelerinden birine dönüşen ve bir batıl inanç pratiği olarak da kabul edilen fal üzerine literatürde sınırlı sayıda farklı alanlarda yapılan çalışmaların haricinde pazarlama alanında müşteri profili belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Gerek sanal ortamlardaki uygulamalar, gerek ise fiziki olarak açılan kafe ve benzeri odaklı yerler gerekse basılı yayınlar fal ve falcılık uygulamaları günümüzde ekonomik katma değer üretmede, popüler kültür ürünlerinden biri haline gelmiştir (Halıcı,2018). Bu bağlamda, batıl inanç olarak kabul

edilen fal baktırma hizmetinin ve ilgili deneyimlerin müşteri olarak gidilen işletme müşterilerinden elde edilerek yapılmış bu çalışmanın konuyla ilgili literatüre destek sağlayacağı düşünülmektedir. Bu örnekleme dahil edilen katılımcıların batıl inançlarının tüketim tercihlerine etkisi olduğu, fal baktırmak için fal-cafe vb. yerlere gittikleri ve belli bir inançlarının bu sayede olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, zaman ve maliyet kısıdı dolayısıyla sadece Adana’da faaliyet gösteren bir fal-kafeden fal baktırma hizmeti alan müşterilerle yapılmış olup, tüm evrene genellenemez. İleriki çalışmalarda örneklem grubu farklılaştırılabilir ve nicel çalışmalarla desteklenen araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2009), Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi. Çev. N. Ülner, M. Tüzel ve E. Gen, İstanbul İletişim Yayınları

Akova, S., (2011), Batıl İnançlar ve Metoforlarının Reklam Disipliniyle İlişkisi, Mistik Pazarlama, Editör: Filiz Okay Demir, MediCat Yayınları, İstanbul,

Ang S. H. (1997), “Chinese Consumers’ Perception of Alpha-Numeric Brand Names”, Journal of Consumer Marketing, Vol.14, No:3, pp. 220-233.

Batı, U., (2015), Tüketici Davranışları; Tüketim Kültürü, Psikolojisi ve Sosyolojisi Üzerine Şeytanın Notları, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti., İstanbul

Batı, U., (2017), Markethink Ya Da Farkethink – Deneyimsel Pazarlama ve Duyusal Markalama, Basit Fikirler Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Ltd. Şirketi, Muğla

Börütecene, A., İ. Bostan, G. Şanlı, Ç. Genç, T. Göksun, O. Özcan, (2017), “Coffee Cup Reading as an Inspiration for Looking into Augmented Mugs in Social Interaction”, International Conference of Design, User Experience, and Usability, 199-218.

Doğan M., (2006), “Halk Arasında Batıl Olarak Nitelendirilen Ve Kutsal Mekanlarda Uygulanan İnanç Ve Davranışların Sosyal Politik Açından İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Eren, H., Gözaydın, N., Parlatır, İ., Tekinöz T. Ve Zülfikar, H. (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları

Erginer G. (2003). Elemterefif: Anadolu’da Büyü ve İnaniflar, (Ed. Ekrem Işın). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evren, B., (1996) Eski İstanbul’da Kahvehaneler, Milliyet Yayınları: İstanbul

Fendal, D., (2012). Türkiye’deki Kahve ve Mutfak Kültürünün Dönüşümü Üzerinden Küreselleşme Sürecinde Küresel ve Yerel Kültürün Etkileşim ve Eklemleniş, Galatasaray Üniversitesi İletifim dergisi, 147-180 <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr>

Güngör, İ,(2005), Popüler Kültür ürünü olarak Fal, İletifim, <http://www.irfanerdogan.com/dergiweb2008/21/6.%20makale.pdf>, 21/03/2018.

Gür, N, (2012), "Osmanlı Fal Geleneği Bağlamında Yıldızname, Falname ve Taliname." *Milli Folklor*, Yıl 24, Sayı 96, 202-215.

Halıcı, G, (2018), “Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal” Karadeniz Araştırmaları XV/58 - Yaz 2018 - s.146-159.

Köse, A. ve Ayten, A., (2009), “Bâtıl İnanç Ve Davranışlar Üzerine Psikososyolojik Bir Analiz”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IX (2009), sayı: 3, 45 -70

Kramer T., Block L., (2008), “Conscious and Nonconscious Components of Superstitious Belief in Judgment and Decision Making”, Journal of Consumer Research, Vol.34, pp.783-793.

Nar, M. Ş., (2014), “Psiko-Antropolojik Bir Olgu Olarak Fal Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54, 1, 507-524

Odabaşı, Y. (2006). Postmodern pazarlama. (2.Baskı). İstanbul: MediaCat Yayınları.

Odabaşı, Y. ve Barış, G., (2010), Tüketici Davranışı, Kapital Medya Hizmetleri A. Ş., İstanbul (10. Basım)

Onwuegbuzie, A. J., ve Leech, N. L. (2007). A call for qualitative power analyses. *Quality Quantity*, 41(1), 105-121.

Örnek S. V. (1977). “Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki”, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Özgüven, N., (2013), “Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolünün Analizi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 3, 111-124

Priporas, C. V., Stylos, N. ve Fotiadis, A.K., (2017). Generation Z consumers' expectations of interactions in smart retailing: a future agenda, *Computers in Human Behavior*, 77, 374-381.

Quinlan, C., Babin, B., Carr, J., Griffin, M., Zikmund, W.G., (2015), *Business Research Methods*, first ed. Cengage learning.

Saenko, I. V., (2005), "The Superstitions of Today's College Students", *Russian Education and Society*, 47 (12), 76-89

Sinanoğlu A. F., ve Sianoğlu A., (2012), "21. Yüzyıl Malatya'sında Batıl İnançlar", *TÜBAR-XXXI-/2012-Bahar*, 239-257

Schippers, M. Ve Lange, Paul M. Von, (2006), "The Psychological Benefits of Superstitious Rituals in Top Sport: A Study Among Top Sportpersons", *Journal of Applied Social Psychology*, 36 (10)

Scognomillo G. ve Arslan A. (1999). "Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Fal", İstanbul: Karizma Yayınları.

Şahbaz, S., (2007), "Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın

Ulusoy, K., (2011), "Türk Toplum Hayatında Yaşatılan Kahve ve Kahvehane Kültürü (Biz Sözlü Kültür ve Sosyal Çevre Çalışması)." *Milli Folklor*, Yıl 23, Sayı 89, 159-169.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). "*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*". Ankara: Seçkin.

Yıldırım, K.(2010). "Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma". *İlköğretim Online*, 9(1), 79-92.

Yokarı, F., (2014), "Konuşmanın Etnografyası Bağlamında Falcılık Geleneği", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

SURİYE MÜLTECİ KRİZİNİN ADANA İLİNE ETKİLERİ

Semin PAKSOY¹

1. Giriş

2014 yılı itibariyle, dünyada 59,5 milyon insan, zorlayıcı nedenlerle kendi ülkeleri içinde veya başka ülkelere yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu da bir günde ortalama 42,500 insanın, bir dakikada 24 insanın yer değiştirmesine karşılık gelmektedir. Yer değiştirmek zorunda kalan bu insanların 19,5 milyonu göçmen, 38,2 milyonu kendi ülkesinde yer değiştiren ve 1,8 milyonu mülteci konumundadır (UNCHR,2014).

2015 yılı itibari ile dünyada göç ve sığınma talep eden toplam nüfusun 13,9 milyonu gelişmekte olan ülkelere, 2,2 milyonu gelişmiş ülkelere ve 4 milyonu ise sığınma krizi doğuracak düzeyde kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını minimum düzeyde karşılayabilen az gelişmiş ülkelere sığınmıştır. Dolayısı ile düşük ve orta gelirli ülkeler orantısız bir şekilde göç ve sığınmacı hareketlerine ev sahipliği yapmaktadır (UNCHR,2015,s.18).

2011 yılında başlayan Suriye krizi ile 2018 yılı itibari ile 5,6 milyon Suriyeli ülkelere ayrılmıştır. Suriyelilerin bir kısmı da kendi ülke sınırları içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Nisan 2018 itibari ile Suriye nüfusunun durumu aşağıda Tablo 1’de gösterilmektedir (UNCHR,2018).

Tablo 1. Suriyelilerin Durumu

Durum	Sayı
Suriye’de ihtiyaç içinde olanlar	13,1 milyon
Yer değiştiren	5,6 milyon
Kuşatma altındaki bölgelerde yaşayan	2,98 milyon

Milyonlarca Suriyeli evlerini terk edip komşu ülkelere sığınmak zorunda kalarak, gelecekleri belirsiz bir şekilde hayata tutunmaya çalışmaktadır.

Yaklaşık 6 milyon olan Suriyeli göçmenler, coğrafi yakınlık ve sosyo-ekonomik nedenlerle ağırlıklı olarak Türkiye, Lübnan ve Ürdün’e göç etmişlerdir. Yer değiştirmek zorunda bırakılan 5,5 milyon Suriyeli mültecilerin ülkelere göre dağılımları ise Tablo 2’de verilmektedir. Tablo

¹ Çukurova Üniversitesi Yöneylem Ana Bilim Dalı Dr.Öğretim Üyesi

2’de de görüldüğü gibi Suriyeli mültecilerin yarısından fazlası Türkiye’ye geçerek (UNCHR,2018), ülke nüfusunun % 4’üne ulaşmıştır.

Tablo 2. Nisan 2018 İtibari ile Suriyeli Göçmenlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Sayı	Yüzdesi
Türkiye	3.584.179	%63.5
Lübnan	991.165	%17.6
Ürdün	661.859	%11.7
Irak	248.382	%4.4
Mısır	128.507	%2.3

Uluslararası göç örgütü, 2016 yılı için toplam 669.867.115 \$ yardım planı yapmış, ancak ülkelere sadece 359.651.048 \$ (%54’ünü) ödeme gerçekleştirmiştir. 2016 yılına ait uluslararası yardım fonunun ülkelere dağılımı aşağıda Tablo 3’de gösterilmektedir. Tablo 3’de görüldüğü gibi bir yandan dünyanın en fazla mülteci misafir eden ülkesi olan Türkiye, vaat edilen yardımın sadece %31’ini almıştır. Göç ve sığınma hareketlerinde eğitim, sağlık, koruma, temel ihtiyaçlar, gıda güvenliği ve geçim gibi acil durum programlarına destek olmak üzere 132 üye ülkenin geniş katılımına sahip göç örgütünün, kendisine vaad edilen finansal desteği sağlayamaması nedeniyle ödemede aksamalar yaşanmaktadır.

Tablo 3. 2016 Yılı Avrupa Mülteci ve Göç Yardım Planı

Ülkeler	Yardım(\$)	Ödenen Kısmı(\$)	Yüzde
Türkiye	73.930.385	22.858.000	31
Yunanistan	466.836.326	266.638.719	57
Makedonya	26.014.080	17.639.047	68
Sırbistan	20.729.867	12.463.133	60
Hırvatistan	7.444.775	1.010.634	14
Slovenya	6.939.274	1.861.034	27

Kaynak: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/49750>

Diğer yandan AB ülkeleri içinde de AB göç politikalarına uygun davranan ülke sayısının yok denecek kadar az olduğu bilinmektedir. 2015 itibari ile Almanya 577.000 mülteci ile AB içerisinde en fazla mülteci alan ülkedir. Macaristan (143.000), Avusturya (53.000), İsveç(44.500) üst sıralarda yer alan diğer ülkelerdir. Çek Cumhuriyeti (805) Lüksemburg (727) ve Hırvatistan (120) ise göreceli olarak daha az mülteci kabul eden ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca Yunanistan, Macaristan ve Avusturya gibi AB ülkeleri, tren ve otobüslerle gelen mültecileri, kayıtlara almadan doğrudan Almanya’ya yönlendirerek diplomatik krize

dahi neden olmuştur. Yapılan antlaşmalara rağmen bazı ülkelerin göç ve mültecilere karşı katı tutumları, göç örgütünün amacına sekte vurmakta; birçok mültecinin sefalet ve kaygılarını artırmaktadır.

Özellikle büyük mülteci akını ile karşı karşıya kalan ülkelerin üstlendiği sorumluluk ve yük, bu mülteci krizinin planlı ve programlı bir şekilde yürütülmesini giderek güçleşmektedir. Mültecilere güvenli barınma ve beslenme ihtiyacının yanı sıra; eğitim ve sağlık hizmeti, çalışma olanağı ve toplumsal uyum için sosyal faaliyetin sunulamaması, ev sahibi ülkeye uzun vadede büyük yük doğuracaktır (World Bank,2014). 20 milyon insanın yer değiştirdiği II Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın yaşadığı en ağır insani kriz olan Suriye krizinin, mevcut konjonktüre göre sona ereceğine dair bir belirti görülmemektedir. Bu nedenle Suriye'de yaşanan bu trajedi, hem dünyanın hem de Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinden biri olarak yer almaktadır. Sürecin uzaması ise mültecilerin gittikleri ülkelerde siyasi, ekonomik, sosyal ve güvenlik alanında çeşitli etkiler yaratmasına neden olmaktadır.

Suriyeli mültecilerin yaklaşık 250 bini Başbakanlığa bağlı AFAD'ın 10 ilde kurduğu ve yönettiği 25 barınma merkezinde yaşamaktadır. Barınma merkezlerindeki tüm ihtiyaçlar, AFAD'ın koordinasyonunda; ilgili bakanlık ve kurumların ortak çalışmalarıyla karşılanmaktadır. Bugüne kadar Türkiye, ülkelerindeki savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriye vatandaşları için, uluslararası standartlara göre 5,6 milyar ABD dolarını aşkın tutarında bir kaynak kullanmış ancak yalnızca 300 milyon ABD doları destek almıştır (Ağır ve Sezik, 2015).

Türkiye Suriyeli mültecilere açık kapı politikasını AB'den mali destek alma beklentisine girerek uygulamamış, yardım konusunda daima cömert davranmıştır. Örneğin Tablo 3'de gösterilen ve 2016 yılı itibari ile Suriye dışı ülkelere (Afganistan, Irak, İran ve Pakistan gibi) gelen 92.465 mülteciyi misafir etmekten kaçınmamıştır. Ancak Suriye savaşı, Türkiye'deki mülteci sayısını ani ve hızlı bir şekilde artırarak, Suriyelilerin %40 oranına çıkmasına neden olmuştur (Türkiye Göç Raporu,2016,s.58).

Tablo 3. 2016 yılında Türkiye'de Yakalanan Göçmenler

Geldiği Ülke	Sayı
Suriye	69.755
Afganistan	31.360

Irak	30.947
Pakistan	19.317
Gürcistan	2.679
Bengaldeş	2.390
İran	1.817
Özbekistan	1.648
Burma(Myanmar)	1.169
Azerbeycan	1.138
Genel Toplam	162.220

Kaynak: Türkiye Göç Raporu,2016,s.58

Giderek artan kriz ile Türkiye'deki Suriyeli sayısının ne kadar arttığı Tablo 4'de görülmektedir. 2016 yılından itibaren daha da şiddetlenen artışın bir nedeni de AB-Türkiye arasındaki 18 Mart 2016 tarihli mülteci antlaşmasıdır. Antlaşmaya göre, Yunanistan'a ulaşan mültecilerden sığınma başvuruları reddedilenler Türkiye'ye geri gönderilecektir. 2015 yılında Yunanistan'a kaçak yollarla giren 850.000 mülteci sayısı, 2016 yılında önemli bir azalışla 170.000'e düşmüştür (IOM,2018,s.72). Ayrıca Tablo 4'de 2018 yılında Türkiye'nin ne denli büyük bir göç ile karşı karşıya kaldığı açıkça görülmektedir.

Tablo 4. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Yıllar	Sayı
2018	3.584.179
2017	3.426.786
2016	2.834.441
2015	2.503.549
2014	1.519.286
2013	224.655
2012	14.237
2011	0

Genel olarak, kitlesel mülteci girişleri başladığında, ülke yönetimleri mültecileri sınır bölgelerinde acil olarak kurulan kamplarda tutmaya çalışmaktadır. Türkiye daha önceki dönemlerde gelen kitlesel göç hareketlerini bu şekilde kontrol altına almış, mültecilerin ülkelerinde durum normalleşince geri dönüş hareketleri olmuştur. Gelen mülteci sayısının da büyüklüğü nedeniyle, kapasitesi 270 bin civarında olan 26 kamp yetersiz kalarak mülteciler sınır bölgelerinden Türkiye'nin içlerine doğru dağılmaya başlamıştır. Aralık 2016 itibarıyla yaklaşık 3 milyon Suriyeli ise kent mültecileri olarak Türkiye'nin bütün kentlerinde

yaşamlarını sürdürmektedir (GİGM,2016). Tablo 5’de kent nüfusuna oranı %6’dan büyük olan iller listelenmiştir. Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa gibi büyük kentler, mültecilerin il nüfusuna oranı %1-%2 bandında olması nedeniyle listede gösterilmemiştir.

Tablo 5. Geçici Koruma Altında Olan Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

İl	Mülteci Sayısı	İl Nüfusuna Oranı*
Adana	149.074	%6
Gaziantep	38.748	%16,50
K.Maraş	86.347	%7,87
Kilis	121.940	%93,33
Mardin	93.333	%11,72
Mersin	137.292	%7,87
Osmaniye	40.823	%7,96
Ş.Urfa	401.711	%21,23

*%6’dan büyük orana sahip iller listelenmiştir. Kaynak: Erdoğan,2017,s.14-15.

Henüz sonlanmayan Suriye mülteci krizinin yol açtığı büyük nüfus hareketi, gerek mülteci konumunda olan toplulukları gerekse mülteci alan ev sahibi ülkeleri, dolayısı ile illeri önemli ve bir çırpıda çözülemeyecek sorunlarla karşılaştırmıştır. Bu sorunlar ekonomik, sosyal ve kültürel olarak çok boyutlu özellik taşımaktadır. Suriyeli sığınmacılar için yetkili mercilerin ve sivil toplum kuruluşlarının barınma, eğitim, çalışma, sağlık ve belediye hizmetleri gibi birçok sosyal ve ekonomik alanda program geliştirmeye çalıştıkları bilinmekle birlikte, sayıları giderek arttığından mülteci krizini çözmek güçleşmektedir.

Türkiye, uyguladığı “açık kapı politikası” çerçevesinde giriş yapan hiçbir Suriyeliyi geri göndermemiş, onlara “geçici koruma statüsü” vermiştir. Türkiye, 1,7 milyondan fazla Suriye vatandaşını misafir etmektedir. Suriyeli misafirlerin yaklaşık %10’u (258.974 kişi) Başbakanlığa bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının (AFAD) 10 ilde kurduğu ve yönettiği 25 barınma merkezinde(kamplarda) yaşamaktadır. Bu da Suriyeli mültecilerin %88-%90’ının kamp dışında kaldığını; devletin ve yerel yönetimlerin ne denli büyük bir sorunla karşı karşıya olduğunu göstermektedir (IOM,2018,s.234; Erdoğan ve Ünver,2015,s.21).

Suriyelilerin sorunlarını çözme çabalarında kayıtlı Suriyelilerin demografik yapısı dikkate alınarak etkin politika ve programlar

üretilmeye çalışılmaktadır. Kayıtlı Suriyelilerin demografik yapısı Tablo 6’da gösterilmektedir. Suriyelilerin 18 yaş altı olanları %54,2 oranında, 12-17 yaş arasındakileri %14 ve 5-11 yaş arasında bulunanları ise %20,2 oranında olduğu görülmektedir. Bu genç nüfusun uyum, eğitim ve gelecekte iş imkânları düşünüldüğünde önemli ve ciddi bir planlamanın gerekliliği görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye’de Kayıtlı Suriyelilerin Demografik Yapısı

Yaş Grubu	Kadın (%49,2)	Erkek (%50,8)	Toplam %	Sayı (Bin)
0-4	9,5	10,5	20	414
5-11	9,9	10,3	20,2	418
12-17	6,8	7,2	14	290
18-59	21,2	21,1	42,3	897
60+	1,8	1,8	3,6	74

Kaynak: Erdoğan ve Ünver,2015:21.

Suriyelilerin tüm ihtiyaçları, AFAD koordinasyonunda; ilgili bakanlık ve kurumların ortak çalışmalarıyla karşılanmaktadır. Bugüne kadar Türkiye, ülkelerindeki savaştan kaçarak ülkemize sığınan Suriye vatandaşları için, uluslararası standartlara göre 5,6 milyar ABD dolarını aşan tutarda kaynak kullanmıştır. Türkiye’nin bu olağanüstü çabalarına karşın, uluslararası camia Türkiye’de bulunan Suriyeliler için yalnızca 300 milyon ABD doları katkıda bulunmuştur (Ağır ve Sezik,2015). Henüz savaşın ne zaman biteceği öngörülemediğinden, uzun bir süre daha devam etme olasılığı yüksek görünen bu şartlar altında, mültecilerin yaşamlarını sadece gıda, barınma ve ücretsiz sağlık yardımları ile devam ettirmeleri ve yardıma bağımlı tüketici durumunda yaşamaları mümkün olamayacağı için ekonomiye entegre edilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Kaldı ki tüm Suriyeli mültecilerin bu yardımlardan yararlanmadığı bilinmektedir. Yardım almayan daha iyi ekonomik durumda olan mülteciler de kendi imkanları ile özellikle düşük kirali konutların bulunduğu mahallelere yönelmektedir. Görece zengin mahallerinde ise Suriyeli mülteci yoğunluğunun azaldığı görülmektedir.

Erdoğan ve Ünvar (2015)’ın Türkiye’deki Suriyelilerin ihtiyaçları olarak belirledikleri aşağıdaki temel başlıklar, Adana ili ölçeğinde olduğu gibi tüm illerde geçerlidir.

İnsani yardım: Kayıt işlemleri, gıda güvenliği, giyim ve barınma ihtiyaçları, para transferi, çadır veya konteyner ihtiyacı.

Eğitim: Yaklaşık 2.072.290 kayıtlı Suriyelinin %54,2’ü çocuk ve 18 yaş altı ergen (1.123.000 kişi) olduğu kayıtlarda yer aldığına göre, bu önemli kesimin okul öncesi eğitimden üniversiteye kadar tüm eğitimleri ve sosyal-kültürel uyumlaştırma eğitim faaliyetleri önemli bir konudur. Bu eğitimleri sağlayacak eğitim kadrosu ve alt yapısının henüz kurulabilecek aşamada olduğu söylenemez.

Sağlık: Koruyucu sağlık hizmeti, acil sağlık hizmeti, ilaç ve aşı ihtiyacı, mental ve psikolojik sağlık hizmeti, düzenli kontrol altında olması gereken yaşlı nüfusun sağlık sorunlarına destek olunması.

Sosyal destek ve uyum: Türkçenin öğrenilmesi, yetim, öksüz ve ailesi dağılmış bireylerin sosyal uyumunun sağlanması, çocukların çalışma ve diğer alanlarda istismar edilmesi, küçük yaştaki evliliklerde kurtuluş aranması gibi sosyal olgulara destek sağlanması. Ayrıca girişimci ve istekli Suriyelilere destek olunması, ekonomik entegrasyonu sağladığı gibi sosyal uyuma da büyük katkıda bulunması beklenmektedir.

İş gücü ve ekonomi: İş ve çalışma izni, yaşamsal ve geleceğe yönelik destek, küçük ve orta ölçekli girişimlere destek, ekonomik açıdan iyileşme, rekabet edebilme, gayri resmi işlerden korunma, mesleki eğitim, el ve iş becerisi geliştirme.

Kentsel altyapı ve üstyapı: Su, sıhhi tesisat, katı atık, çevre ve faaliyet alanları, hizmet binaları, ulaşım imkânları ve yeni yerleşim alanlarının açılması ve geliştirilmesi, kiralık ev bulmalarıdır.

2.Suriyeli Mültecilerin Çalışma Sorunu

Genel olarak Suriyelilerin, nitelik gerektirmeyen işlerde, çoğunlukla da kayıt dışı ve düşük ücretli işlerde çalıştıkları; bazılarının ise kendi küçük işletmelerini açtıkları görülmektedir. Suriyeli mülteciler öncelikli olarak inşaat, imalat, tekstil ve geri dönüşüm (kağıt toplama), berber ve Suriyelilere öğretmenlik gibi alanlarda çalışmaktadırlar. Çetin (2016) Adana ve Mersin bölgesinde yaptığı alan çalışmasında, erkeklerin çoğunluğunun Suriye’de iken esnaf, zanaatkâr veya profesyonel meslek sahibi iken Türkiye’de işsiz, gündelik geçici işçi ya da ücretli işçi konumuna düştüğünü göstermektedir. Suriye’de işsiz olanların oranı %0,7 iken bu oran Türkiye’de %31,3 olmuştur.

Suriyeli mültecilerin çalışması ilk zamanlarda yerel halk tarafından tedirginlik yaratmış olsa da, zamanla düşük ücretle çalışmaları şikâyet konusu olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu durum çalışma şartları ve

mekânları itibarıyla, yerli halkın pek tercih etmediği işlerde çalışmalarına bağlanmaktadır.

Diğer yandan imkân sahibi ve girişimci olanlar genelde 1-2 mültecinin daha istihdam edildiği küçük iş yeri açtığı ve burada da çoğunlukla Suriyelilere hizmet verdiği belirtilmektedir.

Zaman zaman yerli halkın, bu işletmelerde sigortasız işçi çalıştırıldığı ve rekabete aykırı uygulama olduğu yönündeki şikâyetleri olmadığı sürece, belediyelerin bu faaliyetlere engel olmadığı, hoş görüldüğü bilinmektedir. Bu yönde en büyük şikâyetler:

- Çocuk işçiliği
- Kayıt dışı çalışma
- Sağlığı aykırı faaliyetler
- İşyeri alanının gereğinden fazla geniş tutularak komşularını rahatsız etmeleri
- Suriyeli çocuk ve kadınların dilenci mafyası tarafından kullanılması

şeklinde. Yerel yönetimler, halktan gelen tepkileri yönetmenin yanı sıra bu büyük krizle boğuşan mültecilere yardım etmek zorunda kalmaktadır. Gerçekten de, uzun dönemde mültecilerin yardıma bağımlı tüketici durumunda yaşamaları mümkün olamayacağından, ekonomiye entegre edilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Ancak yasal statülerinden dolayı çalışma izinleri konusunda yaşanan sıkıntılar, işverenlerin kayıt dışı işçi çalıştırma konusundaki çekinceleri ve yerel halkın işsizlik oranı göz önünde bulundurulduğunda Suriyelilerin ekonomiye entegre edilmesi güçleşmektedir, iş arayan Suriyelilerin (%75-%77 oranı) sonuç alamamasına neden olmaktadır.

TUİK 2015 yılı verilerine göre TR62 bölgesinde (Adana, Mersin), 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 142 bin kişi ile %9,8 seviyesinde olup, 26 bölge arasında 10. sırada yer almaktadır. Bu durum Suriyeli mültecilerin ekonomik uyumunun kolay olmayacağının bir göstergesidir. Ayrıca 2015 yılında Seyhan Belediyesi-Çukurova Üniversitesi ve bazı sivil toplum örgütlerinin yaptığı ortak çalışmada belirtildiği üzere, her yıl sadece doğumlarla Suriyeli sayısının 1000-1500 civarında artış beklentisi, ildeki ekonomik durumu daha da güçleştirecektir.

3.Yerel Uyum Sorunu

Hâlihazırda savaşın bitmesi ve misafır olan mültecilerin geri dönüşüne yönelik bir projeksiyonun yapılması mümkün görülmemektedir. Var olan konjonktür göz önünde bulundurulduğunda, ekonominin yanı sıra sosyal ve kültürel uyum çalışmalarının önemi daha da artmaktadır. Uyum çalışmaları ile yerel sosyal huzursuzluğun azalmasına katkı beklenirken, Suriyeli mültecilerin belli bir standart yaşamı sağlamaları ve tüm bunların günümüz ve gelecekte ülkemize katkı olarak dönüşmesine imkan sağlayacaktır.

Uyum çalışmalarının ihtiyaç duyulduğu alanlar; dil, sosyal ve kültürel uyum eğitimleri, anne-çocuk sağlığı ve doğum kontrolüdür. Bu çalışmalar günümüzde yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, Suriyeli eğitimciler ve Suriyeliler arasından seçilerek eğitilenler tarafından yapılmaktadır.

Özellikle çocuk ve gençlerin eğitimlerine destek mahiyetli uyum çalışmalarının, yer yer karşılaşılan kültürel ve güvenlik sorunlara en etkili önleyici faktör olarak faydaya dönüşmesi beklenmektedir. Uyumlaştırma çalışmaları ilk kez Almanya hükümeti tarafından Türk işçilerine uygulanmıştır. Ancak uyum tek yönlü bir olgu olmayıp, her iki tarafın da uyum sürecinde yer alması gerekmektedir. Yani yerel halkın da bu sosyal duruma daha anlayışlı ve hoşgörülü bakış geliştirmesi sağlanmalıdır.

4. Çocuk ve Gençlerin Okullaştırılması Sorunu

Hâlihazırda savaşın bitmesi ve misafır olan mültecilerin geri dönüşü söz konusu olamadığından, genç demografik yapısından dolayı çocuk ve gençlerin eğitime yönelik planlamalar ve projeler devam etmektedir. GİGM (2016) verilerine göre Adana'da 5-7 yaş aralığında 53.288 Suriyeli çocuk mevcut olup, bunların 5.058'i 408 resmi okulda eğitim almaktadır. Diğer bir ifadeyle, resmi okula gidebilen çocuk sayısı yaklaşık %10'dur. İldeki geçici eğitim merkezlerinde (22 adet) ise 14.195 öğrenci eğitim görmektedir. Toplamda eğitime erişen çocuk sayısı ise 19.345'tir. Bu veriler doğrultusunda ilimizde Suriyeli çocukların yarısından fazlası ($19.345/53288=0,36$ ve $1-0,36=0,64$) yaklaşık %64'ü eğitimden mahrum kalmaktadır. Geçici eğitim merkezlerinde, 243 Türkçe öğretmeni, 22 rehber öğretmeni 547 Suriyeli öğretmen ile eğitim sürdürülmektedir. Yine MEM (2017) verilerine göre ilde 6 prefabrik binada 102 derslik açılmıştır. İlave olarak 1 ilkokul, 1 ortaokul ve 1 İmam Hatip Lisesi açılmış ve Halk Eğitim Merkezleri ile kurs imkanları

sağlanmıştır. Geçici ve örgün eğitim merkezlerinde eğitim alan Suriyeli çocuk sayısı toplamda 31.579'dur.

Adana ilinin de içinde olduğu ve Balcılar (2016)'ın yaptığı alan araştırmasına göre, Suriyeli erkek mültecilerin %10'nun hiç eğitim almadığı görülmektedir. Ayrıca erkeklerin %11,8'i ilkokulu terk etmiştir. Erkeklerin %29,8'inin ilkokul, %18,6'sının ortaokul ve %16,7'sinin lise mezunu olduğu da görülmektedir. Erkeklerin %12,1'i üniversite mezunudur ve %1,0'ı ise lisansüstü derece yapmıştır. 18-29 yaş grubunda erkeklerin %5,7'si hiç eğitim almamış durumdayken bu oran 30-44 yaşlarındaki erkekler için %9,0'a, 45-59 yaşlarındakiler için %11,0'a ve 60-69 yaş grubundakiler için %30,0'a çıkmaktadır. Başka bir deyişle 60-69 yaş grubundaki erkeklerin yaklaşık üçte biri hiç eğitim almamıştır. Suriyeli kadın mültecilerin %18,4'ü gibi önemli bir kısmı da hiç eğitim almamıştır. Bu oran da Suriyeli kadın mültecilerin yaklaşık beşte birine karşılık gelmektedir. Ayrıca kadınların %16,1'i ilkokulu terk etmiş ve kadınların sadece %33'ü ilkokuldan mezun olmuştur. Suriyeli kadın mültecilerin %67,5'inin (2/3'ü) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Kadınların %14,2'si ortaokul, %11'i ise lise mezunudur. Üniversite mezunu kadınların oranı %6,8'i iken lisansüstü eğitimlerini tamamlayan oranı sadece binde 5'tir. Bu durum Adana iline gelen Suriyeli göçmenlerin, Türkiye genelinde olduğu gibi, kendi ülkelerinde de eğitime yeterince erişemediğini göstermektedir.

Türkiye ilgili tüm kurumların ve uluslararası örgütlerin de sınırlı finansal destekleri ile bu oranı daima artırma çabasında bulunmuştur. Suriyeli çocukların eğitimlerini sürdürmelerini sağlamak ve Suriyeli ailelerin çocuklarını okula göndermelerini teşvik etmek amacıyla "çocuklara geçici eğitim yardımı" bağlamında eğitim düzeylerine göre 40-60 TL aralığında aylık yardımı yapmaktadır (MEB,2017).

5.Sağlık Sorunu

2016 yılı verilerine göre Adana'da hekim başına düşen kişi sayısı yaklaşık 554'tür (İl nüfusu/İldeki hekim sayısı =2201670 /3977=553,6). Türkiye Göç Raporu(2016)'na göre yaklaşık yaklaşık 150.000 Suriyeli mültecinin Adana iline gelmesi ile yerel halkın devlet hastanelerinde sağlık hizmeti alması güçleşmiştir. Bu durum, zaten yeterince hizmet almakta güçlük çeken vatandaşların tepkisini doğurmakta ve Suriyelilere yapılan sağlık hizmetlerinin parasal karşılıkları huzursuzluk yaratmaktadır. Türkiye bu sorunu Suriyeliler için kurulan sağlık merkezlerinde Suriyeli doktorlardan hizmet almaya başlayarak kısmen aşmaya çalışmaktadır.

T.C.Sağlık Bakanlığı, AB tarafından sağlanan 300 milyon avroluk fonla mültecilere hizmet vermeye çalışmaktadır. Amaç bu merkezlerin sadece temel sağlık hizmeti sağlaması değil, aynı zamanda aşı, aile planlaması, psikolojik destek, rehabilitasyon hizmeti de vermesidir. Ayrıca 26 mobil sağlık merkezi ile de yerleşim yerlerine uzak yaşayan Suriyelilere hizmet verilmesi hedeflenmektedir (DW,2017). Eğitimde olduğu gibi Suriyeli sağlık personelinden de bu konuda destek alınmaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığının prosedür ve protokollerine uygun hizmet sağlamak amacıyla gerekli eğitim alarak, Türk doktorları ile yan yana çalışmaktadır.

6. Sonuç

Suriyeli mültecilerin çoğu başta Türkiye gibi, coğrafi olarak yakın ülkeleri tercih etmektedir. Ancak bu tercihin asıl nedenlerinden biri de gelişmiş ülkelerin bu konudaki katı tutumlarıdır. Gelişmiş ülkelerin sınırlı sayıda mülteci kabul ettiği, bazılarının da zaman zaman AB'nin aldığı mülteci politikalarına aykırı düşen davranışlara girdiği ve mülteci sorununa destekten kaçındığı görülmektedir. Birçok ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerden dolayı Suriyeli mülteci sorununa imtina ile yaklaşmaları ve sorumluluktan kaçınmaları, genel olarak yoğun mülteci kabul eden ülkelerin güçlü ekonomiye sahip olmamaları, Suriye krizinin taraflar için zorlukları aşmada yeterli olamayacağı şeklinde bir algı oluşturmaktadır.

Türkiye, sınırlı finansal desteklerle tüm insani yardım çabalarına rağmen, eğitim ve sağlık alanındaki insan kaynakları ve alt yapı olanakları ile Suriyeli mültecileri barındırma, onlara iş ve aş verme, “Suriyeli kayıp kuşak” endişesine çare olma imkanına sahip değildir. Esasında böylesine bir yükü gelişmiş ülkeler bile göze alamamaktadır. Bu ve benzeri insan hareketliliğine uluslararası arenada yeni ve gerçekçi çözümlerin üretilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Bu sorun, illerin ve gelişmekte olan ülkelerin tek başına altından kalkamayacağı, uluslararası ve üst düzeyde yardımlaşmanın gerektirdiği bir sorundur.

KAYNAKÇA

Ağır, O. ve Sezik, M. (2015). Suriye’den Türkiye’ye yaşanan göç dalgasından kaynaklanan güvenlik sorunları. *Birey ve Toplum*, 5(9), 95-123.

- Balcılar, M. (2016). Türkiye’deki Suriyelilerin sağlık durumunun araştırılması: Bulaşıcı olmayan hastalık riski faktörlerinin sıklığı raporu.1-90.
- Çetin, İ. (2016). Labor force participation of syrian refugees and integration: Case of Adana and Mersin cities. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15 (4), 1001-1016. DOI: 10.21547/jss.265320
- DW (2017). AB'nin fonladığı suriyeliler için özel sağlık merkezleri hizmette. *Deutsche Welle*, <http://p.dw.com/p/2ngO2>
- Erdoğan, M. (2017). Kopuştan uyuma kent mültecileri, Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği. *Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları*, 1-138.
- Erdoğan, M. ve Ünver, C. (2015). Perspectives, expectations and suggestions of the turkish business sector on syrians in Turkey, Matsa Basımevi: Ankara.
- IOM (2018). World Migration Report 2018. *International Organization for Migrants, The UN Migration Agency*, 1-364.
- MEM (2017). **Suriyeli ailelere yönelik bilgilendirme toplantısı. Adana İl Milli Eğitim Müdürlüğü**, <http://adana.meb.gov.tr/www/suriyeli-ailelere-yonelik-bilgilendirme-toplantisi-gerceklestirildi/icerik/1784>
- MEB (2017). **Suriyeli çocuklara şartlı eğitim yardımı, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı**, <http://www.meb.gov.tr/multeci-cocuklara-sartli-egitim-yardimi/haber/13820/tr>
- GİGM (2016). Türkiye Göç Raporu. T.C. İç işleri Bakanlığı-Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf
- UNCHR (2014). Global trends forced displacement in 2014. *UN Refugee Agency*, <http://www.unhcr.org/statistics/country/556725e69/unhcr-global-trends-2014.html>
- UNCHR (2015). Global trends global trends forced displacement in 2015. *UN Refugee Agency*.
- UNCHR (2018). UNHCR critical funding needs - Syrian refugees. *UN Refugee Agency*, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/63395> (30.4.2018)
- UNICEF, 2016, “Türkiye’de Suriyeli çocuklar”.1-5.

World Bank (2014). Syrian refugees living in Jordan and Lebanon: young, female at risk. <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/12/16/syrian-refugees-living-in-jordan-and-lebanon-caught-in-poverty-trap>

MODERN TOPLUMLARIN ÇIKMAZI: MİLLİ KİMLİK-ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇELİŞKİSİ

Abdulvahap AKINCI¹ & Oğuz YAVUZYILMAZ²

1. Giriş

Modern toplumların en önemli çıkmazlarından birisi, azınlıklara ve yabancılara karşı ortaya konan politikalar ve bunun toplumda bulduğu karşılıktır. Günümüzde evrensel değerler olarak geniş bir kabul gören eşitlik, adalet, insan hakları vb. kavramlar uygulamada gerekli özeni görememektedirler.

Dünyaya insan hakları ve demokrasi havariliği yapan Batılı gelişmiş ülkelerde bir paradoks ile karşılaşmaktadır. Bir taraftan insan hakları ve demokrasi konusunda dünyanın farklı noktalarında ortaya çıkan sorunlara müdahil olunur ve gerek görülürse askeri müdahaleye varan adımlar atılırken, diğer taraftan kendileri azınlıklara ve yabancılara karşı gerekli özeni göstermemektedirler. Batı toplumlarında kendini gösteren yabancı düşmanlığının hızlı yükselişine karşı gerekli önlemlerin alınamadığı ve hatta bazen azınlıklara ve yabancılara dönük ayrımcı uygulamaların devlet politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Azınlıklar konusu uluslararası gündemde karşılaşılan önemli başlıklardan birisidir. Buna dönük ortaya konmuş olan bazı uygulamalar (azınlık okulları, vakıf malları gibi) sorunlu gözükmeyle beraber, bunun bazı durumlarda müteakabiliyet ilkesi çerçevesinde savunulabilir olduğu söylenebilir. Lozan Antlaşması'nın Türkiye'ye yüklediği bazı sorumlulukların yerine getirilmemiş olduğu gerçeği, diğer bir gerçeğin görülmesini engellememelidir. Yunanistan, Batı Trakya'da yaşayan

¹ (Doç. Dr.); Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, abdulvahap.akinci@kocaeli.edu.tr

² (öğr. Gör.); Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, oguz.yavuzyilmaz@kocaeli.edu.tr

Türklere karşı sorumluluklarının önemli bir bölümünü yerine getirmemektedir.

Hukuki anlamda ortaya çıkan bazı sorunlara rağmen Türkiye'nin tarihi birikimi ve toplumsal yapısı azınlıklara ve yabancılara karşı oldukça hoşgörülü olmuştur. Toplumsal yapıda Batılı anlamda bir yabancı düşmanlığı ve farklılıklara olumsuz bakış söz konusu değildir.

2. Kimlik-Milli Kimlik-Kültür-Çokkültürlülük Kavramları

Kimlik kavramı sosyal bilimlerde üzerinde en çok tartışmaların yapıldığı kavramlardan biridir. Bunda kimliğin çok boyutlu olmasının yanı sıra sosyal bilimlerin farklı dallarının (antropoloji, sosyoloji, psikoloji, hukuk, tarih vb) kimliğin farklı bir boyutu ile ilgilenmesinin de etkisi vardır. Birçok bilim dalı bu konu üzerinde çalıştıkları halde, kimlik olgusuna genellikle kültürel bir olgu olarak yaklaşılmaktadır. Bu yaklaşım tarzı, kavramı daha anlaşılır yapmaya yetmemektedir. Çünkü kültür kavramı üzerinde de aynı şekilde yoğun bir tartışma yapılmaktadır. Kültürün ne olduğu, özellikle kültürün medeniyet kavramı ile aynı olup olmadığı konusunda eskiden beri sürmekte olan tartışmalar devam etmektedir (Türkbağ, 2003: 209-210).

Yıldız'a göre, "Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır" (Yıldız, 2007: 9). Güvenç'e göre ise kimlik toplumsal grupların veya bireylerin "kimsiniz?" sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç, 1994: 3; 2006: 3; Övet, 2007: 94). Yöneltilen bu soruya başkalarının verdikleri cevaplar imaj (imge) olarak adlandırılmaktadır (Güvenç, 2006: 3). Kimlikte asıl belirleyici olan, bireyin kendini ne olarak tanımladığı ve diğer insanlardan kendini nasıl ayırt ettiği. Kimlik bir şeye ait olma ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Yıldız, 2007:9). Amin Maalouf'un belirttiği gibi, "Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir" (Maalouf, 2009: 16).

Kişilerin içerisinde yaşamış oldukları farklı gruplarla olan ilişkilerini ve bu gruplara dönük olarak yerine getirmeleri gereken görevleri, hak ve bağlılık derecesini belirleyen olgu kimliktir. Bireylerin ve toplulukların gelişmelerini sağlayan, varlıklarını sürdürmelerini ve savunmalarını sağlayan şey bu hak ve bağlılıklar olduğundan dolayı, kimlikler bu topluluklar içindeki kişiler arasında bir beraberlik ve dayanışma duygusu meydana getirir (Karpat, 1995: 23). Bireysel kimliklerin inşası, günlük hayattaki etkileşimlerin sonucunda gerçekleşmektedir (Sarıbay, 1998: 97).

Tarihin eski dönemlerinden bu yana insanlar belli bir kimliğe sahip olmuşlardır. Kimliklerin oluşmasında belirleyici olan, içinde yaşanılan topluluklar olmuştur. Yani insanlar kendilerinden yola çıkarak kimliklerini açıklama yoluna gitmemişler. Bunun yerine bağlı oldukları gruplardan yola çıkarak kendi kimliklerini ifade etmişlerdir. (Türkbağ, 2003: 210). Kimliklerin meydana gelmesinde farklı etkenler etkili olmaktadır. Ortak bir kimliğin oluşmasında belirleyici olan bazen katliam veya tehciye maruz kalmak, farklı dinden olmak veya aynı iktisadi faaliyeti istikrarlı bir şekilde gerçekleştirmektir. Aynı şekilde bir grubun kendini azınlık olarak görmesinde de söz konusu faktörler etkili olabilmektedir (Ayдын, 2005: 145-146).

Bireysel olandan toplumsal olana doğru hareket edildiğinde “benlik” kavramı karşımıza çıkmaktadır. Benlik dendiği zaman anlaşılması gereken nokta, kişinin kendi bilinçli varlığının farkında olmasıdır. Bireyler sadece kendi dışında gerçekleşen bazı olguların farkında olmazlar, aynı zamanda kendi varlıklarının da bilincinde olurlar. İnsanın kimliğinin temelini bu öz-bilinç meydana getirmektedir. Öz-bilincinin farkında olan bireyler, tanınma ihtiyacı duyarlar. Bu nedenle toplumsal bir olgu olan kimliğe ihtiyaç duyulur. Yani diğer bireylerce tanınmak ve bir varlık olarak kabul görmek istenir. Bu durum gerçekleşmesi ancak başka bireylerinde olduğu bir ortamda olabileceği için, kimlik toplumsal bir olgudur. Kimliğimizin olabilmesi için, bizi diğer bireylerden farklı kılan özgün özelliklerimizin olması zorunludur. Bu farklılığın dile getirilebilmesi için yine başka bireylerin varlığına ihtiyaç duyulur. Yani kimliğin kurucu öğelerinden birisi, ötekinin (yani benim dışındakinin) mevcudiyetidir (Türkbağ, 2003: 210; Yücel, 2009: 36-37; Övet, 2007: 95). İnaç’ın da belirttiği gibi “Kimlik, anlamını ne olmadığından elde eden bir değişim (alterity) ve ötekilik (otherness) ifadesidir” (İnaç, 2006: 16).

Kimliklerin sadece kişiler tarafından ifade edilmeleri yeterli değildir, bunun yanında diğer bireyler tarafından da teyid edilmelidirler; ancak bu durumda bir kimlik biçimi olarak onaylanırlar (Bostancı, 2003: 7). Kimlik yalnızca “ötekilik” üzerine inşa edilir, öteki göz ardı edilir, yadsınır ve farklılık düşmanca bir yaklaşımla ve provakatif bir şekilde belirtilirse, böyle bir yaklaşım “ötekini” yok etmeye, onunla çatışmaya neden olur. Bu tür bir tanımlamada kimlikler kendilerindeki olumsuzlukları düşman olarak gördükleri “öteki”ne mal ederler ve böylece kendilerini temize çıkarırlar. Kimlik tanımlamaları bir taraftan kapsayıcı bir özellik taşıırken, diğer yandan da dışlayıcıdırlar (İnaç, 2006: 6-171).

Bireylerin hayatları kendilerini tanımlayacak ölçüde bir birikimin sağlanması için yeterli değildir. Bundan dolayı birey, kendi öz-bilincinin gereksinimlerini üyesi olduğu toplumdan karşılamaktadır. Birey bir kültürü içselleştirirken, aynı zamanda o kültürde değişikliğe de neden olur (Türkbağ, 2003: 210-211). Kendi kimliğimizin ötekinden daha üstün olduğunu, hep doğru ve haklı tarafta olduğumuz inancına sahip olarak kimliğimize yaklaşırsınız (Türkbağ, 2003: 212). İyi olan her şeyin kendi milli kültürümüzde olduğu iddia edilir ve bireylerden bunun bu şekilde kabullenilmesi istenir. Kötü olan tüm özellikler ise ötekine mal edilir. Kendi milliyetçiliğindeki saldırgan ve yıkıcı öğeler yokmuş gibi gösterilirken, ötekinin milliyetçiliğinin saldırgan ve yıkıcı özellikler taşıdığının altı önemle çizilir. Büyük tehdit olarak sunulan öteki tarafından kontrol edilmekten korkulur. Bu korku milliyetçilik tarafından aşılır (Yücel, 2009: 38).

Toplumlar bazı durumlarda katliama varan şekilde hareket edebilmektedirler. Bunun temel nedeni ise, kabilelerin kendilerini tehdit altında hissetmeleridir. Toplumların korkması ve kendilerini güvensizlik içerisinde hissetmeleri her zaman akılcı gerekçelerle oluşmayabilir. Hatta bu tür duygular abartılı algılamalarla paranoyaya dönüşebilmektedir. Halkların korkmaları durumunda dikkate alınması gereken nokta, bu korkunun gerekçesinin olup olmamasından daha ziyade korkunun kendisidir (Maalouf, 2009: 28-29). Toplumlar kendileri için “ötekiler” olarak tanımladıklarının kendi kavimlerini, uluslarını ya da dinlerini tehdit ettiğini düşündükleri anda, böyle bir tehdide son vermek için yapılan şeylerin hepsi meşru görülecektir. Yapılan şey katliam bile olsa, bunu kendi haklarının varlığını sürdürebilmesi için yaptıklarını, dolayısıyla bunun zorunlu bir önlem olduğunu düşüneceklerdir. Aynı düşüncüyü çevrelerindeki bireyler de paylaştığı için genellikle katliamcılarının vicdanları rahattır. Kendilerine yöneltilen katillik suçlamalarına şaşırır ve anlam veremezler. Onlar katil olmadıklarını, sadece çocuklarını, yaşlılarını ve kadınlarını kurtarmaya çalıştıklarını ileri süreceklerdir (Maalouf, 2009: 31). Bu süreçte “biz” her halükarda masum ve haklı, ötekiler ise suçludur. (Maalouf, 2009: 32).

Sosyal bilimlerde üzerinde ortak bir tanım yapılması konusunda en büyük zorluğun yaşandığı kavramlardan birisi de kültür kavramıdır. Latince (Cultura) tarladaki tarım anlamına gelen bu kavramla ilgili olarak birçok farklı tanımlar yapılmıştır. Kültür ile medeniyet kavramları da bazen birbirleri yerine kullanılmışlarken, bazen de aralarındaki fark ortaya konulmuştur.

Kültür, üzerinde en çok konuşulan kavramlardan birisidir. Kültür genellikle bazı inanç ve ideolojilerden hareketle tanımlanmaktadır. Bu kavram üzerinde tamamen birbirinin zıddı olan tanımların yapıldığı

görülmektedir. Kültür kavramına yüklenen aşırı anlamlar dolayısıyla, hemen her konuda kültüre atıfta bulunulmak durumunda kalınmaktadır. Kültürün 164'den fazla tanımının yapılmış olduğu ifade edilmektedir. Bu durum aslında kültürün tanımlanmasının ne kadar zor olduğunun bir göstergesidir (Temizkan, 2007: 247).

Fernand Braudel (Annales Okulu'ndan), kültür ile uygarlığın arasındaki farkın, ilkel gelişmiş olana ait olmak gibi zıt bir durumu ifade ettiğini belirtmektedir. Braudel, İngiliz antropologların, özellikle de Tylor'un araştırmalarından yola çıkarak bu sonuca ulaşmaktadır (Braudel, 1996: 30; Temizkan, 2007: 250). Bu yaklaşım Batı'nın kendini diğer toplumlardan ne kadar üstün konumlandığının ve diğerlerini aşağıladığının bir göstergesidir. Batılı antropologlar, Doğu'yu kendi bakışına uygun bir şekilde kategorize etmiştir. Batı-merkezli bu yaklaşımın Batı'daki ırkçılığın temel etkenlerinden biri olduğu söylenebilir (Temizkan, 2007: 250-251).

Kültür tanımlaması yapılırken genellikle tarihi derinlikten bahsedilmektedir. UNESCO'nun kültür tanımı da tarihi derinliği ön plana çıkartmaktadır: "Kültür bir insan topluluğunun kendi tarihi tekâmülü hususunda sahip olduğu şuurlardır; o suretle ki, bu insan topluluğu bu tarihi tekâmül şuuruna atfen varlığını devam ettirme azmi gösterir ve gelişmesini sağlar" (aktaran Temizkan, 2007: 252).

Arslan'a göre kültürün en önemli özelliği, toplumların hemen tüm hayatını kuşatan bir şey oluşudur: "Kültür, bir topluluğa o topluluk olarak özelliklerini, şahsiyetini, kimliğini veren ve onu başka topluluklardan ayıran maddi ve ideolojik olgu ve değerlerin bütünüdür... bireysel, zamansal olan kültürel değildir. Ancak tekrarlanan, tarihsel bir genişlik ve derinlik kazanan, yaygınlaşmış olan, kültürelidir" (Arslan, 1999: 200).

Kültüre aşırı anlamlar yüklenmesi ve bu nedenle tartışma dışı bırakılması, iletişime kapalı durulması sonucunda kültür tarihsizleştirilmektedir. Böyle bir kültürel yapının dayatıldığı durumlarda hoşgörüsüzlük ortamı ortaya çıkacaktır. Bireylerin özgür düşünceleri ve eleştirel yaklaşımları mümkün olamayacaktır. Bu baskıcı bir yapıyı beraberinde getirecektir (Temizkan, 2007: 253).

Gottfried Herder tarafından ortaya atılan ve daha sonra Franz Boas tarafından olgunlaştırılan bir özcü kültür görüşünün günümüzde hala daha etkili olduğu görülmektedir. Bunlar hakları ve ırkları onların kültür ve gelenekleri çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadırlar. Geçmişle ilgili bütün birikimleri toplamaya çalıştılar. Seçkinler tarafından küçük görülmüş olan halk kültürüne büyük saygı duydular. Bu yaklaşım kültürü bir grubun ortak mirası olarak görmektedir. Yaşamları şekillendiren bir

olgu olarak görülmüştür kültür. Bu yaklaşım kültür olgusuna etken bir rol biçmektedir. Ama unutulmaması gereken nokta, kültürün insanlar tarafından üretildiğidir. Her ne kadar kültür insanlara belli bir ölçüde şekil verse de, insanlar kültüre etki etmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda kültürlerinde değiştiği ve yeniden üretildiği söylenebilir (Baumann, 2006: 31-33).

Milliyetçiliği sadece bir ideoloji veya bir toplumsal hareket türü olarak görmemek gerekir. Milliyetçilik aynı zamanda bir kültür ve kimlik biçimidir (Smith, 2007: 118; Gökalp, 2007: 281). Kimliklerin en temel unsurlarından birisinin kültür olduğu söylenebilir (Övet, 2007: 98). Milliyetçilik olgusu sadece çatışmalarda veya kriz anlarında ortaya çıkan bir olgu değil, kolektif kimliğin oluşmasında belirleyici olan bireysel kimlik ve kimlik ile ilgili bir olgudur Bu çerçevede ulus olgusu da kültür tarafından var olduğu kabul edilen bir kimlik çeşididir (Gökalp, 2007: 281).

Etnik topluluklar ortak kültür anlayışı ile kendi üyelerini birbirine bağlarken, diğer etnik topluluklardan ayırmaktadır. Burada belirleyici olan ortak kültür olgusudur. Din ve dil en fazla ayırt edici öğelerdir. Bunların dışında gelenek, giyim, folklor, müzik, farklı deri rengi vb. de etkilidir. Etnik topluluklar sadece farklı olduklarını değil, aynı zamanda diğer etnik topluluklar ile karşılaştırılmaz olduklarını, kendi kültürlerinin özgül olduğunu da ortaya koymaya çalışırlar (Smith, 2002: 51-53). Aslına bakılırsa bütün toplumların kültürlerinin büyük bir bölümünü başkalarından aldıkları söylenebilir (Güvenç, 1995: 17).

Kültür statik değil dinamiktir ve zaman içerisinde değişir. Kültürler başka kültürlerden bir şeyler aldıkları gibi onlara kendinden bir şeyler verirler. Kültürel değişimin olumlu olup olmadığı konusu üzerinde de hararetli tartışmalar yapılmaktadır. Kendi kültürünü katı bir şekilde koruma taraftarları örnek olarak Japonya deneyimini vermektedirler. Onlara göre Japonya Batı'nın sadece bilim ve teknolojisini almıştır, ama kendi kültürel değerlerini korumuştur. Bu kültürel değerler değişime uğramamıştır. Ama gerçekte durum daha farklıdır. Japonya hızlı kalkınmasını sağladığı yıllarda, büyük bir toplumsal ve kültürel dönüşümü de yaşamıştır. Yani kendi kültürünü sanıldığı kadar koruyamamıştır (Temizkan, 2007: 254). İsaiah Berlin'in de belirttiği gibi, teknolojiyi tek başına transfer etmek, fakat kültürel değerleri almamak mümkün değildir. Teknoloji transferi, beraberinde o ülkenin kültürünü de getirmektedir (Berlin, 1998: 61). Toplumlara dışa kapalı davranmaya iten iki korku çeşidi görülmektedir; zenofobi (yabancı korkusu) ve heterofobi (farklılık korkusu) (Temizkan, 2007: 255).

Dil, kültürün ana taşıyıcısıdır. Dil vasıtasıyla kültür sonraki nesillere taşınır. Bu olaya “kültürleme” denmektedir. Yozlaşma da kendini ilk

olarak dilde gösterir ve daha sonra kültürel yozlaşma ile karşılaşılır. Aynı dili konuştukları halde birbirlerini anlayamama durumudur bir yönüyle kültür yozlaşması. Kültürün en zor çekirdeği, yani duygusal yönü ağır basan yönü olan soyut kültür alanları, değişir (Temizkan, 2007: 255-256).

Gellner, iki çeşit kültürden bahsetmektedir: Yaban kültürü ve bahçe kültürü. Yabani olan kültürler insan hayatının bir parçası olarak hiçbir özel işlem olmaksızın, kendiliğinden yetişir ve ürer. Yabani kültürlerde de ortak bir iletişim ve kurallar sistemi mevcuttur. Ama herhangi bir bilinçli tasarım olmadan, denetime tutulmadan, kendini nesilden nesile aktararak yeniden üretir (Gellner, 1992: 95-96).

Bahçe kültürü veya terbiye edilmiş kültür ise yaban türlerden elde edilmiştir, ama yaban kültüründen oldukça farklılaşmıştır. Bu kültürler okul ve uzman personelle desteklenmekte, karmaşık ve zengin bir yapıya sahiptir. Eğitim sistemi tarafından desteklenmedikleri takdirde çürürler. Her yaban kültürünün bir bahçe kültürü veya diğer bir ifadeyle üst kültür haline gelmesi mümkün olamamaktadır. Ümidi olmaya kültürler, sahneden çekilirler ve ulusçuluk akımı doğurmazlar. Böyle bir ümidi olanlar ise, kendi nüfus ve devletleri için toprak mücadelesi içine girerler (Gellner, 1992: 96-97).

Tarihsel süreç içerisinde kültürlerde yavaş da olsa değişiklikler kendini gösterir. Ama genel yaklaşım, kültürün türdeş olduğu ve aynı kaldığı şeklindedir. Bu durum daha ziyade ulus-devlet yapısı içerisinde şekillenmiş olan modern toplumlar için geçerliliğe sahiptir. Bu yaklaşım kurgulanan bir toplumun inşası için kullanılır (Geisen, 2006: 39).

Milli kimlik inşası için olmazsa olmazlardan biri de ortak bir milli kültürün oluşturulmasıdır. Ulus-devletin inşası sürecinde toplum içerisindeki kültürel farklılıkların göz ardı edilmesi ve ortadan kaldırılması, ulusal kültür ile başka ulusların kültürleri arasında büyük farklılıkların ortaya konması/oluşturulması bir zorunluluktur. Ancak bu yolla tutarlı bir ulusal kimlik oluşturulabilirdi. Ulusal karakterler ve ulusal kimlik geçmişte sonuçları olan ve gelecekte de devam edecek olan sonsuz unsurlar olarak kurgulanırlar. Bunun bir sonucu olarak, toplumdaki kültürel farklılıklar yok sayılmıştır. İnşa sürecinde farklı kültürler arasında aşırı derecede farklılıklar icat edilmiştir (Geisen, 2006: 39-40).

Egemen kültür kendini baskın bir şekilde ortaya koyar ve diğer kültürlerin tamamına karşı karşı ayrımcılık uygular. Sürecin sonucunda “popüler kültür” ve “yüksek kültür” ayrımı ortaya çıkar (Geisen, 2006: 46).

Üst kültürün üzerine düşen görev ağırlaştığı için, siyasal destek ve korunmaya fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır. Sanayi çağında her üst kültür kendine ait bir devletin peşinde koşmaktadır (Gellner, 1992: 97).

Çokkültürlülük, bir toplumun birden fazla dil, din, bölgesel ve etnik kimliğinin olduğu ve bütün bu farklı kimliklerin toplumsal ve siyasal hayatta yer alması gerektiğinin altını çizen bir anlayışı ifade etmektedir (Akkurt, 2010: 238). Çokkültürcülük dendiğinde, aynı ülkede birçok kültürün bir arada varlığını sürdürmesi anlaşılmaktadır. Ama sözcüğün sınırları pek belli değildir. Kimliğin, toplum ve kültür gibi farklı anlamlara gelebilen kavramlarla bağlantısının olması, kavramı biraz daha zor anlaşılır ve sınırlarının daha muğlak olmasına neden olmaktadır (Mollaer, 2006: 135).

Mustafa Erkal'a göre çok kültürlülük milli topluma ait olma ve vatandaşlık anlayışından uzaktır. Otonom bireyler ve gruplar meydana getirme çabasında olduğundan dolayı milletleri ufalayıcıdır. Çokkültürlülük milli kimliklerle ve milli devletlerle çatışır (Beşirli, 2011: 143).

3. Çokkültürlülüğün Arka Planı

Çokkültürlülük söylemi İngilizce konuşan ülkelere göç eden Avrupalı olmayan yabancıların kültürel ihtiyaçlarını anlatmak için 1960lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Gencer, 2011: 191).

1970'lerden başlayarak, dünyanın başta en gelişmiş ülkelerinde olmak üzere, çok kültürlülük üzerinde durulmaya başlanmıştır. Farklılıkların bir arada ve birbirine zarar vermeden yaşayabileceği ve yaşaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Farklılıkların bir zenginlik kaynağı olduğu, milli kimlik açısından bir tehdit oluşturmadığı savunulmaya başlanmıştır. Batının en gelişmiş ülkelerinde artan yabancı düşmanlığı, çokkültürlülük söyleminin karşılığının olup olmadığı noktasında endişelere neden olmaktadır.

Günümüzde ulus-devletlerin dinsel, ulusal, etnik ve kültürel farklılıkların yönetimine dönük olarak çokkültürcülük veya cumhuriyetçilik alternatiflerinden birine göre hareket etmek durumundadırlar. Cumhuriyetçilik asimilasyonist bir politik perspektifle hareket ettiği için, kimliğe dönük etnik ve kültürel taleplere duyarsız kalır. Çokkültürcülük ise azınlıkların kendilerini kültürel ve etnik çerçevede mobilize etmelerinin önünü açmıştır. İki yaklaşım da kamusal alanda azınlıkları ve göçmenleri dışlama eğilimindedir. 3 milyon Müslümanın yaşadığı Fransa'da parlamentoda tek Müslüman milletvekili bulunması bunun ispatıdır. Yani bu iki yaklaşım da aslında azınlıkları daha da azınlıklaştırma riski barındırmaktadırlar. Farklılıkları yok sayarak, dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın eğitim yoluyla

siyasal yurttaşı yaratma gayesi güden cumhuriyetçilik anlayışı, farklılıkları yok saymaktadır. İmtiyazlı grup haklarının etnik, dinsel ve kültürel gruplara vermeyi doğru bulmaz. Bu tür uygulamaların ülke bütünlüğü için tehdit oluşturduğunu savunur. Esas olan bireysel haklardır ve çoğunluğun iktidarı anlayışı temel alınır. Tektipleştirici ve homojenleştirici bir yaklaşım sergilemektedir (Kaya/Tarhanlı, 2005: 19; Kaya, 2005: 43-44). Göçmenlerin sergiledikleri ilk tepki, kendi farklılıklarının belli olmaması ve dolayısıyla göze batmamaktır. Göçmenlerin büyük bölümünün gizli rüyası, göç ettikleri ülkenin evladı olarak kabul edilmeleridir (Maalouf, 2009: 36). Yaşadığınız ülkede kendi dininizin, dilinizin, geleneklerinizin aşağılandığını, onlarla dalga geçildiğini hisseden göçmenler, kendi farklılıklarını daha abartılı bir şekilde yansıtmaya başlayacaklardır. Hâlbuki bu insanlar yaşadıkları toplum tarafından olumlu bir şekilde karşılandıklarını hissederlerse, kendi farklılıklarını öne çıkarmazlar ve olumlu bir tavır sergilerler (Maalouf, 2009: 39).

Toplunun kendisine sunduğundan daha karmaşık bir kimlik talep edenler toplumdan dışlanmaktadır. Batılı bir ülkede doğan bir Müslüman genç hem ebeveynlerinin geldikleri ülkeye, hem de kendi doğup büyüdüğü ülkeye karşı bir aidiyet duygusu duyabilmektedir. Fakat bu gerçek hayatta kişileri zor durumda bırakmaktadır. Bireyler bu durumda tek bir kimlikle özdeşleşmeye zorlanmaktadır. Bu kişi kendini ebeveynlerinin geldiği ülkenin kimliğiyle özdeşleştirse, bulunduğu ülkede dışlanacaktır. Eğer yaşadığı ülkenin kimliğini ön plana çıkararak vurgulasa, bazıları tarafından “hain” muamelesi ile karşılaşacaktır. Almanya’da dünyaya gelen bir Türk Almanlar tarafından bir Alman olarak kabul görmemektedir. Buna karşın Türkiye’de ise artık o tam bir Türk olarak görülmez. Sadece zihniyetler değil, aynı zamanda yasal çerçeve de bu kişinin onun oluşumunun bir sonucu olan birleşik kimliğini yaşamaya müsaade etmemektedir. İnsanlar bazen kendi aralarında çelişmekte olan ve onu bir tercih yapmaya zorlayan aidiyetlere sahiptir (Maalouf, 2009: 10-11).

Çokkültürcülük yaklaşımı taraftarları ise, azınlıklara kolektif hakların verilmesi durumunda, bu grupların üyelerinin bireysel özgürlüklerini daha iyi kullanmalarını sağlayacağını savunuyorlar. Çokkültürcü yaklaşımın ülkenin entegrasyonu açısından tehdit olarak algılandığı görülmektedir. (Kaya/Tarhanlı, 2005: 20). Günümüz modern ulus-devletlerinin önemli bir kısmı çokkültürlülük söylemi üzerinde kendilerini tanımladıkları halde, etnik ve dinsel azınlıkları dışlayıcı bir şekilde yurttaşlığın çerçevesini daraltma yoluna gittikleri gözlemlenmektedir (Kaya, 2005: 42-43). Kamusal alan ile özel alanların

birbirinden ayrılması, esas olarak çoğunluğun azınlık üzerinde hegemonya kurmasına hizmet etmiştir (Kaya, 2005: 46). Çokkültürlülük bireylerin kendilerini daha özgür hissetmelerine neden olmaktadır. Bu durum ekonomik ilişkilerdeki dengesizliklerin gözden kaybolmasına da neden olabilmektedir. Kişilerin ekonomik ve siyasi taleplerinin önünde bir engel haline gelebilmektedir bu şekildeki bir hissiyat (Kaya, 2005: 47).

Keyman’a göre: (Keyman, 1999: 158)

“Çok-kültürcülüğün yaşama geçirildiği bir toplum, farklılığı bir aykırılık, bir sapma olarak değil, aksine toplumsal yaşamın zenginleşmesine olumlu bir katkı olarak gördüğü için demokratik ve çoğulcudur. Demokratiktir: çünkü böyle bir toplum içinde tüm vatandaşlar ortak olarak paylaşmış oldukları “insan olma erdemi” temelinde aynı formal-yasal haklara sahip bireyler olarak düşünülür. Çoğulcudur: çünkü böyle bir toplum içinde aynı vatandaşların farklı kültürel kimliklere sahip olduğu ve bu bağlamda ayrıştıkları kabul edilerek, “kültürel farklılık erdemi” temelinde hareket eden çok-kültürlü bir toplumsal yaşamın varlığı olumludur”.

Küreselleşmenin sonucunda ulus devletler artık kendi sınırları içindeki kültürel yapının homojen olduğu iddiasını daha fazla devam ettirememektedirler. Artık farklı kimlik talepleri hemen bütün ülkelerin ortak sorunu haline gelmiş bulunuyor. Bu saatten sonra bütün bu insanları ulusal kimlik sınırları içerisinde yönlendirmek ve kontrol etmek mümkün gözükmemektedir. Artık çoğul kimlik anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Çokkültürlü yurttaşlık, ulus-ötesi yurttaşlık vb adlarla anılan bu yeni durum üzerinde büyük tartışmalar yapılmaktadır (Yücel, 2006: 12). İstisnai toplulukları saymazsak, bugün toplumların tamamına yakınının nüfus yapısı çoğulluk gösterir. Yani farklı etnik, dinsel, dilsel topluluklardan meydana gelmektedir (Tunçay, 2003: 1; Smith, 2002: 29). Bazı durumlarda bir ülkenin siyasal sınırları ulusun tüm üyelerini kapsamaya bilir veya tüm ulusun yanında bazı yabancıları da içine almış olabilir. Yine bir ülkenin siyasal sınırları ulusun tüm üyelerini kapsamadığı halde, yabancıları kapsamış olabilir. Hatta bir ulusun farklı devletlerin çatısı altında yaşadıkları görülebilmektedir (Gellner, 1992: 19). Kültürel çoğulculuk demokratik toplumlarda fiziksel ve sembolik sınırlar çerçevesinde tanınırlar. Kimlikler ancak ulus devletin sınırları dahilinde tanınırlar. Sembolik olarak tanınan kimliklerin, siyasal olarak temsil söz konusu değildir. Ulusal kültüre mensubiyet çerçevesi içerisinde siyasal temsiliyet sağlanır. Bu ise ulus devlet sınırları çerçevesinde gerçekleştirilir (Tekinalp, 2005: 83-84).

Çoğulculuğun fikri çerçevede dahi kabul edilmediği yaklaşımlarda, farklı kültürler birer kimlik olarak kabul görmezler; bunlar olsa olsa aynı kimliğin farklı biçimlerdeki tezahürleri olarak görülür. Aile içerisinde farklılıklar ve farklı düşünceler olabildiği gibi, bu toplumda da aynı çerçevede gerçekleşebilir. Bu durumun boyutu hiçbir şekilde ulusal birliği bozacak büyüklükte bir kültürel farklılık olarak görülmez. Başka bir yaklaşım tarzı ise kültürel farklılıkları mevcut olan tek üst kimlik altındaki alt kimlikler olarak görme eğilimindedir. Bunun en popüler örneğini Başbakan recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamalarında görmek mümkündür. Bu yaklaşımda kültürler sembolik olarak tanınmaktadır, ama siyasi temsiliyet hakları mevcut değildir (Tekinalp, 2005: 84).

Hemen her ulus-devlette kendini göstermekte olan dinsel ve etnik milliyetçilikler, ulus devletlerin karşısına bir tehdit olarak çıkmaktadır (Kaya, 2005: 42). Çokkültürlülüğün tanınması ile sorunların biteceğini ileri sürmek mümkün değildir. Çokkültürlülüğü ile tanınan Belçika'da Hollandaca konuşan Flamanlar (Flemings) ile Fransızca konuşan Valonlar (Walloons) arasındaki ilişkilerde olduğu gibi Liberaller ile Katolikler ve sosyalistler arasındaki sorunlar her gün biraz daha derinleşmektedir. Aynı şekilde on farklı toplumsal katmana ayrılmış olan ve çokkültürlülüğün en ileri dereceye ulaşmış olduğu Hollanda'da, bu grupların kendi nüfus oranları oranında televizyonlarda yayın hakkına sahiptirler (Tekinalp, 2005: 78-79).

Çokkültürlülüğün başarısızlıkla sonuçlandığı doğrultusundaki haberler Avrupa uygulamalarıyla kendini ortaya koymaktadır. Etnik grupların kendi anadilleri ile eğitim vermeleri uygulamasına, uyumu güçleştirdiği gerekçesi ile son verilmiştir. Kamu kanalı olan NPS'den 30 yıldır verilmekte olan günlük 45 dakika yayın, haftada bir kere 45 dakikaya indirildi. Bundaki gerekçe de yine aynı doğrultudadır: Türkçe yayınlar, Türklerin topluma entegrasyonunu engellemektedir. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ayrımcı söylemlerin Avrupa'da popülerleştiği gözlemlenmektedir. Tarihten gelen korkular yeniden hortluyor ve alt kültürlerin demokrasileri tehdit ettikleri algısı dile getirilmeye başlanıyor. Bu gelişmeleri modern apartheid olarak adlandıranlar vardır. Yeni bir ırkçılığın hortladığı söylenebilir. Medyada ve sokakta farklılıklara tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlük örnekleri hızla çoğalıyor (Tekinalp, 2005: 79-80).

Millet kavramı ile ulus kavramını eş anlamlı kullanmamak gerekir. Ulus kavramı ile kastedilen ulus devletin legal sınırları içerisinde bir üst kimliği ifade ederken, millet kavramı ise genel dini inanç ortak paydasından, bireylere ait hissiyat seviyesine kadar sosyo-kültürel düzeyde etki yapma gücüne sahiptir. Ulus devletlerin sınırları dahilinde

meşru bir çerçeve çizen ve vatandaşlık bağı gibi soyut bir şekilde vatandaşları kendine bağlayan ulus anlayışından çok daha ötesinde bir sosyo-kültürel temele sahip olan ve insanların bağlılığını ifade eden millet kavramıdır (Özdemir, 2004: 35-36).

4. Türkiye’de Çokkültürlülük

Çokkültürlülük temelli politikalar heterojen yani karmaşık toplumlarda geçerlidirler ve bu tür toplumlar için bir çimento işlevi görürler. Lakin Türkiye gibi homojen toplumlarda çok kültürlülük kaynaşmayı sağlamaktan ziyade çatışmayı arttırmaktadır (Beşirli, 2011: 143).

Osmanlı Devleti dünyanın en belirgin çok kültürlü ve çok uluslu bir ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin bakiyesinin üzerine kurulduktan sonra üniter bir devlet olarak ortaya çıktı ve Lozan Antlaşması’nda belirtilen azınlıklar dışındaki diğer farklılıkları yok sayma yoluna gitmiştir. Uygulanan politikalar sonucunda ulusal azınlıklar içinde yoğun bir ülkeden göç olgusu gerçekleşmiş ve bu azınlıklar yok olma noktasına kadar gelmişlerdir (Akkurt, 2010: 238-239).

Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, topraklarının büyük bölümünü kaybetmişti. Artık Araplar sınırların dışındaydılar. 1919’a gelindiğinde İstanbul’un nüfusunun %50’si Rum’dur ve büyük oranda Ermeni ve Yahudi azınlıklar yaşamaktaydı (Sonnenhol, 1982: 64). Yani İstanbul’un çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Ayrıca savaş sonrasında Yunanistan’ın Anadolu’yu işgal girişimi başarısız olunca, birçok Rum Anadolu’dan (özellikle İzmir’den) Yunanistan’a göç etmişti. İzmir’in kurtuluşundan sonraki bir ay içerisinde yaklaşık bir milyon Osmanlı vatandaşı Rum gemilerle ve Trakya üzerinden Yunanistan’a kaçtı (Keyder, 2008: 91). Bütün bu gelişmeler Türklerin oranını hızla arttırmaktaydı.

Mustafa Kemal milli-devlet kurmak istiyordu. Dolayısıyla yeni kurulacak olan devlette mümkün olduğu kadar az azınlığın bulunmasını ve olabildiğince homojen bir toplum oluşmasını arzu etmekteydi. Bunu gerçekleştirebilmek için farklı girişimlerde bulunmaktaydı.

Ocak 1923’te Yunanistan ile yapılan Nüfus Mübadelesi Anlaşması’nda belirleyici olan enteresan bir şekilde milliyetçilik değil, din idi. Yani anlaşma ile Türklerin ve Rumların değişiminden değil, Müslümanlar ile Hristiyanların değişiminden söz edilmekteydi (Jäschke, 1941: 18).

Bu anlaşmaya göre, İstanbul sınırları içerisinde yaşayan Rumlar dışındaki Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya Müslüman halkı dışındaki Müslümanlar mübadele edileceklerdi. Lozan anlaşmasında Türk tarafı

Ermenilerin de mübadeleye tabi tutulmaları talebinde bulundular, ama bu talebi kabul ettiremediler (Yumul, 2005: 91).

1924 Lozan Anlaşması gereğince yapılan mübadele sırasında Anadolu'da yaşamakta olan yaklaşık bir milyon kişi gayrimüslim oldukları gerekçesiyle Yunanistan'a gönderilmişti. Bunların içerisinde Rumca bilmeyen, Türk olduklarını söyleyen Karamanlılar da vardı. Buna karşılık Yunanistan'dan Türkiye'ye getirilip yerleştirilen Müslümanlar da vardı. Dolayısıyla 1920'lerde ki milli kimlik ölçütü olarak sadece dinin kabul edildiği söylenebilir (Güvenç, 1994:159). Bu bağlamda anadilleri Türkçe olan ve Anadolu'da yaşayan Ermeniler azınlık olarak kabul edildikleri halde, Hemşin'de yaşayan ve Ermenice konuşanlar Türk olarak kabul edildiler (İnaç, 2006: 106).

Bu nüfus mübadelesi ile değişime tabi olan Türkler ile Rumların sayıları konusunda değişik rakamlardan bahsedilmektedir. Verilen rakamlara göre bu sayı Türkiye'den Göç eden Rumlar için 1.250 000 ile 1.700 000 arasında değişirken, Türkiye'ye göç eden Müslümanların sayısı 400-500 bin civarındadır (Binder-Krauthoff, 1995: 1080).

Kohn'a göre Yunanistan ile Türkiye arasında yapılmış olan nüfus mübadelesi, ulus-devlet ilkesi çerçevesinde elde edilmiş büyük bir zaferdi, Türkiye Cumhuriyeti açısından (Kohn, 1928: 207).

Türkiye Cumhuriyeti'nin imzalamış olduğu Lozan Anlaşması'nda azınlık olarak kabul edilmiş olan topluluklar, Rumlar, Museviler ve Ermenilerdir. Bu grupların din, dil ve ırk olarak toplumun geri kalanından farklı oldukları görülmektedir. Hukuksal olarak Türkiye'de başka azınlık gruplarının olduğu söylenemez (Özönder, 2000: 66; Göçek, 2005: 66; Yumul, 2005: 89). Lozan anlaşması ile azınlıklara tanınan haklardan birisi, miras, aile gibi kişisel ve ailevi durumlarında kendi gelenek, görenek ve hukuklarına uygun şekilde hareket etmelerine dönük izin verilmesiydi. Azınlıklara yapılan baskılar sonucunda, azınlıklar bu haklardan feragat etmek zorunda kaldılar. Bu gelişme sonucunda ülkede hukuki birlik sağlandığı gibi, Osmanlı Devleti'nde cemaatlerin kendi dini liderleri tarafından yönetildiği sisteme de son verildi ve azınlıklar vatandaş statüsüne kavuştular. Dini liderlerin yetkileri sadece dini alanla sınırlandırıldı. Böylece azınlıklar ile devlet arasında aracı kurum ve kişiler ortadan kaldırılmış oldu. Azınlık üyelerinin ikili bir algılanışı oldu: Bir taraftan kendilerine azınlık olmaları münasebetiyle tanınan hak ve statüler dolayısıyla cemaat üyeleri, diğer taraftan ise kendilerine verilen vatandaşlık statüsü dolayısıyla bireyler olarak algılanılmaktadırlar (Yumul, 2005: 89).

Türkiye’de yaşamakta olan azınlıklardan biri de Ermenilerdi. Ermenilerin sayıları hiçbir zaman, hiçbir yerde Türklerden daha fazla değildi. Kurtuluş Savaşı’nda Ermeniler yenilince, Ermeni azınlığın önemli bir bölümü Rusya’daki Ermenistan’a göç ettiler. 1927 nüfus sayımında Ermenilerin sayısının 77 bin olduğu ortaya çıkmıştır (Caucig, 1936: 238-239).

1927’ye gelindiğinde Türkiye’nin nüfusu 13 milyonu ve bunun 11,5 milyonu Türk idi (Kohn, 1928: 11). Bu durum doğal olarak milli bir devletin oluşturulması için gerekli ön koşullardan birinin gerçekleşmiş olduğunun bir göstergesiydi. Ülkede büyük ölçüde homojen nüfus yapısı sağlanmıştı.

Türkiye’nin doğusunda büyük oranda Kürt nüfusu yaşamaktaydı. Bu durum milli-devlet açısından büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. Cumhuriyetin kurulduğu ilk dönemlerde birçok Kürt ayaklanması çıkmıştır. Bu bölgeleri Türkleştirmek için çok sayıda Kürt zorunlu olarak Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelere göç ettirilmişlerdir (Binder-Krauthoff, 1995: 1080).

Türkiye’de 1930’lu yıllarda hayata geçirilen iskân politikasının temel gayesi vatandaşları Türkleştirmekti; yani halkı hem biyolojik özellikler bakımından, hem de konuştıkları diller bakımından daha homojen bir hale getirmekti. Artık soy, ırk ve kan birliği sağlanmaya çalışılan dilde birlik kadar önemli bir hale gelmişti (Yardımcı ve Aslan, 2008: 132). İskan politikasını iki dönem çerçevesinde incelemek gerekmektedir. Bunlardan ilki başka ülkelerle nüfus mübadelesinin gerçekleştirildiği dönemdir, ikincisi ise ülke sınırları dahilinde farklı bölgelerde yaşayan insanların yaşadıkları yerleri terk ederek ülkenin başka bir bölgesine yerleşmek zorunda bırakıldığı dönemdir. Bu dönemlerdeki kimlik anlayışlarının farklılığı ile bu uygulamalar uyumludur. İlk dönem 1920’leri içermektedir ve bu dönemde ulus daha ziyade Müslümanlığa atıfta bulunarak tanımlanmaktaydı. İkinci dönem ise 1930’lara karşılık gelmektedir ve artık ulus etnik bir söylemle tanımlanmaktadır. İlk dönemde Müslüman olmayanlar ülkeden gönderilerek, Müslümanların ülkeye göçü teşvik edilmişken, ikinci dönemde Türk etnik kimliğinden olmayanları Türkleştirmek için ülkenin uygun görülen bazı bölgelerine yerleştirilmeleri sağlanmıştır (Yardımcı ve Aslan, 2008: 135).

Kürtleri Türkleştirmek amacıyla 1934’de İskân Kanunu çıkarıldı. İskân Kanunu Türkiye’de yaşayan nüfusun ırk esaslı çerçevesinde yeniden yerleştirmeyi amaçlamaktaydı. Bu Kanun çerçevesinde Türkiye’de üç farklı sınıfa göre bölgeler ayrıştırılmıştı: Türkler, Türklüğe kazandırılacak olanlar ve yasak bölgeler (Timur, 2001: 145). Bu kanunun amacı Türkçeyi anadilleri olarak konuşmayan ilçe ve köylerin halklarının ülkenin değişik bölgelerine dağıtılmasıydı. Arap ve Kürtler başta olmak

üzere Türk olmayan unsurlar, başta çıkan isyanlarda yer aldıklarından şüphelenilenler olmak üzere Türk bölgelerine yerleştirileceklerdi. Türkçenin çoğunluk tarafından konuşulmadığı bir örgütlenmeye izin verilmeyecekti. Kürtler gittikleri Türk bölgelerinde nüfusun %5'ini geçmeyecek şekilde dağıtılacaktı. Kürt toplumunda kimlik oluşturma sürecinde en temel işlevi aşiretler görmekteydi. Bu iskân politikası ile aşiret yapısının dağıtılmasının hedeflendiği söylenebilir. Aşiretler kendi üyelerine güvenlik ve koruma sağlamaktaydılar ve aşiret üyelerinde aşiret reisine karşı katı itaat yapısı hâkimdi. Dolayısıyla devlet içerisinde bir alternatif oluşum olarak görülebilecek aşiretlerin etkinliğinin kırılması istenmekteydi (Şahin, 2005: 107).

Resmi politikalar ile tarihsel gerçeklik arasında bir paralellik olduğu söylenemez. Türkiye’de farklı kültürler barış içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu kültürlerle karşı halkta bir dışlayıcı anlayışın hakim olduğu söylenemez. Türkiye’deki toplumsal yapıyı meydana getiren kültürler tıpkı ebru sanatında olduğu gibi iç içe girmiş ve birbiri ile kaynaşmıştır. Yine ebru sanatında olduğu gibi her renk ve desen kendi özgün yapısını muhafaza etmiştir (Cırık, 2008: 36). Türkiye gerek tarihsel olarak devraldığı miras, gerekse içinde varlığını sürdürmekte olan farklı din ve etnik kökenden toplulukların bir arada yaşaması dolayısıyla çokkültürlü bir toplum yapısı olarak varlığını sürdürmektedir. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının önemli bir bölümünü farklı etnik ve dinsel toplulukların ortaya koydukları oluşumlar meydana getirmektedir.

Türkiye kültürel ve etnik yapı bakımından çok zengin olduğu halde, ulusal azınlıklar ve etnik gruplar kültürel ve ulusal haklara sahip değildirler (Akkurt, 2010: 238).

Son 25 yıldır Kürtler çok kültürlülük bağlamında bir tanınma mücadelesi vermektedirler. Kürtler ile Türklerin dininin aynı olması dolayısıyla kimlik talebinin dil çerçevesinde ortaya konduğu söylenebilir. Kürtlerin dil merkezli toplumsal tanınma talebinin daha yoğun ortaya çıkmasında “Türk kimliği”ne yapılan aşırı etnik vurgudan beslenmektedir. Türk milliyetçiliğinin yüksekte bakan ve emredici tavrı bir tepkinin yükselmesinde etkili olmaktadır. Mazlum konumunda olması Kürt milliyetçiliğinin yükselmesine katkı sağlıyor. Bu alanda adımların atılmadığı her gün Kürt milliyetçiliği daha da artıyor (Akkurt, 2010: 238).

5. Sonuç

Çokkültürlülük günümüz toplumsal yapılarında farklılıkların varlığını sürdürmesinin anahtarı rolünü gören bir kavramdır. Ulus-devlet anlayışı çerçevesinde her yönüyle homojen toplumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun önündeki en önemli engellerden biri olarak görülen farklı etnik ve

dinsel topluluklar asimilasyon politikaları sonucunda yok edilmeye çalışılmıştır. Kamusal alanda farklılıkların görünür olmasına izin verilmemiştir.

Küreselleşme ile birlikte farklılıkların kendini ifade edebilme kanalları çoğalmıştır. Bir taraftan ulusal sınırlar anlamsızlaşırken ve böylece küreselleşme gerçekleşirken, diğer taraftan da yerelleşme ve farklılıkların ortaya konma talepleri ortaya çıkmıştır. Ülkelerdeki farklı gruplar kamusal alanda da tanınmak ve görünür olmak istemektedirler. Bu durum bir nevi demokrasinin demokratikleştirilmesi olarak da adlandırılabilir.

Türkiye’de yüzyıllardır farklı etnik ve dini gruplar bir arada yaşamışlardır. Osmanlı Devleti döneminde farklı milletlerin kamusal alanda varlıkları kabul edilmişti. Bu farklı milletlerin kendi dini kurumsal özerkliğinin yanı sıra yargısal anlamda da kendi mahkemeleri ile adalet dağıtmaktaydılar. Farklılıkların kendilerine ayrılmış alanlarda varlıklarını sürdürmelerinin önünde herhangi bir engel yoktu.

Cumhuriyet Türkiye’sinde zamanın ruhuna uygun olarak adımlar atılmış ve üniter bir devlet yapısı laik bir anlayışla inşa edilmeye çalışılmıştır. Bağımsızlık mücadelesi veren kurucu kadrolar, farklılıkların varlığını devletin bekası için bir tehlike olarak görmekteydiler. Bu bağlamda mümkün olduğu oranda bütün fırsatlar değerlendirilerek tek millet inşası için adımlar atılmıştır. Nüfus mübadelesi buna imkan tanımıştır. Azınlık olarak sadece gayrimüslimler kabul edildi. Bunların nüfusu ülke için tehdit oluşturacak bir büyüklükte görülmemiştir. Uygulamada bu azınlıklara tanınan ayrıcalıkların ortadan kaldırılması için adımlar atılmıştır.

Türkiye’de yaşamakta olan farklı etnik kökenden Müslümanlar azınlık olarak görülmemiş ve tamamı Türk olarak tanımlanmıştır. Bu uygulama önündeki en büyük engel yoğun nüfusa sahip olan Kürtlerdi. Kürtleri Türk milletinin bir parçası haline getirmeye dönük olarak iskan kanunları çıkarıldığı gibi eğitimde Türkçe dışında dillere izin verilmedi.

Kamusal alanda çokkültürlü bir görüntüye izin verilmemiş olmakla birlikte, toplumsal katmanlarda çokkültürlü bir yaşam varlığını sürdürmüştür. Farklı kültürel özellikleri olan gruplara karşı büyük bir hoşgörü ile yaklaşmıştır. Aynı sokakta cami, kilise ve havranın bulunması ve toplumda bu duruma karşı olumsuz bir yaklaşımın sergilenmemesi toplumsal katmanlarda çokkültürlülüğe karşı bir tutumun olmadığının en güze göstergesidir.

Türkiye’de azınlıklara tanınmış olan bazı hakların uygulamada kullandırılmamasını uluslararası politika ile ilişkilendirmek gerekir. Yunanistan, kendi sınırları içinde yaşayan Türk azınlığın haklarına karşı duyarsız davranmış ve onları asimile etmeye büyük önem vermektedir.

Müslümanların kendi müftülerini seçme hakkı bile gaspedilmiştir. Türkiye müttekabiliyet (karşılıklılık) ilkesi bağlamında hareket etmektedir.

Son yıllarda hükümetin azınlıklara dönük olarak atmış olduğu olumlu adımlar Türkiye’de çokkültürlü yaşamın kendine daha fazla yer bulmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akıncı, Abdulvahap (2011), Milli kimlik inşa stratejileri (Türkiye Örneği 1839-1946), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya

Akıncı, Abdulvahap ve Hüner Kule (2013), Multiculturalism in Turkey, Education European Journal of Research on Education, s. 2147-6284

Aydın, Suavi (2005), “Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.145-170

Braudel, Fernad (1996), **Uygarlıkların Grameri**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara

Caucig, Franz von (1936) “Bevölkerungsfragen Anatoliens”, **Zeitschrift für Geopolitik; verbunden mit der Zeitschrift Weltpolitik und Weltwirtschaft**, Hrsg. Karl Haushofer, Heft 4, 13. Jahrgang, 1. Halbband, Kurt Vowinckel Verlag: Heidelberg-Berlin, S. 234-241

Cırık, İlker (2008), “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 34, s.27-40

Geisen, Thomas (2006), “Kimlik ve Tanınma Söylemi; Ayrımcılık Söyleminde Yeni Terminolojiler”, Çev. Deniz Kanıt, **Felsefelogos**, 2006/1, s. 39-53

Gellner, Ernest (1992), **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev.: Büşra Ersanlı Behar/ Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul

Gencer, Zekiye Tamer (2011), “Çok Kültürlü Topumlarda İletişim: Divriği Örneği”, **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi**, Sayı: 1, s.186-205

Göcek, Fatma Müge (2005), “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.58-68

Gökalp, Emre (2007), “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt/Vol.: 7, Sayı/No: 1,

Güvenç, Bozkurt (1994) **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2. Baskı

Güvenç, Bozkurt (1995), “”Kimlik Sorunu”muz”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Derleyen: Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, Ankara, s.15-18

Güvenç, Bozkurt (2006), “Türk mü, Türkiyeli mi? Kim Bu Türkler?” **İstanbul Kültür Üniversitesi Konferans Notları**, 19 Nisan 2006, Kimlik15).

İnaç, Hüsamettin (2006), **AB’ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, Ekin Kitabevi, Bursa

Jäschke, Gotthard (1941b) **Türkei**, Band 8, Junker und Dünhaupt Verlag: Berlin

Karpat, Kemal (1995), “Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Derleyen: Sabahattin Şen, Bağlam Yayıncılık, Ankara, s.23-38

Kaya, Ayhan/Turgut Tarhanlı (2005), “Türkiye’de Azınlıklar ve Anayasal yurttaşlık”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.15-32

Kaya, Ayhan (2005), “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamının Siyaseti”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.35-57

Keyder, Çağlar (2008), **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul

Kohn, Hans (1928), **Geschichte der Nationalen Bewegung im Orient**, Kurt Vowinckel Verlag, Berlin-Grunewald

Maalouf, Amin (2009), **Ölümcül Kimlikler**, Çev.: Aysel Bora, 29. Baskı, Yapı Kredi yayınları, İstanbul

Mollaer, Frat (2006), “Postmodernite, Çokkültürcülük ve Yeni İrkçilik: Eleştirel Bir Analiz”, **Felsefelogos**, 2006/1, s. 131-159

Övet, Talha (2007), “Avrupa ‘Öteki’si”, **Stratejik Öngörü**, Sayı: 11, s.94-103

Özdemir, Şennur (2004), “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kimlik Tartışmaları: Kimlik, Sivil Toplum, Vatandaşlık ve Kamusal Alan”, **Tezkire**, Sayı 36-37, Ocak/Nisan 2004, S.32-66

Özönder, M. Cihat (2000), “Dünya’da ve Türkiye’de ‘İrk’ ve ‘Etniklik’ Kavramları”, **KÖK Araştırmalar**, II/I (Bahar 2000), s. 65-72

Sarıbay, Ali Yaşar (1998), **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Asa Kitabevi, Bursa

Smith, Anthony D. (2002), **Ulusların Etnik Kökeni**, Çev: Sonay Bayramoğlu/Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara

Smith, Anthony D. (2007), **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul

Sonnenhol, Gustav Adolf (1982), “Atatürk heute; Kulturrevolution und Entwicklung”, **Mustafa Kemal Atatürk 1881-1981; Vorträge und Aufsätze zu seinem 100. Geburtstag**, Julius Groos Verlag: Heidelberg, S. 61-75

Şahin, Bahar (2005), “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.101-126

Tekinalp, Şermin (2005), “Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük”, **Journal of İstanbul Kültür University**, 2005/1, s.75-87

Temizkan, Abdullah (2007), “Kültür ve Kimlik Meselelerine Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Düşünen Siyaset**, Sayı 23, Lotus yayınları, Ankara, S. 247-271

Timur, Taner (2001), **Türk Devrimi ve Sonrası**, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara

Tuncay, Mete (2003), **Çokkültürlülük Perspektifleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No: 2

Türkbağ, Ahmet Ulvi (2003), “Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu”, **Doğu Batı**, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs, Haziran, Temmuz, s. 209-216

Yıldız, Süleyman (2007), “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, **Milli Folklor**, Yıl: 19, Sayı: 74, s.9-16

Yumul, Arus (2005), “Azınlık mı Vatandaş mı?”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları** içinde, Derleyen: Ayhan Kaya/Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, İstanbul, s.87-100

Yücel, Hakkı (2006), “Milliyetçiliğin (Sınırlı) Dünyasından Küreselleşmenin (Sınır-sız) Dünyasına Kimlik Arayışları/Tartışmaları”, **Kıbrıs Yazıları**, Sayı: 2, s.3-15

Yücel, Harika (2009), “Psikanalitik Bir Perspektifin Milliyetçiliği Anlamaya Yönelik İmkânları”, **Eleştirel Psikoloji Bülteni**, Sayı: 2, Ocak 2009, s. 32-47

SOSYAL SORUMLULUK OLGUSUNA ÇEVRE AÇISINDAN BAKMAK

Looking at the Environment to Phenomenon of Social Responsibility

Şafak KAYPAK*

1. Giriş

Sorumluluk, davranışlarımızın sonuçlarından sorumlu olmamızı ifade etmektedir. İnsanın en önemli özelliği sosyallığıdır. Sosyal olmasını toplum içine doğması ve yaşaması ile elde etmektedir. Toplumsallaşma sürecinden geçmekte ve topluma uyumlu hale gelmektedir. Maddi ve manevi değerler sistemini, normları, kültür ve ahlak kalıplarını, sorumluluğu öğrenmektedir. İnsan önce kendinden sorumludur. Biyolojik yanı ile değil, kültürel yanı ile sosyal olmaktadır. Sosyal sorumluluk, tek başına olmadığımızı, yaşadığımız topluma karşı bir sorumluluğumuz olduğunu söylemektedir. Toplum ister tekil, ister çoğul olalım, bizden kendi çıkarlarımızın olduğu kadar toplumun çıkarlarını da geliştirip koruyacak eylemlerin yapılmasını beklemektedir. Toplumun, çözüm üretilmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde öncelikli olarak belirlediği sosyal sorumluluk konuları, sağlık, eğitim, refah ve çevredir. Çevrede artan bozulmalar çevresel sorumluluğun önemini artırmaktadır.

İnsanoğlu var oluşundan beri toplumsal yaşam kültürü oluştururken, gereksinimlerini gidermek, çevreyi tanıyabilmek ve daha uygun ortamlar bulabilmek için de çaba göstermiştir. Bu çabaların hedefi, hem gerçekleri öğrenmeye yönelik, hem de amacı doğrultusunda doğayı kendi denetimi altına alabilmektir. Ne kadar bilgi, o kadar hâkimiyet demektir. Ancak, doğayı araştırmak ve öğrenmeye çalışmak onu yok etmeye uğraşmayı da beraberinde getirmiştir. Yaşadığımız yüzyıldaki hızlı nüfus artışı ve kentleşme, insanın doğa ile olan ilişkilerinden oluşan sistemde, yani ekosistemde pek çok dengesizliğin doğmasına neden olmuştur. Artan kent nüfusunun gereksindiği yaşam alanı, hammadde ve besin üretim ve dağıtımı, ulaşım araçlarının hızla artması, sanayileşme ve teknolojik ilerlemenin doğal çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, çevre sorunları adı altında toplanan sorunlara önem kazandırmıştır.

Sanayi Devrimi'nin 19. yüzyıl Avrupa'sında yarattığı ekonomik ve toplumsal koşullar, nasıl o günlerin bireyciliğine bir tepki geliştirmiş, sosyali ortaya çıkarmışsa; zamanımızda da yoğun teknoloji kullanımının getirdiği küresel bozulmalar, çevresel sorumluluk anlayışını beraberinde getirmiştir. İnsanlık olarak doğaya karşı bir sorumluluğumuz olduğunu

*(Doç.Dr.); MKÜ, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

yeni fark etmişiz. Doğayı tüketiyoruz. Bugüne değin sorumluluk kavramı şimdinin sorumluluğu şeklinde dar anlamda algılanmaktaydı. Artık daha geniş ve sürdürülebilirlik temelinde hissedilmektedir. Eğer, bir toplum bugünden yaşadığı ortamı, çevresini korumayan yıkıcı bir kültüre sahip ise, geleceğe yönelik bir şey bırakamayacaktır. Bugün ve gelecek kuşakların yararlanma hakkına sahip oldukları çevre değerlerini koruyabilmek için yapılması/yapılmaması gerekenler etik ve sorumluluk olgusunu birbirine yaklaştırmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma, sosyal sorumluluk olgusuna çevresel açıdan bakmaya çalışmaktadır.

2. Sorumluluk, Sosyal Sorumluluk ve Çevre Kavramları

Sorumluluk, mükellefiyet, mesuliyet, yükümlülük, zorunluluk karşılıklarına gelmektedir. Sorumluluk, kişinin kendi eylemlerini ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Mesuliyet, sorumluluk duygusu olarak adlandırılır. Sorumluluk, eyleme yöneliktir ve eylemin sonucu önemlidir. Sonuç yararlı veya zararlı olabilir. Sosyal grup ya da öteki bireyler karşısında yapıp ettiklerimiz bilerek veya bilmeyerek başkalarına zarar vermişse, sonuçlarına katlanmamız gerekmektedir.

Sorumluluk, günlük hayatta bireysel, örgütsel ve toplumsal düzeyde en sık kullanılan kavramlardan biridir. Bireyin hayatını sürdürmesinde kendisine, ailesine ve topluma karşı sorumluluklarından söz ederiz. Yerine getirilmediğinde, “sorumsuz”, “sorumluluklarının farkında değil”, “sorumsuzca davranıyor” vb. yargılayıcı ifadeler kullanırız (Torlak, 2013:3). *Sorumlu*, sorun çıkarmayan anlamına da gelmektedir. *Sorumsuz*, sorunun sonuçlarını yüklenmeyen, yüklenmek istemeyen kişidir. Bu sorumlulukların bir kısmı doğal olarak, herhangi bir ‘biçimsellik gerektirmeksizin’ ortaya çıkar. Aile içindeki rolümüzün gerekliliklerini yerine getirmek, arkadaşımıza yardımcı olmak yazılı değildir. Yasalara uygun hareket etmenin gereklerini yapmak, vergi, savunma gibi vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmek ise, çerçevesi ve sınırları daha belirgin ve ‘biçimsel sorumluluklara’ işaret eder. Her bireyin gündelik hayatı, biçimsel olsun ya da olmasın, sorumluluklarla karşı karşıya kalmasını zorunlu kılar (Torlak, 2013:3-4). İnsanları diğer canlılardan ayıran en önemli farklılıklardan biri, sadece insanların yaptıklarından dolayı sorumlu olmalarıdır (Birden, 2016:6).

Sorumlulukta suçu yüklenme geriye ve ileriye olmak üzere iki yönüdür. *Geriye doğru sorumluluk*, geçmiş eylemin sorumluluğudur. *İleriye doğru sorumluluk*, yetkili konumda olmanın getirdiği sorumluluktur. Bugünden geleceğe yönelik bir sorumluluğu ifade eder. Alvin Toffler, insanın sorumsuzca davranma nedenlerini ‘karakter, bilgi, beklenti ve yargılamaya’ dayalı nedenlere bağlamaktadır (Toffler, 1998:81). Bireysel amaçlar, sahip olunan bilgi düzeyi ve bilginin tek

tarafli olması, değer yargıları, kişinin sorumluluk almamasına veya sorumsuzca davranmasına yol açabilir (Torlak, 2013:6).

Sorumluluk kavramı, ‘hem olumlu, hem olumsuz’ içerikli kullanılabilir. Bazen bir kişiyi överken, onun ne kadar sorumluluk sahibi biri olduğu söylenir. Burada o kişinin karakterine ilişkin ahlaki olarak onaylayıcı bir durumdan söz edilmiş olur. Bir kişi bir eylemi yaptığı veya bir suç işlediğinde bundan sorumlu tutulur. Bir şey yapılması gerekli olduğu halde yapılmadığında ise, onu yapması gereken kişi, o işten sorumlu tutulur. Kısaca, bu işi yapma sorumluluğunun o kişiye ait olduğu kastedilir. Bir kişiye bir işten sorumludur demekle, aslında sorumlulukları yerine getirmesi bakımından o kişiye güvenilebileceği anlamı da ortaya çıkar (Frankena, 2007:134). Öyleyse, sorumluluk, bir yönüyle sebep sonuç ilişkisini içinde barındırır; bir yönüyle de eylemde bulunan kişide bazı nitelikleri gerektirir (Torlak, 2013:4).

Bir kişinin sorumluluk üstlenebilmesi, o kişinin *akıl, özgür irade* ve *yetki sahibi* olmasına bağlıdır (Torlak, 2007:18). Sorumluluğun yerine getirilmesi için öncelikle bireyin akli yeteneklerinin yerinde olması gerekir. Ayrıca, sorumluluk, irade özgürlüğü gerektirir. İnsan kendi isteği doğrultusunda yapmalıdır. Belli ölçülerde de olsa, özgür olmayan kişinin sorumluluğundan söz edilemez. Bir şey bilerek ve isteyerek yapıldığında, yapan kişi kusurlu olmakta ve işlediği suçun cezası da ona göre artmaktadır. Bilmeden yapılan suçlara ‘kusursuz suçlar’ denmektedir. Sadece iyi-kötüyü ayırt edemeyen akıl hastaları yaptıklarından sorumlu tutulmaz (Kaypak, 2009:6). Sorumluluk, hukuksal anlamda yaptırımlarla işletilir; ahlaksal anlamda ise, vicdan bu işleyişe yardımcı olur.

Bilindiği gibi, hukukta yaptırım bir ceza olduğu halde, ahlakta ve görgü kuralları açısından yaptırım tepki ve kınama olmaktan öteye geçmez. ‘Ahlak’, insanın kendisine ve başkalarına karşı olan ödevleriyle ilgili kurallar bütünüdür. Başkaları kavramının içinde, yalnız kişiler değil, toplum, toplumun kurumları ve değerleri de yer alır (Kaypak, 2010: 91). İnsanın içinde “vicdan” denilen tutum ve eylemlerini değerlendirme yetisi vardır. Bir kimse yapmakla yükümlü olduğunu hissettiği ödevi yerine getirdiğinin bilincine vardığı zaman “vicdan huzuru” duyar, yerine getirmemiş olması ise “vicdan azabı”na yol açar. Vicdan kişiliğın ahlaki gelişimiyle ilgilidir. Bir anlamda psikolojik sorumluluk duygusudur (Keleş & Hamamcı, 1997:188). Ama zorlama gücünden yoksundur. Toplumda vicdanın yerine geçecek düzenleyici güç, yaptırımı zorlayıcı olan hukuk kurallarıdır (Keleş & Hamamcı, 1997:189).

Sorumluluk, çeşitli tiplerde karşımıza çıkabilmektedir. *Bireysel sorumluluk*: Bireyin üstüne düşen sorumluluğu ifade eder. Bireysel

sorumluluk, sahip olunan maddi ve manevi değerleri, doğru, yerinde ve zamanında kullanmayı gerektirir. *İç sorumluluk*: Kişinin vicdanına karşı sorumluluğudur. *Dış sorumluluk*: Sınırları yasa ve hukuk normlarıyla çizilmiş sorumluluklar ve sosyal normlarla ilişkilidir. Dış sorumluluklarımız ahlaki, toplumsal ve kültürel değerlerdir (Torlak, 2013:8-9). Kişi birey olarak önce kendisine karşı sorumludur. Bireyin en temel sorumluluğu beden ve ruh sağlığını koruma sorumluluğudur. Bu sorumluluğun yerine getirilmemesi, diğer birçok sorumluluğun yerine getirilmemesi anlamına gelecektir. *Görev sorumluluğu*: Yerine getirilecek görevlerle ilgilidir. Görev sorumlulukları da sosyal sorumluluklarla iç içedir. *Yönetmelik sorumluluk*: Yöneticinin, yönetmelik, ilişkiler, liderlik, güdüleme, ekonomik, sosyal gibi farklı sorumluluk alanlarını oluşturur. *Sosyal sorumluluk*: Başkalarına karşı sorumluluktur. Bireysel sorumlulukların tamamının sosyal boyutu vardır.

“Sosyal sorumluluk”, bireylerin topluma uyumlu bir biçimde hareket etmesidir. Birey ya da grup olarak, kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara ve ihtiyaçlara yönelik duyarlı ve etik davranmak sosyal sorumluluğun kapsamına girmektedir. ‘Sosyal’ sözcüğü, dar anlamda toplumun çeşitli tabakaları ve grup ile ilgili olanı ifade eder. Ancak, ‘toplumsal’ içeriğiyle daha geniş olarak tüm toplumu kapsayan karşılığında kullanılmaktadır. Toplumsal anlamda sorumluluk sözcüğü, kişinin verdiği kararlarda ve kendi yetki alanına giren herhangi bir olayda davranışlarının toplumsal sonuçlarını üstlenmesini anlatır. Dış sorumluluk türüdür. Kişilerin belirli davranışlarda bulunma, belirlenmiş kurallara uyma zorunluluğudur (Yılmaz, 2006:66).

Sosyal sorumluluk davranışı, her şeyden önce karşılığında doğrudan hiçbir fayda beklemeksizin gönüllü olarak yapılan bir davranıştır (Yılmaz, 2011:88; Bayraktar, 2014:36). Herhangi bir zorunluluğa sahip değildir. Sosyal sorumluluk, birey ve kurumların, bulundukları toplumdaki sorunlara duyarlılık göstermesidir. Sosyal sorumluluktaki en önemli amaç, toplumsal faydadır (Hotamışlı vd., 2010:281). Sosyal sorumluluk, paylaşım, işbirliği, başkalarına yardım etmek ve sosyal yeterlilikler olarak ele alınmaktadır (Özen, 2011:175). Sosyal sorumluluk, ekonomik hedefleri gerçekleştirirken toplumda bir fark yaratmaktır (Saran vd.,2011:3734). Faaliyetlerin, toplumun menfaatlerine zarar vermeden mevcut kaynakların en iyi şekilde kullanılarak sürdürülmesi temeline dayanmaktadır (Kaypak, 2010:92).

Sosyal sorumluluk, karar verici durumda olanların, kendi menfaatlerinin yanında, bir bütün olarak toplum refahının korunmasına ve arttırılmasına yönelik faaliyetlerin hakkaniyetli, adil ve tarafsız bir şekilde yapılmasıyla ilgilidir (Yanık ve Türker, 2012:293). Üzerine aldığı ya da yapmak zorunda bulunduğu bir iş için gerektiğinde hesap verme

duygusu hissedilmesidir (Özen, 2011:175). Sosyal sorumluluk; birey veya kurumların yaşadıkları toplumun yaşam kalitesini iyileştirme ve sürdürülebilir bir dünya için, çalışanlar, aileleri ve toplumla birlikte etik, ekonomik, yasal, sosyal, çevresel ve kültürel sorunlara karşı uygun bir çalışma politikası güdülmesidir (Yılmaz, 2012:34). Bu bakış açısıyla, sosyal sorumluluk anlayışı, sadece bir hayırseverlik çeşidi değildir. Uzun vadeli amaçları destekleyen tutarlı bir politikadır. Sosyal ihtiyaç ve konuları saptamayı amaçlayan bir yönetim yaklaşımıdır. Geri dönüşümü olan, kârlılığı sağlayacak ve koruyacak bir yatırımdır (Işık, 2013:115; Paksoy vd., 2014:4). Sosyal sorumluluk, ‘sosyal girişimcilik’ değildir. Bu kavramların bir bütün olarak ele alınması, faaliyetlerini yürüten birey ve örgütler açısından oldukça önemlidir (Işık, 2013:103). Sosyal sorumluluk bir yaşam felsefesidir ve toplumsal çevre içinde hayata geçer.

Çevre sözcüğü, ortam, etraf, civar, mıntıka, çember, dolaylarında karşılıklarına gelmektedir (TDK, 2018). Çevre deyince, akla hemen doğa ya da içine doğduğumuz yeryüzü gelir. Ama çevre, doğadan daha geniş bir anlama sahiptir. Oluşum şekline göre, doğal olanın içine insan yapısı yapay öğeler de girmektedir. *Çevreyi ortam olarak görürsek;* Çevre içinde bulunan ortam anlamına gelir. *Çevreyi etken açısından görürsek;* Canlıların yaşayıp gelişmesini sağlayan ve onları sürekli olarak etkisi altında bulunduran fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerin tümüdür. Çevre, dolaylı ya da dolaysız olarak kişiyi etkileyen, bireyin maddi ve manevi gelişmesini, yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafi, toplumsal etkenlerin tamamıdır (TÇV, 2001:100). Çevreye zamanla, fiziksel niteliklerin yanı sıra, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, siyasal, ulusal, uluslararası, küresel vb. içerikler de eklenmiştir.

Çevre, bir canlının varlığını sürdürdüğü dış ortamdır. Canlılar çevreleriyle sürekli ilişki içindedir. Beslenme, barınma, korunma, üreme gibi biyolojik gereksinimler çevrede karşılanır. Bu ilişki yaşamın değişmez koşuludur. Her canlı türü belli yaşam ortamlarında (habitat) var olabilmekte; bu ortamların dışında ise yaşamları tehlikeye düşmektedir. İnsanların da diğer canlılar gibi bir yaşam çevresi vardır. İnsanın çevresi, insanın dışında var olan canlı ve cansız her şeydir. Bütün canlılar gibi biz de yaşamın temel gereksinimleri için çevremize bağımlıyız ve varlığımızı sürdürebilmek için diğer canlılarla ilişkilerde bulunur, etkileşiriz. Çevreyi, insan etkisinden ayrı düşünmek olası değildir. İnsanın bütün etkinliklerini sürdürdüğü çevre bizi çevreler. Çevremiz açılan halkalar gibi küçükten büyüğe doğru genişler. Evimiz, sokağımız, semtimiz, kentimiz, ülkemiz ve gezegenimiz çevremizi oluşturur.

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanı sosyal bir varlık yapan, onu diğer canlı varlıklardan ayıran özelliği, ilişki kurması değil, diğer canlıların

yapamadıklarını yapması, zekâsı ve bilincini kullanarak yaşam ortamı oluşturmalarıdır. Kullandığı aletleriyle yaşamına yön vermekte yeniden şekillendirmektedir. Köyler, kasabalar ve kentler kurmakta; tarımla, zanaatla uğraşmaktadır. Yaşam biçimimizin göstergesi olan kültür sadece insana özgüdür. Kültürü oluştururken, çevreden etkilendiğimiz gibi, yarattığımız kültür doğrultusunda çevremizi de etkileriz. İnsan, biyolojik açıdan ‘yer merkezci’; kültürel açıdan ‘insan merkezci’; psikolojik açıdan ‘ben-merkezci’ bir varlıktır (Güvenç, 1997:172). Kendini çok önemsemektedir. Bu bağlamda, dünyanın ve bütün canlıların üstünde görüp çevreyi kötü kullanarak sorun oluşturmuştur. Kirlilik ile başlayan ‘çevresel sorunlar’, türlü insan eylemleri nedeni ile çevresel değerlerin zarar görmesi ve bozulması sonucunda ortaya çıkmıştır.

3. Sorumluluktan Sosyal Sorumluluğa Geçiş Süreci

Sosyal davranışların kaynağı, insanın ortaya çıktığı eski dönemlere kadar gitmektedir. Sorumluluk, hayırseverlik olarak başlamış topluma hizmete doğru yol almıştır. Sanayi Devrimi’nin toplumsal yapıdaki etkilerinden dolayı sosyal sorumluluk aşamalarını genellikle Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırmaktadırlar.

Buna göre sosyal sorumluluğun tarih içindeki gelişimi, ilk olarak insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen dinlerin ve uygarlıkların ortaya çıkışıyla başlamıştır. Din, sosyal sorumluluğa etkisi olan konuların başında gelmektedir (Sarica & Yüksel, 2012:50). Tarihte bu doğrultuda, milattan önceki dönemlerden başlayarak dini metinlerin her birinde hayırseverlik, ticaret, kazanç ve çalışma şartları ile ilgili kurallar yer almıştır (Paksoy vd., 2014:2). Hristiyan dininde sosyal sorumluluk ile ilgili olan konular kilisenin öncülüğünde dile getirilmiştir. İslam dininde toplumda yoksullara yardım amacıyla dernek ve vakıflar kurulmuştur. Rönesans ve Reform’un etkisi ile sanat ve ticaret hayatı gelişmiş, keşifler ve icatlar yapılmaya başlanmıştır. Üretkenlik ve refaha yönelim olmuş, manevi değerler yerini maddi değerlere bırakmaya başlamıştır (Çakır, 2017). Sorumluluk, tekil çıkar temelinde algılanmıştır. Ticarete sorumluluk, bireyin etik anlayışı, dini inancı ve vicdanına bağlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde ticaretle uğraşan kişilerin kendi ilkeleri, kişisel yargıları, inanç, değer ve ahlaki görüşleriyle şekillenmiş olan sosyal sorumluluk anlayışı çoğunlukla yardım ve bağış gibi hayır işleri anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2012:35). Daha sonra, toplumda insanlar arasındaki yaşayış ve iş yapış şekillerini belirtmek için toplumsal kural ve yasalar kabul edilmiştir (Paksoy vd., 2014:2).

Ortaçağ’da 16. ve 18. yüzyıllar arasında tarım toplumunun üstyapısında toprağa dayalı ekonomik sistem olarak merkantilist dönemin hâkimiyeti başlamıştır. Merkantilizm’e göre ekonomik faaliyetlerden en yüksek oranda kar elde edilmeli ve işgören ücretleri en düşük seviyede

olmalıdır (Çakır, 2017). Ulus-devletlerle birlikte, o zamana kadar dinlerin ve kilisenin şekillendiriyor olduğu sorumluluk kavramı, yerini merkezi otoritelere yani devletlere bırakmıştır. Bireylerin vicdanlarından çıkarılıp devlet görevi haline dönüştürülmüştür (Alparslan & Aygün, 2013:437). Bu sistemde sosyal sorumluluk, kurumların dış piyasalardan kendi ülkesi lehine çıkar sağlaması ve yabancı ülkelere karşı sorumsuzca hareket etmesi olarak algılanmaktadır (Akıncı & Çoşkun, 2011:64).

Sosyal sorumluluk anlayışı, kurumsal anlamda 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Çakır, 2017). James Watt'ın buhar makinesini icat etmesi ve bunun üretimde kullanılması sayesinde kentlerde fabrika düzenine geçilmiş ve sanayileşme başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında 'Sanayi devrimi' ya da 'Endüstri Devrimi' ile birlikte, üretim artık büyük ölçekli hale gelmiştir. Fabrikalar ve yeni istihdam alanları açılmış ve yepyeni bir ticaret hayatı ve oluşmaya başlamıştır (Paksoy vd., 2014:3). Adam Smith'in öne sürdüğü 'Görünmez El Teorisi' ile piyasada üretim ve karlılığın maksimize edilmesiyle toplumun gelişeceği ve refahın kendiliğinden artacağı görüşü hâkim olmuştur (Alparslan & Aygün, 2013: 437). Tarım toplumu yerini sanayi toplumuna bırakmıştır. Bu dönemin hâkim bakış açısında işgörenler makine gibi algılanmıştır. Sosyal ihtiyaçları, işletme sahiplerince önemsenmemiştir.

1929 ekonomik kriziyle birlikte sosyal sorumluluk kavramı hız kazanmıştır (Akıncı & Çoşkun, 2011:65). Finans sektöründe patlak veren kriz ABD ve Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde büyük oranda işsizliğe ve üretim kayıplarına yol açmıştır (Yılmaz, 2006:68). Ekonomik bunalımda kişisel etik değerlerden, toplumsal etik anlayışa doğru bir eğilim olmuştur. Bireysel felsefe sosyalleşmiştir. Serbest piyasa ekonomisi geçerliliğini yitirerek yerini tüm gelişmiş ülkelerde ekonomiye devletin müdahalesine bırakmıştır. Bu ekonomik dönüşüm ile birlikte, hükümetin küçük iş sahiplerini korumak amacıyla yeni düzenlemelerde bulunması örgütlerin sosyal sorumluluklarını belirgin bir hale gelmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan ve dünyayı etkileyen savaşlar nedeniyle işsiz kalan kişiler birleşerek sendikalar oluşturmuş ve güç sahibi olmuşlardır. Sanayileşmiş toplumlarda bir takım sosyal ve kültürel değişimler meydana gelmeye ve işgörenler daha iyi ücret, çalışma şartları için pazarlık gücü elde etmeye başlamıştır (Çakır, 2017).

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde İkinci Sanayi Devrimi olarak da adlandırılan otomasyon döneminin en belirleyici özelliği el emeğinin makineler ile yer değiştirmesidir. Amacı kâr elde etmek olan örgütler, umursamaz bir biçimde kaynak kullanmış, çocuk ve kadın işçiler istismar edilmiş, çalışan hakları gözetilmemiş ve insan hakları ihlal edilmiştir. Erkek işgörenlerin yanında, daha ucuza çalıştıkları için çocuk ve kadınlar

da çalıştırılmaya başlanmıştır. Sanayileşmenin getirdiği sorunlar önemsenmemiş, çalışma saatlerinin fazla olmasına rağmen ücretler yetersiz kalmış, makineler kalifiye işgörenlere olan ihtiyacı büyük ölçüde azaltmıştır. Karlılık ve üretim artışı dışındaki diğer konularla ilgilenilmesine gerek olmadığı düşüncesi ile örgüt sahibi ve yöneticileri de, kişisel kazançlarını maksimize etmeye çalışmanın dışında başka herhangi bir sorumluluk almamışlardır (Çakır, 2017).

Kitlesel üretimin sonuçlarının 1950’li yıllardan itibaren daha açık bir şekilde görülmesiyle birlikte örgütlerin sosyal sorumlulukları tartışılır hale gelmiştir. Çalışanların emeklilik, sigorta, sağlık, güvenlik gibi haklarına eskiye göre daha fazla önem vermeye başlanmıştır (Saran vd., 2011:3735). Kâr etmenin dışında toplumun refahını artırmaya yönelik faaliyetlerin olması tavsiye edilse de, sosyal sorumluluk genelde çalışanlarla ilgili konular ile sınırlı kalmıştır (Yılmaz, 2012:36). Sanayileşme ve otomasyon, teknolojik gelişmeyi sağlamış ama işsizlik, gecekondulaşma, çevre kirliliği gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir (Çakır, 2017). Sistem yaklaşımı, örgütlerin çevreleriyle etkileşimlerinin; Durumsallık yaklaşımı ise, farklı çevrelerin örgütlere farklı etkilerinin olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. 1960’larda ‘sosyal devlet’ anlayışı ile hükümet, örgütlerin eşit iş olanakları, tüketici hakları ve çevre koruma gibi uygulamalarına önem vermeye başlamıştır. Sanayileşmenin olumsuz etkilerine karşı Batı ülkeleri yasal önlemler almaya başlamışlardır. Bunlara ambalajda doğru bilgilendirme, reklamın kamu yararına olması, çevre sağlığı, iş güvenliği, atıkları azaltma gibi konular örnek verilebilir (Çakır, 2017). 1970’li yılların başından itibaren dünya ‘yeşil pazarlama’ ve ‘çevre dostu ürün’ ile tanışmıştır.

1980’li yıllarda karın topluma yapılan iyi hizmet sonucu elde edilebileceği anlayışı benimsenmeye başlamıştır. Ayrıca bu yıllarda sivil toplum örgütlerinin toplum içindeki rolü önem kazanmış, ırk ayrımı, kadın hakları gibi konularda önemli adımlar atılmıştır (Çakır, 2017). Örgütlerde görülen başlıca kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına; ortaklara bilgi sağlama, iş alımlarında adalet, karı paylaşma, reklamların ahlaki olması, geri dönüşüm, yoksullara maddi yardım, toplum sağlığına hizmet, daha iyi çalışma koşulları örnek olarak verilebilir. Bu yıllarda kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarından örgütlerin sağlayacağı faydaların net olarak ifade edilmemiş olması nedeniyle genelde örgütlerin ekonomik ve yasal sorumluluklarını yerine getirmeye çalıştığı, ek olarak bazı gönüllü faaliyetlerde bulunduğu belirtilmektedir.

1980’lerin ikinci yarısından sonra, örgütlerin küresel boyutta yaygınlaşması, artan rekabet ortamı, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve her şeyden haberdar olabilme isteği ile birlikte iş yaşamında değişimler başlamıştır. Örgütlerin ekonomik faaliyetleri kadar ekonomik

olmayan faaliyetlerinden dolayı da değerlendirilmeleri gerekliliğinin vurgulanması sosyal sorumluluğa dikkat çekmiştir (Paksoy vd., 2014:4). Örgütlerin çalışmalarının ahlaki yönü üzerinde de durulmaya başlanmıştır (Demir & Songür, 1999:152). 1990'lı yıllarda kendini göstermeye başlayan aktivizmle birlikte, sosyal sorumluluk anlayışı dikkati çeken bir gündem maddesi haline gelmiştir (Yılmaz, 2012:36).

2000'li yıllara gelindiğinde ise, sosyal sorumluluk kavramının örgütlerin toplumsal değişim aracı olarak ön plana çıktığı görülmektedir. (Paksoy vd., 2014:4). Örgütlerin, kendi amaçları doğrultusunda sadece kendisi için çalışan değil; çevresinde olan bitene ve toplumun ihtiyaçlarına karşı duyarlı bir anlayışla çalışması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bu doğrultuda, kâr amacı güden ya da gütmeyen birçok kuruluşun toplumun gözünde itibar sahibi olabilmek, toplumla güven ilişkisi kurabilmek için sosyal sorumluluk yaklaşımını benimsediği gözlenmektedir (Saran vd., 2011: 3735; Paksoy vd., 2014:4).

Toplumlar artık küreselleşme sürecinde “bilgi toplumu” olarak görülmektedir. Toplumun da, bireyler gibi sosyal yaşantının bir parçası olarak faaliyet gösterdiğinden ülke ve uluslararası bağlamda bazı sorumluluklarının olduğu savunulmaktadır. Sorumluluk kavramını var kılan hesap verme mekanizmasını ayakta tutan, bireyin içinde yaşadığı toplumun kendisidir. Bu durumda sorumluluk toplumsal olarak talep edilmekte; ancak bireysel/kurumsal olarak uygulanmaktadır. Buradan sosyal sorumluluğun hem bireysel/kurumsal, hem de toplumsal iki yönlü olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Toplumsal bir varlık olarak birey ve kurumların başka insanlara karşı sorumluluğunu ifade etmek için kullanılan sosyal sorumluluk etik temelinde hayata geçmektedir.

Kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarının karşılaştığı dört sorumluluk bulunmaktadır: *Ekonomik sorumluluk*; Kaynakları etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak toplumun kaynak rezervlerini yok etmemektir. *Hukuki sorumluluk*; Belirlenen tüm yasa ve düzenlemelere uygun şekilde iş yapmaktır. *Ahlaki sorumluluk*; Yasaların ötesinde toplumsal, değer, norm ve beklentilerine uyumlu davranmaktır. *Gönüllü sorumluluk*; Toplumun refah düzeyini ve yaşam standardını yükseltici faaliyetlere gönüllü olarak katılımda, katkıda bulunmaktır.

Sosyal sorumluluğun içini dolduran kavramlar şunlardır: *Üstlenebilirlik*; Ortaya çıkan olumlu veya olumsuz sonucu üstlenebilme ve o yükü taşıyabilme kapasitesini ifade eder. *Hayırseverlik*; Birey, kurum ve kuruluşların kar amacı gütmeyen örgütlere sosyal sorumluluk faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere sunduğu olanaklardır. *Ahlak*; Belirli bir insan topluluğunun ortaklaşa yaşam süreci sonunda geliştirdiği değer

ve olgular bütünüdür. *Gönüllülük*; Bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla, çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını kendi özgür iradeleri ile toplumsal alanlar için kullanmalarındır. *Sürdürebilirlik*; Sürekliliği olan, sonuçlarının ölçülebilir olması, sosyal sorumluluk başarısını gösteren etkenlerdendir.

Günümüzde sosyal sorumluluğun en üst düzeyi sosyal duyarlılıktır. Sosyal sorumluluk olgusu, toplumsal adalet, dezavantajlı kesimlerin desteklenmesi, kalite ve çevre korumayı görünür kılmaktadır. Toplum, birey, sivil toplum ve kurumlardan sanat ve eğitim gibi konularda rol almasını, toplumsal refah, sağlık ve çevre gibi konulara duyarlı olmasını beklemektedir (Yılmaz, 2006:66). Sosyal sorumluluk, başkalarına yardım etmeyi, iyiliği ve refahı içeren içsel görev duygusu, sivil katılım ve başkalarına karşı sorumlu tutumları içermektedir. Toplumun bilinç düzeyi ve demokratik eğilimler, sosyal duyarlılığa geçişi hızlandırabilecek önemli bir faktör olarak gösterilebilir.

4. Sosyal Sorumluluk ve Çevre

Sosyal sorumluluk olgusu, başındaki sosyal sözcüğünden dolayı sadece birey veya kurumun, kendisine ve yaşadığı topluma yönelik bir sorumluluk kalıbı içinde algılanmıştır. Sorumluluğun çevreye yansımaları oldukça yenidir. Bunu biraz da zorunluluklar getirmiştir. Çünkü insanın doğaya egemen olma boyutları genişlemiştir. Toplumların doğal kaynakları aşırı istismarı arttıkça çevreye ilişkin sorunlar da artmıştır. İnsanın refahını ve sağlığını olumsuz yönde etkileyecek boyutlarda çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır (Güvenç, 1997:18-22).

İnsan, doğadaki canlı varlıklardan biridir. Ama düşünce ve iradesi ile diğer canlıların önüne geçmiş, çevresini değiştirmiştir. Tüketicidir. İnsan-çevre ilişkileri, çevre sistemde kaynak tüketen bir unsur olarak iki boyutta şekillenir. *Birinci boyuttaki ilişki*, insanın yemek, içmek yani beslenmek gibi temel gereksinimlerini karşılamak üzere doğal çevre ile giriştiği biyolojik ilişkidir. Doğal çevre, insana besin ve oksijen kaynağı olarak hizmet eder. *İkinci ilişki biçimini ise*, insanın biyolojik gereksinimleri dışındaki tüm gereksinimlerini karşılamak üzere doğadan aldığı kaynaklar oluşturmaktadır (Ertürk, 1996:18). Bu ilişki biçiminden kendi kültürel çevresi ve yaşam kalıpları ortaya çıkmaktadır.

Toplum halinde yaşayan insanlar, yaşamlarını en uygun şekilde devam ettirebilmek için doğanın kaynaklarını kullanarak ekonomik ve sosyal faaliyetlerde bulunurlar. Doğal çevrenin bir üyesi olarak ortaya çıkmış olan insan, doğaya karşı hayat mücadelesini sürdürürken, öteki canlılardan ayrılarak, bilgi, deneyim ve birikimlerini biriktirerek kültür oluşturup yaşamını yeniden üretmiştir (Güvenç, 1997:10). Gelişim ve

değişim ortaya çıktığında hep daha çoğu istenmiştir. Doğanın sonsuz bir kaynak olarak algılanması sınırsız kullanımı getirmiştir.

İnsan ancaksorunlar ortaya çıktıkça doğal kaynakların bilinçsizce ve hızla tükendiğinin farkına varmıştır. Bu bağlamda, 20. yüzyıl, insanın çevre sistemi üzerindeki baskısını artırdığı bir yüzyıl olmuştur. Nüfus artış hızı yanında bilimsel ve teknolojik gelişmenin insanlara önemli bir üretim ve tüketim gücü kazandırması oranında doğal ortamın bozulmaya uğradığı görülmüştür. İnsanoğlu toplumsal refahı, mal ve hizmet artışı ile eşdeğer görmüş, bu sorunlar kendi sağlığını ve refahını tehdit edince ancak sağlıklı bir çevrenin önemini anlamıştır (Ertürk, 1996:29). Sanayileşme ve kentleşme, çevre sorunlarının ortaya çıkışında iki temel etken olarak görülür. Hem sanayileşme, hem de kentleşme olgusu çevrenin uğradığı baskı, bozulma ve kayıpları soruna dönüştürme işlevi üstlenmiş, insan-çevre dengesini olumsuz etkileyerek, insan ile doğanın arasını açmıştır (Keleş & Hamamcı, 1997:39). Hızlı nüfus artışı ve doğal çevreyi dikkate almayan sanayileşme, insanın çevre sisteminde dengesizliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ertürk, 1996:33).

İnsanın çevre ile ilişkileri sorumlu bir canlı varlıktan beklenen davranış kalıpları içinde değil, sorumsuzca olmuştur. Sanayi öncesi toplumlar, doğayı kutsal görür, kullanmalarına rağmen saygı gösterir, yaşamlarının bir parçası sayardı. Sanayi toplumunda insan, kendini doğanın hâkimi saymakta ve onu kendi kullanımına sunulmuş bir meta gibi görmektedir. Sanayi toplumunun insanı, doğadaki kaynakların tükenebileceğini düşünmeden kullandığı için, kirlilik arttığı sürece ekolojik dengeyi tahrip eden insan, bir ölçüde kendi geleceğini de ortadan kaldırmaktadır (Ertürk, 1996:3). Üretim için kullanılabilecek verimli toprakların betonla kaplanması, orman tahribi, aşırı avlanma, otlatma, gübreleme ve sulama, su kaynaklarının kirlenmesi, atıklar vb. şekillerde çevrenin kötü kullanımı sürmektedir. İnsanoğlunun çevresine aşırı yüklenmesi kirlenme sorunları ortaya çıkartırken; yenilenemez doğal kaynakların tükenmeye yüz tutması ve yenilenebilir kaynaklardaki bozulmalar da olumsuzlukları artırmaktadır (Ertürk, 1996:24).

Çevre sorunları, çevre kirliliğinin dışında başka sorunları da içermektedir. Gecekondulaşma, kıtlık, kültürel yozlaşma, tarihi yapıların yok olması gibi kültürel ve sosyal çevrenin sorunları da çevre sorunları içerisinde yer almaktadır (Görmez, 1997:11). Büyümeye yönelik çabalar üretimi sürekli kılmaktadır. Reklam, moda ve benzeri faaliyetlerle gelişmiş ülkelerde insanlar, gereksiz tüketime yönlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler de, onlara özenmekte aynı yolu izlemektedirler (Görmez, 1997:31-32). Günümüzde tüketim, yalnız mal ve hizmetlerin değil, insanın kendisinin de meta olarak algılanmasına kadar uzanırken,

tüketim maddelerinin gereksiz üretimi, son derece kârlı hale gelmiştir. Kâr, genellikle toplum ve çevrenin sömürülmesi pahasına gerçekleşir. Üretim ve tüketim süreci, bir taraftan hızlı enerji tüketimini zorunlu hale getirirken; kaynakların giderek tüketilmesi ve her türlü atık bir kentsel çevre sorunu olarak karşımıza çıkar (Görmez, 1997:33). Salgın hastalıklar, estetik bozukluklar ve atıkların çevrede meydana getirdiği arzu edilmeyen durumlarla karşılaşılır (Işıldar, 2011:7).

Tüketim ekonomisini canlı tutan kaynakların başında kentler gelmektedir. Kentleşme talep doğurma bakımından, ekonomik açıdan büyümenin ana dinamiği kabul edilmekte; ekonomik gelişmişliğin temel göstergelerinden biri sayılmaktadır (Gündoğan, 1993:22). Ormanların azalması ve çoraklık, diğer çevre sorunları içinde daha az önemseydiğimiz bir sorun olagelmıştır. Dikkatler, kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği çevre sorunlarına çekildiğinden, kırdaki olanlar dikkatlerden kaçmaktadır. Ancak, gittikçe tüm dünya insanların yabancı olduğu bir konu haline gelmektedir. Afrika’da yaşanan kuraklık, susuzluk, çölleşme, yetersiz gıda ve açlık olayı, her yıl binlerce insan ve hayvanın ölümüne neden olmakta ve televizyon ekranlarından hiç eksik kalmamaktadır.

İnsanın ve oluşturduğu örgütlerin yaptıklarının sorumluluğunun yüklenilmesi başlı başına bir sorun oluşturmıştır. Çünkü kimse sorumluluk yüklenmek istememektedir. Sorumluluğun kim için ve ne için duyulması gerektiği hep sorulmakta, ama bu soruya yanıt bulmakta da güçlük çekilmektedir. Doğal çevrimin bozulmasını önlemek, doğanın dengesini yeniden kurmak, insanlığın çıkarlarını korumak, ilginin ağırlık odağını bireyden uzaklaştırarak tüm canlıların korunmasını ön plana çıkarmak, sorumluluk konuları arasında yer almaya başlamıştır (Keleş vd. 2012: 25). Sorumluluğun bireyden çıkıp sosyalleşmesi, topluma ve daha sonra çevrenin ahlaki sorumluluğuna yönelmesi gerekmiştir.

Başkalarına kendisine davranılmasını istediği biçimde davranmayı öneren insanlık anlayışı, Immanuel Kant’ın Ödev Ahlakı’nın örnek alınmasına yol açmıştır. Kant’a göre ahlakın temelini herkese göre değişmeyen bir şey oluşturmalıdır. Bu da iyiliği istemektir. Kant’ın ahlak kuramında kaynakların adaletli olarak paylaşımı ve mekânın barışçı bir biçimde kullanılması vardır. Gelecek kuşaklara karşı sorumluluk, Kant’ın ahlak felsefesinin temelinde bulunan insanlık anlayışının mantıksal ve zorunlu bir sonucudur (Keleş & Hamamcı, 1997:189-190).

Öncelikle ‘insanın’ ardından ‘canlıların’ sonrasında ise ‘çevrenin’ ahlakın ilgi alanına girdiğini görmekteyiz. Kant sonrası modern ahlak ‘değerler ahlakı’ olarak karşımıza çıkar. Çevreye yönelik ahlaki değerlerin sorumluluk kavramından ayrı düşünülemeyeceğinin altını çizmek gerekir (Birden, 2016:13). Çevreye zarar veren, koruyan, koruyacak olan insandır. İnsan da özde bencil bir varlıktır. Önce kendini

düşünür. Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve çevre değerlerinin yok olup gitmesinin önlenmesi; bencil bireylerin kişisel yargılarıyla toplumun kısa ve uzun dönemdeki çıkarları arasında bir denge kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, çevre değerlerinin korunması bakımından, yaptırımını sadece tepki, kınama ve ayıplama olan ahlakın ne ölçüde yeterli bir güvence olduğu tartışılabilir (Keleş & Hamamcı, 1997:190).

Anayasası'nın 56. maddesi; "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir"demektedir. Anayasa ve ona dayalı olarak çıkartılmış olan 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun amacı da, "Bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak"olarak belirtilmiştir. Çevre Kanunu'nun 3/f maddesinde öngörülen kirletenin sorumluluğu da gelişmelere koşut olarak çevre kirlenmesi ile ilgili olarak kusursuz sorumluluk ilkesini getirmiştir (Ertürk, 1996:177). Çevreyi kirleten ve çevreye zarar verenler, sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar. Gerçek ve tüzel kişiler, çevrenin kirlenmesine yönelik 'kirleten öder' sorumluluğundan, ancak kirlenmeyi önlemek için almaları gereken her türlü önlemi aldıklarını kanıtlayarak kurtulabilirler. Kusura dayanmayan sorumluluk, kusura dayalı sorumluluktan daha toplumsal bir düşünceye dayanır. Zarar gören ön plana çıkarılarak, zarar vereni sorumlu kılmaktan çok zararın karşılanması amaçlanmaktadır (Kaypak, 2009:18).

Ticaret hukukunda sorumluluk, konu açısından kişi ve mal ile sorumluluk; sınırlılıkları açısından, sınırlı ve sınırsız sorumluluk olarak karşımıza çıkar. Sorumluluğun süresi açısından geçici ve kalıcısı söz konusu olabilir (Kaypak, 2009:7). Bu sorumluluklar sosyal sorumluluğa uyarlanabilir. Çevresel sorumluluk, 'yatay ve dikey' boyutlarda değerlendirilmektedir. 'Yatay sorumluluk', bireyin hemcinslerine karşı çevre değerleri açısından taşıması gereken sorumluluktur. 'Dikey sorumluluk', bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara karşı sorumluluğudur (Keleş ve Hamamcı, 1997:190). Sürdürülebilir kalkınma olgusu ile de vurgulanan bugünün ve geleceğin sorumluluğu; geçici değil, kalıcı bir sorumluluktur. Bütün dünya değerlerini kapsadığı için sınırsız; asıl olarak mal sorumluluğu değil, kişisel bir sorumluluktur.

İnsan merkezli çevre anlayışından çevre merkezli anlayışa geçiş sürecinde çevrenin önemi anlaşılmış ve özellikle uluslararası düzeyde müdahale edilmesi gereken konular arasında yerini almıştır. Çevrecilere göre, kendi çıkarını düşünmek insan doğasının temel özelliğidir. Temel sorun, bireysel çıkarın toplumun çoğunluğunun çıkarları ile aynı

doğrultuda olduğuna inanılmasını sağlamaktır. Bu hedef için ekonominin kendini sürdürebilir bir yapıya yönlendirmesi ve teknolojiye değişiklik yapılması gereklidir. Bu yeterli olmayabilir. Uyumlu bir toplum için, değişen ekonomik yapıya koşut olarak, toplumsal örgütlenmenin ve insan doğasının da değişmesi gerekmektedir (Ertürk, 1996:122).

Çevre boyutunda sosyal sorumluluk olgusuna insandan başlamak gerekmektedir. Geleceğin insanı bugünden yaratılabilir. Çevreye yönelik bakış açısını değiştirebiliriz. Yapıcı, çevresinden sorumlu bir insan tipi oluşturmak gerekmektedir. Sorumluluk kültürel bir değerdir. Kültürü, insan oluşturduğuna göre, önce insan düzeltilmelidir ki, toplum da düzelebilsin. Çünkü birey, toplumsallaşma süreci içine ne görüyorsa onu yapmaktadır. Eğer, biz gereken özeni göstermiyorsak, yetiştirdiğimiz çocuk da birey olduğunda aynı şekilde bozucu, pisletici ve yıkıcı olacaktır. Pislik kültürü, ekolojik düşünceye dayanan temizlik kültürü ile yerini değiştirmelidir. ‘Temiz insan, temiz toplum’ demektir. Bu hemen herkesin üstünde birleştiği ortak kanıdır. Toplumun birer bireyi olarak bizlere düşen görev, yeni kuşakların, toplumun değerlerini iyi algılayabilmesini sağlayabilmektir. Bizden sonraki nesile doğal ve kültürel çevremizi koruyup geliştirmeyi öğretmeliyiz.

Örgütler büyüyen yapılarının topluma olan etkileri ve faaliyetlerinin sonuçlarından dolayı ‘kurumsal sosyal sorumluluk’ kavramıyla karşı karşıya kalmışlardır. *Kurumsal sosyal sorumluluk*, bir örgütün sürdürülebilir büyüme hedefine yönelik olarak çevreyi koruyacak önlemler olarak üretimde bulunmasını; hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı ‘etik’ ve ‘sorumlu’ davranmasını ifade eder. Çevreye ve topluma karşı sorumluluklar ve tüm paydaşlar bunun içine girmektedir. Çok uluslu şirketlerin büyük çoğunluğunun kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının refahın küresel düzeyde korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi hedefini içeren sürdürülebilir kalkınmayı desteklediği görülmektedir. Uluslararası yönetim sistemi standartlarının sosyal sorumluluk açısından en büyük katkısı, örgütlerin faaliyet gösterdiği toplumun yasal düzenlemelerine tam uyumu şart koşmasıdır. Her standart, kendi alanına giren faaliyetler için yasal düzenlemelere uyum şartı aramaktadır. ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standardı ve SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı bu alana yönelik standartlardır. Sosyal sorumluluğa dayalı yatırımlar, yatırıma ilişkin karar alma sürecine sosyal veya çevresel ölçütlerin katılmasını gerektirir. Günümüzde, sosyal sorumluluğa dayalı yatırımlarla ilgili olarak “Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi” gibi piyasa endeksleri geliştirilmiştir.

Sosyal birer varlık olan örgütün üstlenmesi gereken, bireylerin refah ve mutluluğu için çalışmak; işsizlik, sefalet, hastalık vb. sorunlara karşı kendini görevli sayarak çözüm için üstüne düşeni yapmak; doğal

kaynakların ussal kullanımını ve korunmasını sağlamak; çevre kirliliğine yok açmamak ve gerekli önlemleri almak gibi sosyal sorumluluk görevleri bulunmaktadır. Artık örgütlerin toplumsal yaşamı zenginleştirmek ve kalitesini arttırmak üzere “iyi bir yurttaş” gibi toplumun sorunlarının çözümüne yönelik girişimlere katkıda bulunması ve klasik yardımseverliğin ötesine geçmesi beklenir olmuştur. Örgütlerin yapması zorunlu olmayan, ama artan sayıda örgütün yürüttüğü etkinlikler arasında şunlar sayılabilir; Sigarayı bırakma kampanyası, çalışanlar için sağlık ve destek programları oluşturmak, kişisel gelişim için rehberlik, çocuk bakım evleri ve kreşler açmak, ağaç dikimi, erozyon ile mücadele, doğayı koruma programları yürütmek, toplumsal yaşamı zenginleştirmek üzere kültür ve sanat faaliyetlerini, müzeleri desteklemek.

Örgütün sosyal sorumluluğunu kazanmasında, insan hakları, çalışma koşulları, çevresel faktörler gibi konuların her geçen gün biraz daha fazla ön plana çıkması ve ilişkilerinde dürüstlük ve güvene önem veren örgütlere duyulan ihtiyacın artmasıyla, etik ve sosyal sorumluluk kavramlarının da önem kazanmakta olduğu görülmektedir. Çevreye duyulan ilginin artması, çevreye giderek daha çok sahip çıkıldığının ve çevre bilincinin artarak gelecek kuşaklara da aktarma çabalarının yaygınlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda, aslında insanlığın yaşamına verdiği önemin arttığını ve gelecek kuşaklar için yaşanabilir çevrenin ne kadar önemli olduğunun farkına varıldığı söylenebilir (Işıldar, 2011:3). Çevre ile ilgilenme beraberinde gönüllülüğü getirmiştir.

‘Gönüllülük’, kalkınma süreçlerine doğrudan katkıda bulunan toplumsal bir olgudur. Gönüllülük, kişisel ve maddi çıkar gözetmeksizin yapılan iş anlamına gelir. Yapılan gönüllü hizmetten faydalanan bir hedef kitlenin olması gerekir. Bu kitle ile kastedilen, toplum ve çevrenin yanı sıra, gönüllülerin doğrudan tanımadığı kırsal bölgede yaşayan kadınlar, yoksul köylüler veya genç kızlar olabilir. Gönüllülük, 5393 sayılı Belediye Yasası’nda, Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım başlığını taşıyan 77. maddede; “Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular” şeklinde yer alır.

Çevre sevgisini öğretmek gerekir. Çevre koruyucu davranışların eğitim birimlerinde öğrenilmesi ve yaşam biçimi haline getirilmesi için bireylerde farkındalık kazandırılması gerekmektedir İlk defa Amerika’da ortaya çıkmış olan “toplumsal hizmet öğrenimi” kavramı, gençlerin içinde yaşadıkları toplum için planlı projelerde görev alarak öğrenmelerini

hedefleyen bir yöntem şeklinde tanımlanmıştır (Koçak vd. 2016:100). Sosyal sorumlu olma bireysel sorumluluktan geçmekte, bireysel sorumluluk bilincinin oluşumunda, önce aile, daha sonra eğitim kurumları rol oynamaktadır. Ülkemizde, eğitim-öğretim programlarında, gittikçe daha fazla topluma hizmet uygulamalarında çevre duyarlılığın artırılması ve çevre bilincinin oluşturulmasına yönelik çalışmalara yer verilmektedir. Disiplinler arası işbirliğinin artırılması, güçlendirilmesi ve aktif katılımın sağlanması hedeflenmektedir (Saran vd.,2011:47;Koçak vd. 2016:100). Üniversiteler, STK'lar ve yerel yönetimlerle işbirliği yaparak ortak çevre projeleri üretmekte ve ilgili öğrencileri çevre için sosyal sorumluluk uygulamalarına yönlendirmektedirler

Bireysel, örgütsel ve sivil toplum katılımı ile de projeler gerçekleştirilmektedir. Türkiye’de yapılan en uzun soluklu sosyal sorumluluk projelerinden biri ‘Çevre Temiz Tuvalet Kampanyası’dır Proje kapsamında eğitim veren OPET eğitim ekibi, yurt genelinde 72 ili gezerek 1 milyon kilometre yol kat etmiştir. Engelsiz Orman Projesi, Bireysel Ağaçlandırma Projesi, Yeniden Değerlendir Hareketi,Çevreci Madencilik Platformu, Onaranlar Kulübü, Hayvanlar İçin “Arkadaşım İnsan” Projesi diğer örneklerdir(www.sosyalsorumluluk.org, 2018). Bu projeler güzel çalışmalardır. Ancak sınırlı alanda kalmakta; sahiplenilme açısından henüz toplumsal bir katılıma dönüşmemektedir.

5. Sonuç

Sorumluluk, üstümüze aldığımız bir yük; kendimizi yapmak durumunda hissettiğimiz bir görevdir. Sorumluluk, bireysel, hukuksal, ekonomik, yönetsel, siyasal ve sosyal birçok boyutta ortaya çıkabilmektedir. Bunların içinde sosyal sorumluluk kavramına verilen önemin gün geçtikçe attığı görülmektedir. Sosyal sorumluluk, insanın ortaya çıktığı ilk andan beri bireysel yardımseverlik davranışı şeklinde yer almıştır. İnsanları rahatlatmak dinin; yoksullara yardım etmek, işsizlere iş bulmak devletin görevi ve sorumluluğu olarak tanımlanmıştır. Sanayi Devrimi’nin ardından sorumluluk kurumsal bir niteliğe bürünmüştür. Bu süreçte, sanayide ve teknolojiye ilerlemeler, doğal çevrenin aşırı kirlenmesi, doğal kaynakların sorumsuzca tüketilmesi gibi olumsuzluklara neden olmuştur. Toplumun refah seviyesi, beklentilerin gerisinde kalmış; sosyal devlet anlayışının ortaya çıkması, sosyal sorumluluk ve etik anlayışların gelişmesini sağlamıştır.

Sosyal sorumluluk, toplumda yaygın olarak kabul gören sosyal normlar, değerler ve performans beklentileri ile uyumlu davranış sergilemektir. Bireysel çıkardan değil, toplumun çıkarları açısından olaylara bakmayı anlatır. Sosyal sorumluluk deyince genelde örgütler aklı gelir. Sosyal yaşantının bir parçası olarak faaliyet gösterdiğinden içinde bulundukları topluma karşı da bir takım sorumluluklar üstlenirler.

Örgütsel açıdan sosyal sorumluluk, örgütlerin kendilerinden kaynaklanan ya da kendileri dışında oluşan çeşitli sosyal sorunların çözümünde rol üstlenmeleridir. Örgütler, toplumu, kendisinden ayrı düşünmemelidir. İçinde yaşadıkları dünyanın ve toplumun yaşam standardının yükseltilmesi için sosyal sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Ekonomik ve sosyal amaç arasında denge kurar ve toplumu sadece ürettikleri ürünleri tüketecek bir nesne olarak görmezlerse işbirliği içinde gelişip büyüebileceklerdir.

Sosyal sorumluluk, sadece örgütlerin yerine getireceği görevler olarak görülmemelidir. Toplumun yaşadığı çevrenin korunmasından ve sürmesinden sadece örgütler değil, biz de sorumluyuz. İnsan nerede yaşarsa yaşasın orada yaşamının sorumluluğunu bilmeli ve bunu taşımalıdır. Yaşadığımız çevrenin yerel özelliklerini yok etmemek, pislletmemek, toplumsal perspektif içinde düşünmek gerekir. Bireylerin bunu bir sorumluluk olarak görmesi gerekir. Çevrenin korunması ve insanlığa yaraşır bir çevrenin oluşturulmasında, insan sağlığı ve refahını, ekonomik yarar ve çevre korunmasını birlikte gözeten değerlendirmeler yapılmalıdır. Bunun yolu bugünden geleceğe toplumsal dayanışmayı artırmaktan geçer. Yardımseverlik ve yardım ederlik içeriğine sahip gönüllülük bu konuda en etkili katılım yöntemidir. Sosyal sorumluluk projeleri, son yıllarda ülkemizde de çevreye yönelik konularda henüz sınırlı alanlarda yapılsa da olumlu yansımaları olmaktadır.

Kaynakça

Alparslan, A. & Aygün, M. (2013). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Firma Performansı”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 18(1), 435-448.

Akıncı Vural, Z. Beril & Coşkun, G. (2011). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik”. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 1, 61-87.

Bayraktar, T. (2014). “Sivil Toplum Kuruluşları’nın Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı: SA 8000 Uygulanabilirliği”. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 25 (3-4-5-6), 35-44.

Birden, B. (2016). “Çevre Etiğinde Bireyin Ahlaki Sorumluluğuna Kısa Bir Bakış” Türkiye Biyoetik Dergisi, 3 (1), 4-14.

Çakır, B. (2017). “Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Tarihsel Gelişimi”, www.eurocons.com.tr/sosyal_sorumlulukbilgi, Erişim: 10.0.2018.

Demir, H. & Songür, N. (1999). “Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı”. BÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), 150-168.

Ertürk, H. (1996). Çevre Bilimine Giriş, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.

Frankena, W. (2007). Etik, A. Aydın (Çev.) İmge Kitabevi, Ankara.

Görmez, K. (1997). Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara.

Gürpınar, E. (1993). Kent ve Çevre Sorunlarına Bakış, Der Yayınları İstanbul.

Güvenç, B. (1997). Kültürün Abc'si, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hotamışlı, M., Çağ, A., Mentese, A. & Yörük, E. (2010). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilinci: Afyon Kocatepe Üniversitesinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (34), 280-299.

Işık, V. (2013). "Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Değiştirdiği Çalışma Kavramı ve Yeni Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Girişimler". Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD), 3(1), 101-131.

Işıldar P.(2011).Türkiye’de Dış Ticaretin Çevre ÜzerineEtkisi ve Kirlilik Sığınakları Hipotezi:Çevre Yönetim Sistemi (ISO 14001) veEkonometrik Bulgular, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,İzmir.

Kaypak, Ş. (2009). "Çevre Korunmasında Sorumluluk Hukukunun Yeri", Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 28-29 Mayıs 2009, Mustafa F. Yıldırım & E. Atay (Ed.), 309-346, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.

Kaypak, Ş. (2010). "Kentsel Dönüşüm Faaliyetlerine Etik ve Sosyal Sorumluluk Temelli Bir Yaklaşım". Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3 (2), 84-105.

Keleş, R. & Hamamcı, C. (1997). Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara.

Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2012). Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

Koçak, Y. Çakır, Oran, N. Tuna & Turfan E. Çeber (2016). "Atıkların Ayrıştırılması, Sosyal Sorumluluk ve Çevre Bilinci Eğitimi", Jaren Derleme, 2(2), 97-102.

Özen, Y. (2011). "Sorumluluk Bağlamında İş Ahlâkı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım". Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 173-189.

Paksoy, H. Mustafa, Özbezek, D. & Özçalıcı, M. (2014). "Bireysel ve Örgütsel Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Girişimcilik Algısı",II. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu. 9-11 Ekim, Muğla, 1-15.

Saran, M. & Coşkun, G. & İnal Zorel, F. & Aksoy, Z. (2011). "Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege

Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma”. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 22 (6), 3732-3747.

Sarıca Y. Pınar & Yüksel, E. (2012). “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam”. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(1), 48-66.

TDK, Türk Dil Kurumu (2017). www.tdk.gov.tr. Erişim: 10.05.2018.

Toffler, A. (1991). *Ekonominin Çöküşü - Eko-Spazm*, M. Akçok (Çev.) İnsan Yayınları, İstanbul.

Torlak, Ö. (2013). “Sorumluluk Kavramlar ve İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları”, *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve Etik*, 2-25, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (2001). *Ansiklopedik Çevre Sözlüğü*, TÇV Yayınları, Ankara.

Yanık, S. & Türker, İ. (2012). “Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama)” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 291-308.

Yılmaz, K. (2006). “Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (12), 65–79.

Yılmaz, K. (2011). “Eğitim Fakültelerinin Sosyal Sorumluluğu ve Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi: Nitel Bir Araştırma”. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (2), 86-108.

Yılmaz Sert, N. (2012). “Türkiye’de Özel Sektörün Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına İlişkin Yarar Algısı: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Duyurulmasında Web Sitelerinin Kullanılması”, *Academic Journal of Information Technology*, 3(9), 31-50.

<http://www.sosyalsorumluluk.org/>, Erişim: 19.05.2018.

KENTSEL ÇEVRENİN SORUNU OLARAK ATIK VE YÖNETİMİ: ANTAKYA ÖRNEĞİNDE

*Waste As Problem of Urban Environment and Management: In the Case
of Antakya*

Şafak KAYPAK*

1. Giriş

Günümüzde büyük kentlerimiz sağlıklı yapılaşma, konut sorunu, ulaşım yetersizliği, toprak, su ve hava kirliliği, yeşil alan eksikliği gibi birçok sorunla karşı karşıyadır. Kırdan kente göçlerle nüfusları artan ve sürekli büyüme eğilimi içinde olan kentler büyüdükçe, sorunları da büyümektedir. Ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel sorunlar hemen her kentte karşımıza çıkmaktadır. Nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişmeye paralel olarak kirlilikle birlikte artan kentsel sorunlar içerisinde, atık sorunu ve atıkların yönetimine ilişkin sorunlar da giderek önem kazanmıştır. Kentsel yaşamın getirisi olarak görülen ve göz ardı edilmeye çalışılan atık sorunları, farklılaşan tüketim ile birlikte çevre ve insan sağlığına olumsuz etkilerde bulunmaya başlamıştır. Atık sorunu, kent içinde yüzleşmek zorunda olduğumuz bir hale gelmiştir. Çeşitlenen tüketimle birlikte, gaz ve sıvı atık türlerinde gözle görülür artışlar olsa da, en yaygın görülen atık türü katı atıklar yani çöplerdir.

Atık yönetimi, katı, sıvı ve gaz atıklarına yönelik toplanma, taşınma, ayıklanma, bertaraf ve geri kazanım süreçlerini kapsamaktadır. Katı atıklar, en çok çıkan ve en görünür olan atık türü olduğundan; atık yönetimi dendiğinde, katı atık yönetimi ön plana çıkmaktadır. Çevre yönetimi olarak atık yönetimi, özellikle katı atıklar, kentlerde yerel yönetimlerin uygulama alanına girmektedir. Yerel yönetimler, atıkların kaynağında önlenmesi, geri kazanımı ve bertarafına yön veren temel aktörlerdir. Ancak, yerelde kaynakların kısıtlı olması, atık çeşitliliği ve gelişen teknoloji sayesinde atıkların da ekonomik bir değertaşıdığı kanaati atık yönetiminin önemini artırmıştır. Bugün bu süreçten kaynaklı sorunlar çevresel koşulların sürdürülebilirliğini zorlamaktadır. Entegre (bütünleşik) atık yönetimi, en az atık üretimi ve geri kazanımı ile kaynakların tekrar yönetimini gündeme getirmiştir.

Sınır kentlerimizden ve yeni Büyükşehir olan Hatay'ın merkez ilçesi Antakya kenti, atık kompozisyonu ile dikkat çekici bir yerdir. Antakya, farklı kültürlerden insanları barındırması bakımından farklı mutfak, temizlik ve atık kültürlerine sahiptir. Yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıkları farklı olan insanları bir araya getirmesi nedeniyle

* (Doç.Dr.);MKÜ, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

kozmopolit bir kent özelliğindedir. Ayrıca, komşu ülkelerde yaşanan iç savaş nedeniyle kentin sığınmacı göçü alması da kentte katı atık fazlası oluşmasına yol açmıştır. Türkiye genelindeki atık yönetimiyle ilgili sorunlar burada da karşımıza çıkmaktadır. Atıkların değerlendirilmesi ve işlenmesi genellikle teknik boyutlarıyla incelenmekte, sosyal ve kültürel kısmı daha geride kalmaktadır. Farklı bakış açılarının gelişmesini sağlamak, kentte atık yönetimi sürecine yönelik sorumluluk bilincinin gelişmesi açısından yarar sağlayabilecektir. Bu bağlamda, çalışma atıkları kentsel yönetim çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

2. Kent, Çevre, Kirlilik ve Atık Kavramları

Kent, coğrafi bir yerleşimdir. Kıra göre daha gelişmiş bir yaşam biçimi oluşturur. Kent, ‘kend’ sözcüğünün yumuşatılmış bir söylenme şekli olarak kullanılmaktadır. Günlük kullanımda, ‘şehir’ karşılığına da gelmektedir. Tarihsel olarak kaleler içinde başlayan kent yaşamı, kalenin dışına taşarak sürmüştür. Sosyo-ekonomik ve kültürel perspektiften bakıldığında kent; işbölümü ve uzmanlaşmanın önem kazandığı, hayatın birçok değişik kültür temsilcileri tarafından şekillendirildiği, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinin günlük yaşamı olumlu veya olumsuz yönde etkilediği bir yerleşme birimidir (Keleş, 2004:19).

Kent, insanların birbirleriyle buluştukları, malların değiş tokuş edildiği ve fikirlerin yayıldığı bir ilişkiler ve kararlar merkezidir. Kentte farklı faaliyet türleri bir araya gelmektedir. Bu bakımdan kent, kendine özgü özellikleri bulunan ve belli bir mekânda yoğunlaşmış bir yerleşim sistemi olup karmaşık toplum yapısının, birey veya aile düzeyinde çözülemeyecek sorunlarının üstesinden gelmesine olanak sağlamaktadır (Hout, 2000:14). Sanayi Devrimi’nin etkisiyle 19. yüzyılda ivme kazanarak büyüyen kentler, toplumsal yapı ve ilişkiler bütününe destekleyen bir mekân olmuşlardır (Marshall, 1999:397).

Kentleşme, kentlerin oluşmasını ve büyümesini sağlayan kırsalalan kökenli bir nüfus hareketi ve nüfus yoğunlaşmasıdır (Kıray, 1982:58). Kentleşmeyi ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel etkenler de destekleyebilmektedir. Kentleşme, altyapıdaki ekonomik gelişme olgusunun üstyapısında karşımıza çıkar ve ‘kentlileşme’ yani kentli toplumun oluşması sürecini de şekillendirir. Kentte yaşıyor olmasına rağmen, kentlileşmemiş olan insanlar olabilmektedir. Kent dışından kırdan gelmiş, henüz kente uyum gösterememiş insanlardır.

Çevre; bir ortamdır. Canlı olarak bizim de içinde bulunduğumuz, canlı-cansız tüm varlıkların karşılıklı birlikteliği, ilişki ve işbirliğine işaret eder. Canlıların yaşam boyunca bir arada bulunduğu, ortak bir alanda hareket etmelerini sağlayan ortamdır. Dünyada doğa kavramının

var olmasıyla birlikte ilk ‘doğal’ çevre oluşmuştur. İnsan ona ‘yapay’ı da eklemiştir. Çevrenin canlı unsurları; insanlar, bitkiler, hayvanlar ve mikro organizmalar olarak nitelendirilebilir. Cansız unsurları ise; hava, su, toprak, güneş, yer şekilleri gibi doğal varlıklar ve binalar, köprüler gibi insan yapımı yapay varlıklardan oluşur (Kaypak, 2016:15).

Çevre bir olaylar evrenidir. Canlı varlıkların birbirlerine yaşamsal bağlarla bağlı olduğu ve birbirinden etkilendiği ortak yaşam alanıdır. Çevre kavramı, insan merkezli olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, ekolojik, fiziksel, ekonomik, toplumsal, kültürel, psikolojik, beşeri çevre gibi farklı boyutlar da alabilmektedir (Kaypak, 2016:16).

Kirlilik, doğal yapının özelliğini kaybetmesidir. Kirlilik, kapsamı geniş bir kavramdır. *Çevre kirliliği*, doğal dengenin uyumunu bozan ve ekolojinin bozulmasını sağlayan insan faaliyetlerinin sonucu oluşan zararlardır. Canlı ve cansız tüm varlıkları etkileyen, çevrenin niteliğini bozan maddelerin toprağa, havaya, suya karışması olayıdır. Hızla artan dünya nüfusu, plansız kentleşme ve bölgesel savaşlar gibi nedenler, çevre kirliliğini giderek artırmaktadır (Uslu & Erkan, 2016:4-5).

Kentlerde altyapı sorunları gereksinimleri artmış, hizmetteki yetersizlikler daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Kentlerdeki bu sorunlar, birbirine bağlantılı bir şekilde farklı sorunları meydana getirmiştir. Hızlı nüfus artışı ve kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan diğer sorunlar; konut, enerji, beslenme sorunları, hava, su, toprak, gürültü görüntü kirliliği, atıklar ve flora-fauna sorunlarıdır. Kanalizasyon sorunları, ulaşım, sağlık yetersizliği artmıştır (Akdur, 2005:165). Çevre sorunları olan; toprak, su ve hava kirliliğinden sonra insan sağlığı üzerinde en büyük tehdidi oluşturan diğer bir sorun atıklardır.

Atık, atılmış olan çevreyi kirletme özelliğine sahip tüm maddelere denir (atiksahasi.com, 2018). Atık, katı, sıvı ve gazlardan oluşan kullanım dışı kalmış tüm maddelerin ortak adıdır. Atık artık ile karışmaktadır. *Artık*, bir şeyden artan, içildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalandır. Üretim aşamaları ve tüketim sonucunda artan kalıntı ve parçalardır. Atık ise, kullanıldıktan sonra atılan her türlü maddedir. İnsanların sosyal ve ekonomik faaliyetleri sonucunda işe yaramaz hale gelen, kullanım süresi dolmuş yaşam ortamından uzaklaştırılması gereken maddelerdir (atiksahasi.com, 2018). Atık, çevrede başkalaşmaya yol açacak miktarda çevreye boşaltılan, sıvı, katı, gaz ya da radyoaktif istenmeyen her türden maddedir (Tenikler, 2007:28). 2015 yılında yayınlanan Atık Yönetimi Yönetmeliği’ne göre atık; “üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyal” olarak tanımlanır. Atıklar sadece katı maddelerle sınırlı değildir. Fabrika

bacalarından savrulan tonlarca toz ve gaz, egzoz ve baca dumanları ile sanayi ve kanalizasyon maddeleri de birer atıktır.

Bir bölgedeki atık türleri ve miktarları, o yöre halkının geçim kaynağı, ekip biçtikleri, günlük yaşantısı gibi birçok özelliğini yansıtabilmektedir. Kentsel alanlardaki atık türlerine baktığımızda, yoğun olarak ambalaj atıkları görünürken; köylerde daha çok organik atık olduğu görülmektedir. Miktar olarak, köylerde kente nazaran çok daha az atık çıkmaktadır (www.ebelediye.info, 2015). Kent yaşamında, nüfus fazlalığından dolayı çevre kirliliği mevcuttur ve her tür atık vardır. Köylerde nüfusun az olması ve tüketim ürünleri sınırlılığı, çevrenin teknoloji ürünü atıklardan kısmen korunmasını sağlamıştır.

3. Atıklar, Çeşitleri ve Etkileri

İnsan hayatta kalma mücadelesi içinde doğal çevresini alıcı ve verici ortam olarak algılamıştır. Doğayı bir yaşam alanı olarak değil, kendi hizmetinde olan, ihtiyaçlarını karşıladığı ve atıklarını attığı bir yer olarak görmüştür. Bu kullanım şekli, zamanla çevreye zarar vermeye; doğal yaşam alanları atıklarla kaplanmaya başlamıştır.

Yakın zamana kadar atık denilince, akla sadece katı maddeler gelirdi. Bu maddelere de günlük kullanım dilinde yaygın şekilde “çöp”, küçük parçalara “çer-çöp” adı verilirdi. Günümüzde çöp yerine, daha geniş anlam ifade eden atık sözcüğü kullanılmaktadır. Atık ile çöp birbirinden farklı kavramlardır. Çöp, içinden, kâğıt, karton, cam, metal, plastik gibi maddeler ayrıldıktan sonra geride kalan ve geri kazanımı veya geri dönüşümünün mümkün olmayan artık malzemeye denmektedir. Yani çöp düzenli depolanması veya bertaraf edilmesi gereken bir kısım iken; atık ihtiva ettiği maddelerin ayrıştırılması ve özelliklerine göre geri dönüşüm veya geri kazanım işlemlerine tabi tutulması gereken, ülke ekonomisine katma değer sağlayabilecek kısımdır (www.atiksahasi.com, 2018). Kavramın belirleyici özelliği, kullanıcısı ya da üreticisinin maddeyi gözden çıkartması veya bu amaca sahip olmasıdır.

Yaşam ortamlarını en fazla etkileyen atık türü olarak katı atıklar sorunların en büyük kısmını oluşturmaktadır. Katı atıklar içerisinde ise, en fazla alana yayılan ve etki gösteren atık türü çöplerdir. İnsan gittiği her yeri pislemekte, çöprü de onunla birlikte var olmaktadır. İlk çağlarda yiyecek artıkları, ağaç-taş yontuklarından günümüzde uzayda başıboş dolaşan uydu parçalarına kadar her türlü insan faaliyeti sonucunda oluşan atıklarla karşılaşmaktadır (Palabıyık, 2001:32).

Atık yönetimi literatüründe katı atık kavramı sıvı, gaz veya radyoaktif atıklar dışında kalan atıklar için kullanılsa da, söz konusu katı atıkların

yeniden üretim ve işleme sürecine sokulması nedeniyle artık katı atık anlamı taşımayan yarı katı maddeler için de kullanılmaktadır (Curi, 1997:14). Katı atıkları yok edilmesi gereken maddelerden çok, geri kazanılması gereken zenginlik olarak gören anlayış atıkları değerlendirilebilir kaynak diye algılar (Bartone, 1990:7). *Katı atık*, evsel, ticari ve endüstriyel işlevler sonucunda oluşan ve tüketicisi tarafından artık işe yaramadığı için atılan, ama çevre ve insan sağlığı açısından düzenli biçimde uzaklaştırılması gereken maddelerdir.

Kentsel atık, yerel yönetimlerce ya da onlar adına yürütülen hizmetlerle toplanıp uzaklaştırılan atıkları ifade etmektedir. Kentlerde oluşan atıklardır. Kentsel atık, zararlı/tehlikeli katı atık kapsamına girmeyen atıklar için kullanılmaktadır. Başta evsel nitelikli atıklar olmak üzere bu nitelikteki endüstriyel, ticari, kurumsal ve kentsel işlevler sonucu ortaya çıkan atıkları kapsamaktadır (EPA, 1989:9).

Kentlerde üretilen atıkların miktarları ve içerikleri, toplumların sosyoekonomik özellikleri, beslenme alışkanlıkları, gelenekler, coğrafya, meslekler ve iklim gibi değişik koşullardan etkilenmektedir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:104). Atıkların miktar, hacim ve içerikleri ve atıldıkları ortamın özelliklerinin bilinmesi, atık kontrolünde etkinliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Atık türlerinin, doğada kaybolma süreçleri değişebilmektedir. Örneğin; bir ambalaj atığı ile bir elektronik atığın doğadan kaybolma süreci aynı değildir. Doğaya verdikleri zarar dahi aynı değildir. Bu yüzden de, atıklara tehlikeli-tehlikesiz, zararlı- zararsız olarak bakmak ihtiyacı doğmuştur (atiksahasi.com, 2018).

Atıklar farklı şekillerde gruplandırılabilir. *İnsan ve çevre sağlığına etkileri bakımından*; zararlı ve zararsız atıklar biçiminde iki grupta incelenmektedir. *Zararlı atıklar*: Uzaklaştırma sürecinde özel işlemler gerektiren biyolojik, kimyasal ve fiziksel özellikte yanıcı-yakıcı, zehirleyici, yok edici veya etkileşim sonucu zararlı ve tehlikeli olabilen asit, kurşun, cıva, arsenik bileşikler, kendiliğinden tepkimeye yatkın reaktif atıklar, tarım ilaçları, kadmiyum bileşikler ve radyoaktif maddelerdir. *Zararsız atıklar*: Zararlı atık kapsamına girmeyen organik ve inorganik maddelerdir. Mutfak ve yemek artıkları, karton, kâğıt, kül, metal, cam, plastik, inşaat ve hafriyat atıkları ile diğer sentetik maddeler bu gruptan sayılabilir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:106).

Atıklar, kaynaklarına göre değişik gruplar altında incelenebilir. *Evsel atıklar*: Evsel faaliyetlerden oluşan atık ve artıklardır. Çöp denilen çoğunlukla zararsız atık grubuna ait atıklar olmakla birlikte evsel atıklar pil, boya vb. zararlı atıkları da içerebilmektedir. *Endüstriyel atıklar*: Endüstriyel işlemler sırasında veya sonrasında oluşan atıkları kapsar. Endüstriyel katı atık yönetiminde doğal kaynaklar ve çevrenin korunması anlamında geri kazanım ve arıtma tesisi uygulamaları önem taşımaktadır.

Ticari ve kurumsal atıklar: Ticari işletmeler ve kurumlardan ortaya çıkan ve evsel atıklar kadar organik madde içermeyen atıklardır. Lokanta, büfe, mağaza, okul, askeri yerleşim, liman, ofis, stadyum vb. ortak kullanım alanlarından toplanan atıklar bu kapsama girer. *Belediyesel işlevler ile ilgili atıklar:* Sokak süprüntüleri, park-bahçe, toptancı halleri, plaj ve mesire yerlerinden toplanan atıklar, araba hurdaları, hayvan ölüleri, su arıtma tesislerinden ortaya çıkan çamurlar bu özelliktedir. *Özel atıklar:* Uzaklaştırılması özel önem taşıyan atıklardır. Tıbbi atıklar, radyoaktif atıklar, tehlikeli ve zararlı endüstriyel atıklar, evsel atıklar içerisindeki boya, inceltici, temizlik maddeleri, piller vb. lastik tekerlekler, atık su çamurları, inşaat ve yıkıntı atıkları ile atık yağlar, cips ve çeşitli yakma fırınlarından kaynaklanan küller bu gruptandır. *Tarımsal atıklar:* Bitkisel ve hayvansal ürün elde edilmesi ve işlenmesi sonucunda ortaya çıkan atık ve artıklardır (Palabıyık & Altunbaş, 2004:106-107).

Atıklar *oluştukları yerlere göre* de gruplandırılabilir. Atıklar; ev, okul, hastane, sanayi, bahçe, inşaat vb. birçok yerde oluşabilmektedir. Son yıllarda oluşan bir diğer atık türü *e-atıklardır*. Soyut sanal atıklar sanal çöp kutusuna gider. Somut elektronik atıklar, kullanım ömrünü tamamlamış tehlike oluşturan atıklar arasına girer. Gelişmiş ülkeler elektronik atıklarını yoksul ülkelere göndermektedir. Eskimiş elektronik eşyaların evsel nitelikli atıklarla birlikte çöp kutusuna atılması ve ayrıştırma yapılmayışı doğa açısından tehlike yaratmaktadır. Elektronik atıkların bertaraf çalışmaları yetersizdir. Her geçen gün hızla büyüyen e-atık sorunu insanlar ve çevre açısından risk oluşturmaya devam etmektedir (www. evcilerkimya.com, 2018).

Yaşamın doğal sonucu olan atıklar ve atıkların yönetimi, toplumların yıllardır gözden uzak olsun anlayışıyla davrandıkları konuların başında gelmiş; insanlık, uzun süre yaptıklarıyla doğal dengeyi bozabileceğini düşünmemiştir. Nüfus artışı, teknolojik gelişme, sanayileşme, kentleşme, hızla artan ve farklılaşan tüketim ile ortaya çıkan katı atıklar, çevre ve insan sağlığına olumsuz etkileriyle günümüzde önemli çevre sorunlarından biri olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlık kavramını sadece hastalıklardan uzak olma anlamında değil, insanın fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali olarak tanımlamaktadır (WHO, 1997:11). Sağlıklı olmanın temel koşullarından birisi de, sağlıklı bir çevredir. Atıklar, atık döngüsü içinde, üretildikleri andan son uzaklaştırma aşamasına kadar çevre ve insanla etkileşim içindedir. Atıklar, gerek içeriklerindeki hastalık yapıcı veya bulaştırıcı maddelerle *doğrudan*; gerekse fare, sinek, böcek vb. diğer canlılar için beslenme ve üreme kaynağı olması nedeniyle *dolaylı olarak* çevre ve insan sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir (Güler & Çobanoğlu, 1996:18).

Atıkların çevreye etkileri, biyolojik, kimyasal ve fiziksel nitelikte olabilmektedir. Hayvanlarla bulaşabilen cüzam, veba, kolera, dizanteri, tüberküloz, kuduz, sıtma gibi hastalıklar biyolojik olumsuzluklara örnek olurken; çöp depolama alanlarında oluşan sızıntı suları ve gazlar, kimyasal ve biyolojik olumsuzluklara neden olmakta; sorumsuzca bırakılan atıklar insana fiziksel zararlar verebilmektedir. Yetersiz temizlik ve atık yönetimi uygulamaları ile çevre ve insan sağlığı arasındaki ilişki az gelişmiş ülkelerde açıkça gözlemlenmektedir (Palabıyık, 2001:5-6). Tarım ve bahçe atıkları, özellikle küçük yerleşim yerlerinde dere ve göl yataklarına atılmaktadır. Bu da su kaynaklarının kirlenmesine yol açmaktadır. Tarımsal ve bitkisel faaliyetlerde bulunan fabrikaların boş arazilere boşalttıkları atıklar, hem görüntü kirliliği yapmakta, hem de çevre ve insan sağlığına zarara yol açabilmektedirler.

4. Kentsel Çevrenin Sorunu Olarak Atık ve Yönetimi

Atık yönetimi, atıkların en uygun şekilde yönetilmesini ifade eder. Her türlü atığı kapsar. İyi bir atık yönetimi için atıkların çevre ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde toplanmaları, geri kazanılmaları, zararsız hale getirilmeleri veya düzenli bir şekilde bertaraf edilmeleri gerekmektedir. Atık oluşumu, toplama, işleme ve uzaklaştırma gibi temel unsurların çevre koruma, kaynakların korunması, enerji, verimlilik artışı, istihdam gibi konularla bütünlük içinde ele alınmasını gerektirir.

Kentsel atık yönetimi; evler, sanayi kuruluşları, ticari ve diğer kurumlar, belediyesel işlevlerden kaynaklanan ve yönetiminden yerel yönetimlerin sorumlu olduğu kentsel atıkların toplanması, biriktirilmesi, aktarılması-taşınması, işlenmesi, geri dönüşümü, geri kazanımı ve son uzaklaştırmayı anlatmaktadır. Kentsel atık yönetim sistemi, kent veya ülkenin siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel, teknik, mali ve çevresel özelliklerinden etkilenir. Atık sorunu için geliştirilen çözümler kent ya da ülkenin özelliklerine ne kadar uygun olursa o kadar başarılı yönetimler gerçekleştirilebilir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:109).

Atık hizmetlerinin görülmesinde temel amaç, toplum tarafından üretilen atıkların en uygun ekonomik koşullarda, istenilen standartlarda çevresel, teknik ve sosyal anlamda etkin ve verimli biçimde toplanması ve uzaklaştırılmasıdır. Bu bağlamda, kamu ve özel sektör işbirliği atık hizmetlerinin daha etkin ve verimli görülmesinde önem kazanmaktadır. Atık hizmetlerinde ulusal-yerel anlamda hizmetlerde etkinlik, kurumsal denetim, açıklık ve sorumluluk anahtar kavramlardır.

Ülkemizde merkezi ve yerel düzeyde çok sayıda kurum ve kuruluş çevreyle ilgilenmektedir. Atıkların toplanması, taşınması ve bertarafından yerel düzeyde belediyeler sorumlu iken; çevre koruma, planlama ve katı atık yönetim hizmetleri tesisi yapımı, ruhsat ve denetim gibi konularda

merkezi yönetimin yetki ve sorumlulukları vardır. Daha önceki yıllarda, “temizlik hizmetleri” adı altında “kamu sağlığı odaklı” olarak Sağlık Bakanlığı’na yürütülen katı atık yönetimi, çevre sorunlarına artan ilginin de etkisiyle “çevre odaklı” bir yaklaşıma evrilmiş; Çevre Bakanlığı’nın görev alanına katılmıştır (Yılmaz & Bozkurt, 2010:18).

Belediyelerin sorumluluğundaki evsel, ticari ve kurumsal ve belediyesel işlevler sonucu oluşan katı atıkların yönetimiyle ilgili olarak şu işlevler yerine getirilmektedir: *Düzensiz depolama*: Katı atıkların, yerleşim alanı dışında açık alan veya deniz ve ırmaklara hiçbir önlem alınmadan gelişigüzel biçimde atılarak insan çevresinden uzaklaştırılmasıdır. *Düzenli-sıhhi depolama*: Katı atıkların depolama yöntemiyle uzaklaştırılması, atıkların çevre ve insan sağlığına olumsuz etkilerinin anlaşılmaması ve bu alanda teknik uygulamaların gelişmesi sonucunda depolama merdiveni biçiminde adlandırılan düzensiz depolama kontrollü depolama-mühendisli depolama-düzenli sıhhi depolama gelişme çizgisini takip etmiştir. *Kompostlaştırma*: Organik esaslı katı atıkların oksijenli ortamda ayrıştırılmasıyla verimli toprak düzenleyicisi ve gübrenin ortaya çıkarılması işlemidir. Kompostlama, atıklar içerisindeki organik maddelerin ayıklanması, ebat küçültmesi, nemlendirme, havalı şartlarda kararlı hale getirme ve kullanıma hazırlama işlemlerinden oluşur. *Tekrar kullanım*: Atıkların temizlenme dışında başka işleme tabi tutulmadan aynı şekliyle tekrar kullanılmasıdır. Atığın yeniden kullanımı yöntemi, geri kazanım yöntemine yeğlenmektedir. *Geri dönüşüm*: Atıkların fiziksel veya kimyasal işlemlerden geçirildikten sonra ikinci hammadde olarak üretim sürecine tekrar sokulmasıdır. *Geri kazanım*: Tekrar kullanım ve geri dönüşümü de kapsayan, atıkların özelliklerinden yararlanılarak içindeki bileşenlerin fiziksel, kimyasal ya da biyokimyasal yöntemlerle başka ürünlere veya enerjiye çevrilmesidir. Kullanım dışı kalmış atığın yeni bir ürün olarak geri kazanılmasıdır. *Yakma*: Kimyasal işlemidir. Düzensiz depolama alanlarında atıkları hacimce azaltma amacıyla kontrolsüz yakma ve modern anlamda katı atık uzaklaştırma yöntemi olarak yakma şeklinde gerçekleşebilir. Modern yakım, katı atıkların özel olarak projelendirilmiş tesislerde hacim olarak azaltma veya enerji elde etmek amacıyla yakılarak uzaklaştırma ve enerji kazanım yöntemidir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:110-111).

Gelişmiş ülkelerde, atık yönetim planları ve uygulamaları geliştirilerek atıkların büyük bir bölümü geri dönüştürülüp ekonomiyekazandırılmakta, işe yaramayanlar çevreye zarar vermeyecek şekilde bertarafedilmektedir. Çevre koruma politikaları arasında atıkyönetimi ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Doğal kaynakların tüketilmesinin sınırlandırılması ve atıkların çevre ve insan sağlığı için bir

tehdit olmaktan çıkarılarak ekonomiyekatkıda bulunmasını hedefleyen atık yönetim stratejileri, tüm dünyada birincil bir politika hedefi olan “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımının temelini oluşturmaktadır (Köse vd., 2007:133; Kolukısa, 2013:22). Az gelişmiş ülkelerde ise, atık yönetim hizmetlerinin verimli ve etkin yerine getirilemediği ileri sürülmektedir.

Çevre yönetiminin asıl amacı, çevre sorunlarına karşı planlama, örgütlenme, yürütme, iletişim, eşgüdüm ve denetim işlevlerinin yerine getirilmesidir. Bu anlamda, önem kazanan ve özellikle kirliliğin asıl kaynağı olarak ilk akla gelen atık yönetim uygulamaları olacaktır. Kentsel çevre yönetiminin önemli parçası olan atık yönetim hizmetlerine gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetim bütçelerinin %10-40'ının ayrılmasına rağmen, hizmetler istenen düzeyde sunulamamaktadır (Bartone, 1997:1). Büyük kentsel alanlarda, nüfusun ancak yarısına atık yönetimi hizmetleri sunulabilmektedir (Bartone, 1991:525).

Türkiye, dünyadaki atık yönetimi gelişmelerini gerilerden takip etmektedir. Hızla kentleşen bir ülkedir. 2017 yılında Türkiye nüfusu 80 milyon olmuştur. İl, ilçe sınırları içinde yaşayan nüfus oranı %92,5'e yükselmiştir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,5 olarak gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr, 2018). Türkiye'de yaşanmakta olan kentleşme süreci fazla kentsel atık üretimini beraberinde getirmektedir. Bir taraftan, hacim ve miktar olarak artan diğer taraftan belediyeleşme süreci ile yönetimlerin sınırlı kapasite ve olanaklarıyla yerine getirmeye çalıştıkları atık yönetimi hizmetleri kırsal ve kentsel alanlarda gündemde kalmayı sürdürecektir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:113). Türkiye'de her yıl ortalama 26 milyon ton evsel atık üretilmektedir. Kişi başına günde ortalama 1 kg evsel atık oluşturulduğu görülmektedir. Bu miktar, gelişmiş illerde, az gelişmiş illere nazaran daha fazladır. Gerek nüfus artışı ve gerekse ekonomik refahın artması ile atık miktarı da artacak ve tahminen 20 yıl içinde iki katına çıkacaktır. Yani 2030 yıllarında toplam evsel atık üretimi 50 milyon tonu aşacaktır (www.emo.org.tr, 2017).

Atık yönetiminin en önemli unsurlarından birisi, atıkların niteliği ile ilgili çeşitli verilerin toplanması, derlenmesi, biriktirilmesi ve bunların karar verici mekanizmalara yardımcı olacak biçimde sunulması gereğidir. Ülkemizde atık yönetimi planlaması ve değerlendirmesine katkı yapabilecek temel veri tabanı yeterli değildir. Atıkların sistematik olarak incelendiği belediye bulunmamaktadır (Curi vd., 1998:31).

Atıklarla ilgili konulara değinen yasal düzenlemeleri şu şekilde sayabiliriz: 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu Kanunda değişiklik yapan 5491 sayılı Kanun, 1593 sayılı Genel Sağlık (Umumi Hıfzıssıhha) Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, ÇED Yönetmeliği, Mahalli Çevre Kurullarının Oluşumu ve

Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği başta olmak üzere 10'dan fazla yönetmelik.

Atık türleri daha da farklılaşıp ihtiyaçlar artmıştır. Atık miktarları ve türlerindeki artış, bir yandan atık yönetim maliyetlerini artırırken, diğer yandan da bunların bertarafı konusunda birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Fidan, 2009:162). Bu noktada, bütün atıklar tek tek ele alınamayacağı için bunu bir sisteme dönüştürmek gerekmiştir. Bu sistem 'entegre (bütünleşik) atık yönetim sistemi'dir. Günümüzde atık yönetimi, üretim aşamasından başlamakta, tüketim ve son uzaklaştırmaya kadarki aşamalarda en az atık oluşturan teknolojiler geliştirilerek entegre yönetim uygulanmaktadır. Atıklarla ilgili tüm süreçler, bakanlık olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yönetimi ve denetimi altındadır ve her bir süreç kendi idari biriminde işletme ruhsatı ve izin lisansına tabidir (Can, 2015:56). Bu bağlamda, Bakanlık 2018- 2023 yıllarını kapsayan strateji ve eylemleri içeren "Sıfır Atık Yönetimi Eylem Planı" hazırlamıştır. Sıfır Atık Projesi, Ankara'dan başlamak üzere önce kamuda, daha sonra aşamalı olarak tüm Türkiye'de hayata geçirilecektir (sifiratik.csb.gov.tr, 2018). Atık yönetiminin temel ilkeleri olan atık miktarının ve toksik özelliğinin azaltılması, atığın yeniden kazanımı ve atıkların çevreye zarar vermeden bertaraf edilmesi ilkeleri yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevrenin ilkeleri olmaktadır (Akdoğan & Güleç, 2005:54).

Çağdaş atık yönetimi olarak ifade edilen 'sürdürülebilir atık yönetimi', çevresel, ekonomik ve sosyal yönleriyle sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçasıdır. Entegre atık yönetimini uzun vadeli kılmayı hedeflemektedir. Atık üretilmesinin engellenmesi, kaynakların korunması anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir atık yönetiminin hedefi, kaynak kullanımında döngüsel sürece geçerek nihai tüketim sonucunda oluşan atıkların faydalı amaçlarla tekrar kullanılmasıdır. Sürdürülebilir atık yönetimi, dört aşamalı karar sürecini gerektirmektedir: Atık üretiminden olabildiğince kaçınılması; atık üretimi kaçınılmaz olduğunda atıkların geri kazanılması; geri kazanım mümkün olmadığında atıkların enerji üretiminde kullanılması; tüm bu aşamalar geçildiğinde atıkların son uzaklaştırma için en uygun seçeneğin geliştirilerek uygulanmasıdır. Süreçte yer alan atık yönetim sistemi aktörlerine, yani merkezi yönetime, yerel yönetimlere, özel sektöre, gönüllü kuruluşlara ve bireylere önemli sorumluluklar düşmektedir (Palabıyık & Altunbaş, 2004:114).

2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8. maddesine göre; "Her türlü atık ve artığı, çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklere aykırı olarak doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzeri faaliyetlerde bulunmak yasaktır. Kirlenme

ihtimalinin bulunduğu durumlarda yetkililer kirlenmeyi önlemekle; durdurmakla, kirlenmenin etkilerini gidermek veya azaltmak için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür". Çevre Kanununun 3. maddesi ilkeleri sayarken e bendinde, "Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür" demektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesi çöp ve atık hizmetlerini belediyenin görevleri arasında saymıştır. 77. maddesi belediye hizmetlerine gönüllü katılımı düzenlemiş olup "Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özörlörlörlere, yoksul ve düşökönlörlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliğı artırmak amacıyla gönöüllöü kişöilerin katılımına yönelik programlar uygular" demektedir. Katılımcı bir yönetim için çevre bilincinin gelişmesinin önemi ortadadır.

5. Kentsel Atık Yönetimi: Antakya Örneğinde

Hatay, bir Akdeniz kıyısı ilidir. Coğrafi konumu itibarıyla toplumların kültür alışverişinde önemli bir ticaret ve transit geçiş yolu olan Hatay, 2012 tarihli 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olmuştur. Farklı din, etnik yapı ve ırktan insanın yan yana yaşadığı, çokkültürlöü sosyal dokusu ile uygarlıklar diyarı olarak bilinir. Hatay ilinin merkez ilçesi Antakya, Anadolu'da yerleşmenin ilk göröüldöüğü yerlerden biridir. Bugün ise, plansız ve denetimsiz bir biçimde gelişen yapılaşmalar nedeniyle önemli kentsel ve çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. 2017 yılı verilerine göre, il nüfusu 1.575.226, merkez ilçe Antakya'nın kent merkezi nüfusu 365.485'dir. Hatay nüfusu bir önceki yıla göre 20.061 artmıştır. İlçe sayısı 15, belediye sayısı büyükşehir belediyesi ile birlikte 16'dır. İl nüfus büyüklöüğü açısından 13. sıradadır (www.nufusu.com, 2018).

Antakya'nın atık yönetimi ile ilgili sorun sıralamasında ilk sırayı Asi Nehri'nin kirliliğı almaktadır. Bunu izleyen diğör sorunlar ise, artan nüfus, kişi başına düşen atık miktarının artması, çevreye rasgele atılan atıklar, kentin altyapısı sorunu, mülteci sorunu, görsel çirkinlik, toprak sorunları, halkın bilinçsizliğı ve kurumsal işleyişle ilgili sorunlardır.

Asi Nehri Hatay üzerinden geçmektedir. Asi, birçok tarımsal faaliyet için önemli bir su kaynağıdır. Kaynağı Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nden alan Asi Nehri kuzeye doğru Suriye ile sınırımızı çizdikten sonra, Amik Ovası'ndan yurda girer. Antakya'yı geçer ve güneybatı yönünde ilerleyerek Samandağ'ında bir delta oluşturup Akdeniz'e dökölür. Asi Nehri taşkın dönemlerinde hızlı kabarıp geniş alanları sular altında bıraktığı için bu adı almıştır (www.csb.gov.tr, 2017). Tersine akan bir nehir olarak ünlenmiştir. Asi nehri, içine her şeyin atıldığı kentin kirlilik

abidesi gibidir. Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, İl Durum Raporu'na göre, Asi Nehri'ne, eski belde, Büyükşehir Belediyesi ve mahalle olan beldelerdeki kanalizasyon atıkları, hayvan atıkları, hafriyat atıkları ve 85 zeytinyağı fabrikası atıkları direkt deşarj edilmektedir. Buna rağmen balık avlanmaya çalışılmaktadır. Kirlilik hastalıklara davetiye çıkarmaktadır (Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016). Asi Nehrini besleyen kaynaklar sınırlıdır. Nehir sularının tarımsal faaliyetlerde kullanılması ve Suriye tarafından aynı işlemlerle kesilmesi nedenleriyle nehir yatağı yazın susuz kalmakta ve kurumaktadır. Bu durum, kentin ortasında görüntü kirliliği ve aşırı koku kirliliği gibi rahatsız edici birçok çevresel sorun ortaya çıkartmaktadır.

Hatay, 2014 yılında Büyükşehir olduğu andan itibaren, il merkezi Antakya'da nüfus artışı neredeyse gözle seçilir hale gelmiştir. Kentin her yerinde sürekli bir inşaat hali söz konusudur. Suriyeli göçü ile birlikte kalabalıklaşmıştır. Kentin yeşil alanları, doğal kaynakları azalmaktadır. Atık üretimi artmaktadır. Antakya Belediyesi mücavir alanı içerisinde oluşan günlük ortalama katı atık miktarı, yaklaşık 175 ton/gün'dür. Kent içerisinde evsel nitelikli atıklar için düzenli depolama ve bertaraf yöntemi kullanılmaktadır. Katı atıklar, 2000'li yıllardan beri kent merkezine yaklaşık olarak 11 km uzaklıkta küçük bir vadinin dik yamacına rasgele dökülmekteyken; 2010 yılından itibaren, vahşi depolama sahasına yakın bir konumda katı atık düzenli depolama sahasında bertaraf edilmektedir. Antakya Gökçeğöz Katı Atık Düzenli Depolama Sahası bu tür bir hizmet vermektedir (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7. maddesine istinaden atık yönetimi sorumluluğu Büyükşehir Belediyesine verilmiştir. Hatay Büyükşehir Belediyesi, Atık Yönetimi Şubesi, atık sürecinin işlemlerinden sorumludur. Atık Şube Müdürlüğü, Hatay Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı'na bağlı olarak çalışmaktadır. Büyükşehir dışında il merkezinde bulunan Antakya ve Defne Belediyeleri de katı atıklarla ilgili sorumluluk taşımaktadır. 6360 sayılı yasa gereğince 2560 sayılı yasa ile kurulan HATSU Genel Müdürlüğü önemli bir yer teşkil etmektedir. Denetim faaliyeti ise; Çevre Şehircilik Bakanlığına bağlı, Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. İl Müdürlüğünde Çevre Denetim Şubesi bu görevi üstlenmiştir. Büyükşehir Belediyesine bağlı zabıta denetim görevinde sorumlu tutulmuşlardır. Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü bünyesinde atıklarla ilgili iki şube müdürlüğü bulunmaktadır. ÇED İzin ve Denetim Şube Müdürlüğü ile Çevre Yönetim Şube Müdürlüğüdür.

Suların kontrolü 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile Hatay Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Hatay genelinde su kaynakları yalnızca

yeraltı kaynaklarından müteşekkildir. Nüfus, Büyükşehir olma, turizm ve imar faaliyetlerine bağlı olarak artış göstermektedir. Musluklardan akan suyun kaliteli, temiz, içilebilir olması için, gerekli altyapı çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Klorlama yapılmakta ise de gayrı-sıhhi sebepler dolayısıyla zaman zaman büyük su kaçaklarına ve kirlenmelere rastlanmakta ve bu kaçaklar su sıkıntısı çekilmesine neden olmaktadır. Altyapı yetersizliği, düşük arıtma, site ve turizm alanlarındaki münferit arıtma tesisleri, illegal deşarjlar, kaçak bağlantılar vb. dolayısıyla atıksular ciddi sorunlardan birisi olmuştur (HATSU Genel Müdürlüğü, 2016). Sıvı atıkların toplanması, arıtılması ve yeniden kullanımı istenilen düzeyde değildir. Su kalitesini denetlemede laboratuvar hizmetleri yetersizdir. Organize Sanayi Bölgesi arıtma tesisi mevcuttur. Serinyol ve Samandağ Atıksu Arıtma Tesisleri yeni işletmeye açılmıştır. Arıtma tesislerinde bertaraf edilen atıksular, nehir ve denizlere deşarj edilmektedir. Yine de sanayi ve artan kent nüfusuyla birlikte, kullanılan atıksular, sanayi atıksuları, hayvansal sular ve kanalizasyon suları arıtılmadan nehir ve denize deşarj edilmektedir. Kanalizasyon hatlarının çok eski olması ve yerleşimin içinde kalması, uzun müddet bakım ve onarım yapılmayışı ve yapılan faaliyetlerin yeterli olmayışı, atık suların toplanmasını tam olarak mümkün kılmamaktadır (HATSU Genel Müdürlüğü, 2016). Belediyeler kısıtlı büyüklükteki kanalizasyon sistemlerinde oluşan sıvı atıkları, ya yakınlarından geçen akarsulara, çoğunlukla Asi Nehri'ne deşarj ederek ya da fosseptik çukurlarında bertaraf etmektedirler (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018). Asi'nin ıslah ve peyzaj çalışmaları sürmektedir. Hatay Büyükşehir Belediyesi, Asi nehri zeminine kanalizasyon atıklarının içine akıtılacağı künkler döşeyerek temizlemeye çalışmaktadır. Işıklandırma ve suyun oksijen seviyesini yükseltmek ve havalandırmak amacı ile fiskiye yapma projeleri bulunmaktadır (www.haberler.com, 2018).

Hatay ilinde tehlikeli atık kapsamında ayrı bir bertaraf tesisi yoktur, 7 tane atık yakma ve beraber yakma tesisi, 1 tane atıktan türetilmiş yakıt hazırlama tesisi (ATY) vardır (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018). Son yıllarda, kamu ve özel hastaneler ve sağlık ocaklarının sayısının artması, tıbbi atık konusunu en önemli atık grubuna sokmuştur. 'Tıbbi atıklar', hastaneler, sağlık ocakları gibi tıbbi tesisler, araştırmabirimleri ve laboratuvarlarda oluşan tüm atıkları içermektedir (Ege, 2009:3). Hatay Büyükşehir Belediyesi, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'ne uygun olarak 9 ilçe (Antakya, Hassa, Kırıkhan, Samandağ, Yayladağı, Reyhanlı, Altınözü, Defne, Kumlu) sınırları içerisinde faaliyet gösteren sağlık kuruluşlarından kaynaklanan tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı işlemlerini yapmaktadır. 2017 yılında toplanan tıbbi atık miktarı 671.861 ton/kg miktarındadır. Tıbbi atıklar, tıbbi atık sterilizasyon tesisinde sterilize edilip düzenli depolama tesisinde depolanmaktadır.

Tehlikeli atıklar, ilgili atık kodlarına sahip geri kazanım tesislerine yönlendirilmektedir (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018). Hatay, yakma tesisi bulunmayan ve 2014 yılına kadar kurması gereken büyükşehirler arasında sayılmaktadır (www.haberler.com, 2012). Amailde tehlikeli atık oranı yüksek olmasına rağmen halen bir yakma tesisi yoktur. Büyük tesislerin arıtma sisteminden yoksun oluşu ve büyük hastanelerin arıtma işlemlerinin olmayışı bir sorundur. Tüm atıklar bir arada toplanarak birlikte bertaraf edilmektedir. Düzenli depolama sahasında atıklardan sızanlar ve gazlar özel borulara alınıp depo sahası çevresindeki tesiste elektrik enerjisine dönüşümleri sağlanmaktadır Tıbbi atıkların geri dönüşümleri yaygın değildir (Görmüş, 2018:216).

Hatay hava kirliliği yaşayan kentlerimizdendir. Hava birçok farklı kaynaktan kirlenmektedir. Emisyon türleri; sanayi ve endüstriyel kaynaklı, evsel kaynaklı, ulaşım kaynaklı araçların egzoz gaz emisyonları, ısınma amaçlı kontrolsüz yakıtlar, özellikle taş ocakları kaynaklı olarak farklılaşabilmektedir. Özel işletme ve tesislerin kalitesiz yakıt kullanımından kaynaklı kirlilik mevcuttur. Bahar ve yaz mevsiminde aşırı bir hava kirliliği gözlemlenmezken; kış aylarında ısınma amaçlı kullanılan yakıtların etkisiyle hava kirliliği daha çok hissedilmektedir. Isınmada, kömür, prina ve diğer fosil yakıtlar yerine doğalgaz kullanımının yaygınlaşmaya başlaması, kış aylarındaki hava kirliliğinin bir miktar azalmasını sağlamıştır (Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, 2016). Hava kalitesini etkileyen önemli unsurlardan bir tanesi Antakya'nın topoğrafik yapısıdır. Coğrafi yapıya uygun olmayan ve rüzgâr yönü dikkate alınmadan yapılan imar planlarının kirliliğin olduğu alanları oluşturduğu; artan nüfusla birlikte, kişi başına düşen araç sayısının artışının hava kirliliği artışına katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2018). Çevre iznine tabi olmayan ev, işyeri ve tesislerinin artması ve araçların egzoz ölçüm denetimlerinde yetersizliğe vurgu yapılmaktadır. Kalitesiz yakıt kullanımının artış göstermesi, cezaların uygulanmasında tarafsızlık ilkesine uyulmaması karşılaşılan önemli sorunlardır (Görmüş, 2018:218). Hava kalitesi ölçüm istasyonları da yeterli gelmemektedir.

Kurum ve kuruluşlar, yerel düzeyde, kurumsal ve yönetsel olarak yeterince örgütlenememişlerdir. Yerelde, görev, yetki ve sorumluluk paylaşımında kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdümde sorunlar yaşanmaktadır. Siyasi ve sosyal düzlemde de yine sorunlar devam etmektedir. Hatay Büyükşehir Belediye Başkanının başka bir partiden, meclis çoğunluğunun başka bir partiden olması iş yapmayı engellemektedir. Farklı kültürlerle sahip insanların kentte bir arada bulunması ve kentin atık kültürüne uyum sağlayamayışları nedeniyle her

yer çöptür. Atık yönetiminde, hemen her kurum kendi çalışmalarını iyi ve yeterli görürken, diğer kurumları ve çöplerden de halkı sorumlu görmektedirler. Yerel yönetimler ve diğer kuruluşlar arasında, atık yönetimi ile ilgili konularda ortak bir çalışma gerçekleştirilemediği görülmektedir. Etkin bir atık yönetimi için kurumlar arasında eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Atık yönetimi ile ilgili her kesimin farklı görüşlere sahip olması, kurumlar arası işbirliğini engellemekte ve yerel katılımı da başarısızlığa neden olmaktadır. (Görmüş, 2018:216).

Atık yönetimi ve uygulamalarında yetki paylaşım sorunu ön plana çıkmaktadır. Kent yönetiminde atık konusunda gerekli yönetmelik, yasa ve kararlara uyumsuzluğun olduğu; atık yönetim plan ve stratejilerine tam olarak uyulmadığı görülmektedir. Atıklarla ilgili ayrı yönetmelikler olmasına rağmen, uygulamada her atık için ayrı yönetim planı bulunmamakta, birçok atık bir atık yönetmeliği çerçevesinde değerlendirilmektedir. Belediyelerin hizmet sürekliliğinde sorunların yaşandığı görülmektedir. Kurumlarda tecrübeli personel istihdamı göze çarpan en önemli sorunlar arasındadır. Taşeron personelin çokluğu nedeniyle, alanında yetişmiş uzman personel istihdamının yetersizliği kurumsal anlamda ciddi bir sorun niteliğindedir. Mevcut personelin de yeni bilgi öğrenme çabası içerisine girmeyip üstündeki kişide ne gördüyse onu uygulaması yenilenmeyi ortadan kaldırmaktadır. Halkın çevresel faaliyetlere yeterince katılımı sağlanamadığı gibi genel konular hakkında fikir ileri sürebilecek fırsatlar da sunulmadığı görülmektedir. Çevre bilinçlendirmesi konusunda eğitim, bilgilendirme, afiş, pankart reklam faaliyetleri yeterli değildir (Görmüş, 2018:219).

Çevre kirliliğine duyarlılığın kaybedilmesi, çevreye atfedilen değerin yetersiz oluşu dikkat çeken en önemli noktadır. Halkta da kurumsal hizmette çevre değerine önem verilmediği görüşü hâkimdir. Örneğin, Antakya ilçesine bağlı Serinyol Mahallesi sınırları içerisinde İskenderun Karayolu üzerinde kente girişte sağ ve sol tarafta bulunan kum ocakları ile Karlısu mahallesinde Büyükşehir Belediyesine ait hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atık döküm alanları çirkin görüntüler oluşturmaktadır. Taş ocaklarının kapatılması, bu yapılamıyorsa, taş, toprak, kum çıkarma işinin anayol güzergâhları üzerinden çekilmesi düşünülmelidir. Antakya'da özellikle katı ve sıvı atıkların ciddi anlamda toprak kirliliğine sebebiyet verdiği; atıkların çevresel faktörlere ne kadar etki ettiğinin hesaplanamıyor olduğu vurgulanmaktadır. Plansız kentleşme ve imara açılan alanların artışıyla tarım alanları daralmaktadır. Çevresel yatırımların düşüklüğü, yatırımda çevreye ağırlık verilmediğini göstermektedir. Yatırımlar, politik tercihe bağlı olarak yapıldığından hizmetlerde çevre endişesi hep ikinci planda kalmaktadır.

Bu bağlamda, gerekli yaptırım ve denetim yetersizliğinden kaynaklı her türlü atığın oluşabileceği görülmektedir. Geri dönüşüm hizmetlerinin yetersizliği ve yerel yönetimler arasındaki uzlaşmazlıklar sebebiyle halen atıklarda vahşi depolama yapılmakta, atıkların atık tesislerine gönderilmesinde sorunlar yaşanmaktadır. Atıkların toplanması, kaynağında ayrıştırılması, taşınması ve depolanmasında gerekli kurallara uyulmaması, bertaraf tesislerinin ilkel teknolojilerle faaliyetlerini sürdürmesi önemli sorunlardır. Atık bertaraf tesisi havuzlarında, hava koşullarının düşünülmeyp taşkınlıklara sebebiyet verilmesi, tehlike oluşturan hassas durumlardan biri olmaktadır (Görmüş, 2018:220).

Atık politikalarında yetersizliğin iyi bir atık yönetim sisteminin olmayışına yol açtığı dile getirilmektedir. Atık türüne yönelik yönetim planının olmayışı önemli bir eksikliktir. Çevresel alt ve yapı sorunları halen sürmektedir. AB ve uluslararası kuruluşlar nezdinde geliştirilen düzenlemeler, entegre atık yönetim sisteminin altyapısını güçlendirmektedir. Artık, atıklar istihdam kaynağı olmuşlardır. Etkin bir atık yönetim sisteminin geliştirilmesinin, sadece kamu kurumu veya özel sektör kuruluşlarının çabalarıyla gerçekleştirilemeyeceği anlaşılmış bulunmaktadır. Sürdürülebilir ve katılımcı politikalar geliştirilmesi yönündeki beklentiler artmaktadır. Kentte yaşayan herkesin atığı ile ilgili sorumluluk yüklenmesi temiz bir gelecek oluşturacaktır.

5. Sonuç

İnsan dünya üzerinde var olduğundan beri sadece kendi yaşam hakkının olduğunu düşünmüş; doğanın değerini kavrayamamıştır. Toprağa yerleşmenin ardından kentsel alanlarda üretim ve tüketim olanaklarındaki artışla birlikte yaşam ortamları kirlenmiştir. Bir yandan sanayileşmenin doğal kaynaklar üzerine olan baskısı, diğer yandan nüfusun çevre üzerine yayılımı atık sorununu en önemli çevresel sorun haline getirmiştir. Yaşanan hızlı kentleşme ve sanayileşme ile birlikte gelişen görsel çirkinlikler ve atık sorununun bu denli önem kazanmasının nedenleri, karar vericilerin, ekonomi-ekoloji dengesinde sürekli olarak çevreyi ihmal eden bir tutum içerisinde olmaları ve “kirleten öder” ilkesinin tam olarak uygulamaya geçirilememesidir. Hava, toprak ve su ne varsa geri dönüşü olmayan şekillerde kirlenmektedir.

Kentlerde atık yönetimi kapsamında en önemli aktör olarak belediyeler öne çıkmaktadır. Merkezi yönetim, asıl olarak atık yönetimi işini belediyelere yüklemiş gibi görünmektedir. Atıkların toplanması, taşınması ve uzaklaştırılması hizmetlerinin hayata geçmesi, sorumlu kurum ve kuruluşların bilinçlendirilerek güçlendirilmesi ve yeni yönetsel yaklaşım ve modellerin uygulanmasına bağlıdır. Biyolojik parçalanabilir

kentsel katı atık yönetimi, günümüzde entegre katı atık yönetimi ve sürdürülebilir atık yönetimine evrilmektedir. Sürdürülebilir atık yönetimi, değişik sektörlerce üretilen atıkların yönetiminde, depolama alanları ve yakma tesislerinde kaybolan kaynakların en aza indirilmesi, geri kazanımının sağlanması; geri kazanımı ve tekrar kullanımı mümkün olmayan materyallerin ise, tekrar kullanımı ve geri kazanımı mümkün olanlarla değiştirilmesini amaçlamaktadır. Atık sorununa yönelik geliştirilen çözümler, bulunun yörenin atık türleri ve kültürünü göz önüne alarak hayata geçirildiğinde sürdürülebilir olabilmektedir.

Bir tarım ve ticaret kenti olarak bilinen Antakya kentinde “atık sorunu”, etkisi gittikçe artan çevresel sorunlardan biri olmuştur. Bu nedenle, atıkların bertaraf edilmesini sağlayacak olan düzenli atık depolama tesislerinin faaliyete geçirilmesi olumlu bir gelişmedir. Ortaya çıkan tıbbi atıkların bertaraf edilmesi de önemli bir sorundur. Bu konuda, atıkların bertarafı noktasında hizmet verecek olan tesislerin yapımı acil bir ihtiyaç olarak görünmektedir. Antakya, katı atık sorununu kısmen çözmüştür. Sıvı ve gaz atıklar ise geçici önlemlerle bertaraf edilmektedir. Entegre atık yönetim sistemi hayata geçirildiğinde daha kalıcı çözümler üretebilecektir. Entegre atık yönetimi sistemi kurma oldukça maliyetli yatırımlar gerektirmektedir. Kentsel atık yönetim sisteminin etkinliği ve sürdürülebilirliği, ülke sistemiyle bütünleşmesine bağlıdır. Sürdürülebilir atık yönetimi için, atıkların oluşması sırasında daha baştan topyekûn bir bilinçlenmeye ve halkın çözüme katılımına da ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Akdoğan, A. & Güleç, S. (2005). “Belediyelerde Katı Atık Yönetimi ve İl Belediyelerinde Gerçekleştirilen Ampirik Bir Araştırma”, Çağdaş Yerel Yönetimler, 14 (4), 51-78.

Akdur, R. (2005). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları Türkiye’nin Avrupa Birliğine Uyum. Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara.

Bartone, Carl R (1990). “Economic and Policy Issues in Resource Recovery from Municipal Solid Wastes”, Resources, Conservation and Recycling, 4 (1-2), 7-23.

Bartone, Carl R. (1991). “Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas”, Waste Management & Research, 9 (6), 525-536.

Bartone, Carl R. (1997). “Strategies for Improving Urban Waste Management: A View from the World Bank”, International Conference on Development and Environmental Impact, Riyadh, 21-23.

Can, S. (2015). Mersin’de Çevre Yönetimi Çerçevesinde Katı Atık Sorunu: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Curi, K. (1997). “Türkiye’de Katı Atıkların Geri Kazanılması ve Uzaklaştırılması Sorunları”, Katı Atık ve Çevre, 28, 9-16.

Curi, K., Ekinci, E. & Kocasoy, G. (1998). Ulusal Çevre Eylem Planı Katı Atıkların ve Tıbbi Atıkların Yönetimi. DPT Yayını, Ankara.

Ege, H.(2009). Adana İli Tıbbi Atık Yönetimi,Sorunlar ve Çözüm Önerileri,ÇÜFen Bilimleri EnstitüsüYüksek Lisans Tezi, Adana.

EPA, Environmental Protection Agency (1989). The Solid Waste Dilemma: An Agenda for Action, EPA, Washington, DC.

Fidan, M. Erol (2009). Atık Yönetimi ve Muhasebesi Sakarya İlindeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Görmüş, T. (2018). Atık Yönetimi, Sorunlar ve Çözüm Arayışları: Antakya Örneği, MKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, Antakya/Hatay.

Güler, Ç. ve Çobanoğlu, Z. (1994). Su Kirliliği: Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi. 12, Sağlık Bakanlığı Yayını, Ankara.

Hatay Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü (2016). İl Durum Raporu, Hatay.

Hatay Büyükşehir Belediyesi (2018). Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı, Hatay.

HATSU, Hatay Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (2016). Faaliyet Raporu, Hatay.

Huot, Jean-L. (2000). Kentlerin Doğuşu. A. Bektaş Girgin (Çev.) İmge Yayınları, Ankara.

Kaypak, Ş. (2016). Kentleşme ve Çevre Sorunları, Basılmış Ders Notu, Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya/Hatay.

Keleş, R. (2004). Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi, Ankara.

Kıray, M. (1982). “Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, Kentsel Bütünleşme,57-66, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Ankara.

Kolukısa, Z. Ümit (2013). Belediyelerde Katı Atık Yönetimi: Malatya Belediyesi Örneği İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya.

Köse,Ö., Ayaz, S. & Köroğlu, B. (2007). Türkiye’de Atık Yönetimi: Ulusal Düzenlemeler ve Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Performans Denetim Raporu, Sayıştay, Ankara.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayını, İstanbul.

Palabıyık, H. (2001). Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir BüyükşehirBelediyesi Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Palabıyık, H. & Altunbaş, D. (2004). “Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler. 103-124, Beta Yayın, İstanbul.

Tenikler, G. (2007). Türkiye’de Tehlikeli Atık Yönetimi ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Analiz. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Uslu, D. Yeter & Erkan, U. (2016). “Çevre Yönetim Sistemlerinde Yenilenebilir Enerji Uygulamaları: Yeşil Ofis”. Alternatif Politika, 8 (1) 211-233.

Yılmaz A. & Bozkurt, Y.(2010). “Türkiye’de Kentsel Katı Atık Yönetimi Uygulamaları ve Kütahya Katı Atık Birliği (KÜKAB) Örneği” SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 15(1), 11-28.

WHO (1997). Executive Summary, Chapter 4: From Environmental Quality to Exposures and Risks, Health and Environment in Sustainable Development: Five Years after the Earth Summit.

<http://atiksahasi.com/Atık>, Erişim: 06.04.2018.

<http://evcilerkimya.com/e-atik-nedir.html>, Erişim: 10.04.2018.

<http://sifiratik.csb.gov.tr/neden-sifir-atik-i-7090> Erişim: 12.05.2018.

<http://www.emo.org.tr/ekler/f2f63d16f646>, Erişim: 03.04.2017.

<http://www.csb.gov.tr/db/ced//Hatay2015pdf>, Erişim: 18.05.2017.

<http://www.haberler.com,> 8 Aralık, 2012/büyükşehirleretıbbiatıkıyakmatesisizorunluluğu.html, Erişim: 10.06.2018.

<http://www.haberler.com>,Erişim: 11.04.2018.

<http://www.tuik.gov.tr/HbGetir.do?id=27587>,Erişim: 13.05. 2018.

<https://www.ebelediye.info/dosya/belediyelerde-kati-atik-yonetimi-06Mart> 2015.

<https://www.nufusu.com>Hatay Nüfusu>, Erişim: 11.05.2018.

ENGELLERİN AŞILMASINDA KENT KONSEYLERİNİN İŞLEVİ: ESKİŞEHİR KENT KONSEYİ ÖRNEĞİ

Sanem BERKÜN*

1. Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle güç ve önem kazanan kurumlardan biri de yerel yönetimlerdir. İçinde bulunduğumuz dönemde kamu hizmetlerinin kaliteli, etkin ve verimli olarak sunulabilmesi için halka en yakın yönetsel birimler olan yerel yönetimlere daha fazla görev ve sorumluluk verilmektedir. Birçok ülke gibi Türkiye mevzuatında da daha güçlü yerel yönetimleri tesis etmek için yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yerel yönetimlerin kendilerinden beklenen bu işlevi gösterebilmesinde yararlandığı katılım mekanizmalarından biri de kent konseyleridir. Kent konseyleri yerel yönetimlerin yetersizliklerinin aşılmasında, doğrudan halkın ihtiyaçlarını tespit edebilmektedir.

Türkiye’de Kent konseylerinin yapılanması oldukça yenidir. Hukuki dayanağını 2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 2006 tarihli ve 26313 sayılı Kent Konseyi Yönetmeliği’nin oluşturduğu kent konseylerinin sayıları hızla artmaktadır. 2017 Ekim ayı itibari ile Türkiye Kent Konseyleri Birliği’ne kayıtlı 75 kent konseyi bulunmaktadır. Bu artışta kent konseylerinin kurulmasının yasalarla zorunlu hale getirilmesi yanında, kentlerde yaşanan büyüme ve gelişmelere bağlı sorunlardaki artışla başa çıkmak için aranan alternatif çözüm arayışları da etkili olmuştur.

Kentsel yaşam kalitesini yükseltmek kentli haklarına sahip çıkmak ile mümkündür. Her bireye; bedensel yetersizlikleri dikkate alınmadan eşit hak ve olanakların sunulması, toplum yaşamının tüm alanlarına tam katılımlarının sağlanması çağdaş toplum ve sosyal devlet olmanın öncelikli gereğidir. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesinde, engellilerin kent mekânlarını kullanırken ve kent içi yolculuklarında karşılaştıkları fiziksel, psikososyal ve ekonomik engellerin kaldırılması, büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda “herkes için erişilebilir” bir kent tasarımı geliştirilmelidir. Çalışma konumuz bağlamında Belediye Kanunu’nun kent konseyleri ile ilgili maddesinde kent konseylerinin hayata geçirdiği ilkeler arasında engellilere yönelik yerel politikaların geliştirilmesinden de söz edilmiştir. Kent konseylerinin engelli hakkının korunmasındaki işlevlerinin değerlendirildiği çalışmanın ilk bölümünde; Türkiye’de kent

* Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

konsejlerinin gelişimine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de engellilerin durumu incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise kent konsejlerinin engelli hakkının korunmasındaki işlevselliği Eskişehir Kent Konseyi örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmanın nihai amacı herkes için kentsel yaşam memnuniyetinin tesisinin gerekliliğine ve bunu sağlamada kentsel yönetsel süreçlere katılım mekanizmalarından biri olan kent konsejlerinin önemine dikkat çekmektir.

2. Türkiye’de Kent Konsejleri

Son yıllarda kamu hizmetlerinin kaliteli, etkin ve verimli olarak sunulabilmesi için halka en yakın yönetsel birimler olan yerel yönetimlere daha fazla görev ve sorumluluk verilmektedir. Her ne kadar ülkelerin sahip oldukları siyasal, sosyal ve tarihsel arka plana bağlı olarak yerel yönetimlere ilişkin mevzuat ve yapılanma önemli farklılıklar gösterse de, günümüzde yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin nitelik ve nicelik olarak çeşitlendiği yadsınamaz bir gerçektir. Yerel yönetimlerin kendilerinden beklenen bu işlevi gösterebilmesinde yararlandığı katılım mekanizmalarından biri de kent konsejleridir. Kent konsejleri yerel yönetimlerin yetersizliklerinin aşılmasında, doğrudan halkın ihtiyaçlarını tespit edebilmektedir.

Türkiye’de yerel katılımı güçlendirme amacıyla işlev gösteren kurumlar arasında, kent konsejleri önemli bir yere sahiptir. Çünkü kent konsejleri katılımcı bir yönetim modelini sağlamak üzere yönetenler ile yönetilenleri karşı karşıya getirmektedir (Demirci, 2010: 22). Kent yönetimlerinin şeffaf ve hesap verilebilir bir anlayışla yönetilmesine katkı sağlayan kent konsejleri, kentsel sorunların demokratik bir ortamda çözümlenmesini hedeflemektedir. Daha kapsamlı bir ifade ile kent konsejleri; kentin yaşam kalitesinin artırılması için, kentte yaşayanlar tarafından kentin hak ve hukukunun korunmasını, hemşehrilik bilincinin güçlenmesini ve hemşehriler arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın geliştirilmesini sağlayan katılım, yönetim eksenli demokratik bir zemin sunmaktadır (Çelik, 2013: 216). Bu çerçevede “kent konsejleri, “kente dair paydaşlık”, “aktif vatandaşlık”, “kentine sahip çıkma”, “hemşehrilik bilinci” ve “çözümde ortaklık” şeklindeki temel ilkelere dayanan, kentleri sürdürülebilir geleceğe taşıyan bir ortaklık modelidir” (Özdemir, 2011: 35).

“Yerel Gündem 21” adı ile kentin vatandaşlarını bir araya getiren bir mekanizma olarak 1996 yılında Bursa, İzmir, Adapazarı, Adana, Trabzon, Kars, Tekirdağ, Van, Eskişehir, Edirne, Afyonkarahisar, Antalya, Diyarbakır ve Manisa illerinde çeşitli yapılanmalar kurulmuştur (Özdemir, 2011: 36-38). İlerleyen yıllarda yasal düzenlemeler ile “Yerel Gündem 21” kavramı yerini “Kent Konseyi” kavramına bırakmış ve

böylece birçok belediyede kent konseyleri oluşturulmuştur(Çetinkaya & Korlu, 2012: 100-101). 2017 Ekim ayı itibari ile Türkiye Kent Konseyleri Birliği'ne kayıtlı 75 kent konseyi bulunmaktadır. Bu artışta kent konseylerinin kurulmasının yasalarla zorunlu hale getirilmesi yanında, kentlerde yaşanan büyüme ve gelişmelere bağlı sorunlardaki artışla başa çıkmak için aranan alternatif çözüm arayışları da etkili olmuştur(Berkün, 2017: 338).

Türkiye’de kent konseyi oluşumunun kanuni başlangıcını 1997 yılının sonunda alınan bir Bakanlar Kurulu kararına dayanmaktadır. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu, yönetim yaklaşımı doğrultusunda sivil toplum örgütlerinin, meslek teşekküllerinin ve diğer aktörlerin karar ve uygulamalarda yer alabilmesi amacıyla “Kent Konseyleri” uygulamasını getirmiş ve kanunun 76. maddesine dayanarak her belediyenin kent konseyi oluşturma esası, karara bağlanmıştır(Kestellioğlu, 128; Kılınç, 2017: 101). 2006 yılında çıkarılan “Kent Konseyleri Yönetmeliği” ile ise Yerel Gündem 21 bünyesinde oluşturulan meclisler, Kent Konseyi çatısı altında birleştirilmiştir(Karakurt Tosun vd., 2016: 99). 5393 sayılı Belediye Kanununun 76. maddesine dayanılarak hazırlanan bu yönetmelik, Kent Konseylerinin oluşumu, yapısı, organları, yönetim ilkeleri, görev ve yetkileri ile çalışma usul ve esaslarını belirlemektedir (Kent Konseyleri Yönetmeliği, 2006). 2009 yılında ise yönetmelik üzerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Kent Konseyleri belediye teşkilatı olan yerlerde yerel yönetim seçimlerini takip eden üçüncü ayın ilk haftasının ilk iş gününde kurulmaktadır. Yönetmeliğin 8. maddesinde kent konseyinin oluşumunda yer alan kişi, kurum ve kuruluş temsilcileri sıralanmakta ve 9. maddesinde ise konseyin organları Genel Kurul, Yürütme Kurulu, Meclisler veya Çalışma Grupları olarak belirtilmektedir. Kent konseyi yönetmeliğinin 6. maddesinde ise kent konseyi görevleri şu şekilde sıralanmıştır.

a) Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak,

b) Sürdürülebilir gelişme sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli bir planın hazırlanması ve uygulanmasını sağlamak,

c) Kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturmaya katkıda bulunmak,

ç) Yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek,

d) Kentin kimliğine ilişkin tarihi, kültürel, doğal ve benzeri değerlere sahip çıkmak ve geliştirmek,

e) Kent kaynaklarının etkili, verimli ve adil kullanımına katkıda bulunmak,

f) Sürdürülebilir kalkınma anlayışına dayalı kentin yaşam kalitesini geliştiren, çevreye duyarlı ve yoksulluğu giderici programları desteklemek,

g) Sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak,

ğ) Çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak,

h) Kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak,

ı) Kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeğe gönderilmesini sağlamak.

Kent konseyleri, kentin kalkınma önceliklerini, sorunlarını ve vizyonlarını sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde tartışmak ve çözüm geliştirmek üzere, merkezi yönetimi, yerel yönetimleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplumu bir araya getiren bir işleve sahiptir (TEPAV, 2014: 36). Ayrıca kent konseyleri uygulamaya dönük olarak alınmış tavsiye niteliğindeki kararların, başta belediye olmak üzere, ilgili kuruluşlarca benimsenmesi yönünde çaba gösterilmesi, yerel eylem planlaması sürecinin yürütülmesi, eylem planlarıyla tutarlılığın sağlanması amacıyla yerel politikaların ve eylemlerin izlenmesi gibi sorumlulukların ortaklar arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasına da zemin hazırlamaktadır (Ercan, 2000: 71-74). Bu misyonları ile kent konseyleri, kentin kalkınma önceliklerinin ve sorunlarının tanımlanarak tartışıldığı demokratik ortamlardır ve kent yaşamında ve yönetiminde uzlaşmacı bir kültürün benimsetilmesini sağlamaktadır (Emrealp, 2005: 65; Deniz, 2013: 399). Ancak kent konseylerinin tüm bu işlevlerini yerine getirebilmesinde; demokrasiyi içselleştiren, kent halkını karar alma süreçlerine katması gerektiğine inanan yöneticilere ihtiyaç vardır. Diğer yandan ise kentte yaşayanların da; kentine sahip çıkan ve kentin sorunlarını çözmek için yönetsel süreçlere aktif olarak katılan bireyler olması gerekmektedir (Keskin, 2014: 58). Kent konseylerinde katılım konusunda ortaya çıkan

sorunlardan öne çıkanlar şu şekilde sıralanabilir (Altın ve Toker, 2017:464):

- Kent konseylerinin toplumsal bilinirliklerinin düşük olması,
- Kent konseylerine katılım düzeyinin düşük olması,
- Kentsel planlama (stratejik planlama) süreçlerinde kent konseylerinin etkin rol alamaması,
- Kent konseylerinin yerel kararlara katılım mekanizması olarak işleyememesi,
- Belediye yönetimi-kent konseyi ilişkilerinde belediye yönetiminin belirleyici olması

Kentlerde yaşanan büyüme ve gelişmelere bağlı olarak kentsel sorunlarda da önemli artışlar olmuştur. Bu sorunlarla başa çıkmak ve yaşanabilir kentlere ulaşmak, kentli haklarına sahip çıkmak ile mümkündür. Kentli hakları; yerel düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel fırsatlar oluşturmayı ve yerel yönetimin demokratik süreçlerine katılarak yerel hizmetlerde kalite ve etkinliğin artırılmasını içermektedir(Gönüllü, 2014: 38). Çünkü kentsel sorunlar geniş tabanlı bir katılıma imkân veren demokratik bir ortamda aşılabilir gözükmektedir. Kent konseylerinin engelli hakkının korunmasındaki işlevlerinin Eskişehir örneği üzerinden değerlendirildiği çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de engellilerin durumu ve özellikle kent yaşamında karşılaştıkları sorunlara yer verilmektedir.

3. Türkiye’de Engellilerin Durumu

Eski çağlardan beri dezavantajlı toplumsal gruplar içerisinde önemli bir çoğunluğu oluşturan engelli bireylerin toplumla bütünleşme sürecinde yaşamakta oldukları sorunlar, yoğun çabalara rağmen, aşılabilmiş değildir. Küreselleşme ile sosyal politikalar erozyona uğramakta ve birçok yeni sorun gündeme taşınmaktadır. Özürlülük, sakatlık ve engellilik kavramları arasında bulunan bazı farklılıklar belirsizleşmekte ve literatürde konu ile ilgili tartışmalar devam etmektedir(Berkün, 2013: 15). Engelliliğe* yönelik bakış açısı içinde bulunduğumuz dönemde önemli ölçüde değişse de, engelliler; Tablo 1’de istihdam boyutunda örneklendiği gibi, birçok alanda toplumun en dezavantajlı grupları arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde çok daha belirgin şekilde hissedilmektedir.

Tablo 1: Çeşitli Ülkelerde İstihdam Oranları

* Çalışmanın sınırları dikkate alınarak özürlülük, sakatlık ve engellilik kavramlarının anlamları üzerine yürütülen tartışmalara girilmeyerek, mevzuatta benimsenen engelli ve araştırmalarda kullanılan özürlü kavramları kullanılmaktadır.

Ülke	Yıl	Engelli İstihdamı (%)	Genel İstihdam (%)	Engellilerin Genel İstihdama Oranı
Avustralya	2003	41.9	72.1	0.58
Avusturya	2003	43.4	68.1	0.64
Kanada	2003	56.3	74.9	0.75
Almanya	2003	46.1	64.8	0.71
Hindistan	2002	37.6	62.5	0.61
Japonya	2003	22.7	59.4	0.38
Malawi	2003	42.3	46.2	0.92
Meksika	2003	47.2	60.1	0.79
Hollanda	2003	39.9	61.9	0.64
Norveç	2003	61.7	81.4	0.76
Peru	2003	23.8	64.1	0.37
Polonya	2003	20.8	63.9	0.33
Güney Afrika	2006	12.4	41.1	0.30
İspanya	2003	22.1	50.5	0.44
İsviçre	2003	62.2	76.6	0.81
İngiltere	2003	38.9	68.6	0.57
ABD	2005	38.1	73.2	0.52
Zambiya	2005	45.5	56.5	0.81

Kaynak: World Health Organization (WHO) and The World Bank (WB), 2011, p.238

Ülkelerin sahip oldukları veri tabanlarının niteliği ülkelerin gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Oysa Türkiye'nin 2002 yılına kadar engellilere yönelik bir veri tabanı dahi bulunmamaktaydı. Türkiye'de engellilerle ilgili güncel ve güvenilir istatistiksel verilere ulaşma amacı ile ilk kez, şu anki ismi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olan Devlet İstatistik Enstitüsü ve şu anki ismi Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı işbirliği ile 2002 yılı Aralık ayında "2002 Türkiye Özürlüler Araştırması" gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma ile Türkiye'de

özürlülerin sayısı, oranı, sosyo-ekonomik sorunları ve beklentilerinin saptanması yanında özürlülük türü, özrün oluş sebebi ve süreğen hastalığa sahip olma oranlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca özürlülüğe ilişkin bölgesel farklılıkların ölçülmesi de amaçlanmıştır. Bulgular ışığında engellilerin karşılaştıkları en temel sorunlar maddeler halinde şöyle özetlenebilir(2002 Türkiye Özürlüler Araştırması);

- Genel sonuçları 2003 yılı Aralık ayında açıklanan 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye’de engelli sayısı 8.431.937 olup, nüfusun %12.29’unu engelliler oluşturmaktadır.

- Engelli grubun medyan yaşı; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlüler için 33,86, süreğen hastalığı olanlar için ise 48,87 olarak saptanmıştır. Çalışma çağındaki nüfus (aktif nüfus), 15–64 yaş aralığındaki nüfus olduğundan(Seyhun, 2006: 14), bu veriler, Türkiye’de insan kaynakları açısından önemli bir engelli potansiyeli bulunduğunu göstermektedir.

- Tamamlanmış eğitim düzeyine göre Tablo 2’de görülebileceği gibi; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı, %36,37 ile süreğen hastalığı olanlardan % 26,64 daha yüksektir. Bu oran toplam nüfusta ise %15,51’dir. Engellilerin % 40.97’si, süreğen hastalığa sahip olanların ise % 47.10’u ilkokul mezunudur. İlkokul sonrası eğitim düzeyi ise oldukça düşüktür. Yüksek okula devam eden engelli oranı sadece % 2.24’tür. Süreğen hastalığa sahip olanlarda yüksek öğretim mezunu olanların oranı % 4.23 ile ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların oranının iki katıdır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu’nda engelli nüfus ve genel nüfusun eğitim durumları karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre genel nüfusun %12,9’u okuma yazma bilmezken, engellilerde bu oran 3 kat daha fazla olup %36,3’tür. Bu dramatik farklılığın yanı sıra, engellilerde ilkokul ve öncesi eğitim düzeyine sahip olanların oranı %84,2’dir(2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu). Sonuç olarak, okuryazarlığı olmayan ve eğitim seviyesi düşük bir engelli kitlesinin varlığından söz edilebilir. Türkiye’de çoğu engelli, yapıli çevrenin kendilerine göre tasarlanmaması nedeni ile okula ve hatta bir okuma yazma kursuna dahi gidememektedir(Soykut Sarıca & Yüksel, 2012: 58). Araştırma sonuçlarından elde edilen veriler ışığında, Türkiye’de engelli olmanın eğitim yaşamına katılmayı engelleyen bir durum olduğu yargısına ulaşılabilir.

Tablo 2: Özürlü Nüfusun Tamamlanmış Eğitim Durumu

Ortopedik, Görme, İşitme, Dil ve Konuşma ile Zihinsel Özürlü Nüfus

Okuma Yazma Bilmeyen		Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya Dengi Meslek Okullar	Lise veya Dengi Meslek Okullar	Yüksek Öğretim
36.37		63.62	7.69	40.97	5.64	6.90	2.42
27.40		72.58	6.85	42.75	8.00	10.62	4.36
Kır	45.36	54.64	8.54	39.17	3.31	3.16	0.47
Erkek	25.75	74.22	7.95	47.21	6.98	8.98	3.10
Kadın	51.26	48.74	7.32	32.22	3.78	3.97	1.45
Süreğen Hastalığa Sahip Olan Nüfus							
	Okuma Yazma Bilmeyen	Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen	İlkokul	Ortaokul veya Dengi Meslek Okullar	Lise veya Dengi Meslek Okullar	Yüksek Öğretim
Türkiye	26.64	73.36	8.10	47.10	6.31	7.61	4.23
Kent	22.00	78.00	7.02	46.96	7.92	10.14	5.95
Kır	35.07	64.93	10.07	47.34	3.39	3.01	1.11
Erkek	10.16	89.84	7.42	54.41	9.50	11.43	7.07
Kadın	37.33	62.67	8.54	42.35	4.25	5.14	2.39

Kaynak: 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması

• Engellilerin işgücüne katılımları oldukça düşüktür. Her beş engelliden, sadece biri işgücüne katılmaktadır. Ayrıca işgücüne katılım oranı, cinsiyet bazında da önemli farklılıklar göstermektedir. İşgücüne katılım oranı, hem ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkekler, hem de süreğen hastalığı olan erkeklerde daha yüksektir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli bireylerin, işe ve işyerine adaptasyonlarını sağlayan makul uyumlaştırma yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinden kaynaklanan çalışma yaşamının dışına itilmesidir(Berkün, 2013: 90).

• Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların yaklaşık %48'inin ve süreğen hastalığı olanların ise yaklaşık % 64'ünün sosyal güvenliği bulunmaktadır. Yani engelli nüfusun sadece yarısı sosyal güvenliğe sahiptir. Bu durum engellilerin sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan sosyal güvenliği bulunanların yarısından fazlası, bağımlı olarak

sosyal güvenlik şemsiyesi altındadır. Ayrıca engellilerde sosyal güvenliği bulunanların oranı, cinsiyet bazında da önemli farklılıklar göstermekte ve kadınlar açısından eşitsizlikler artmaktadır(Berkün (a), 2016: 354-355).

- Engellilerin, kamu kurum ve kuruluşlarından en önemli beklentilerinin % 61,22 ile parasal katkı olduğu araştırma bulguları ile tespit edilmiştir. Bu durum onların yaşadığı ekonomik sıkıntıları somut bir biçimde ortaya koymaktadır(Berkün (a), 2016: 355).

Türkiye’de nüfusun %12,29’unu oluşturan engelli vatandaşların Anayasa başta olmak üzere çeşitli kanun ve uluslararası sözleşmelerde eşit, özgür ve onurlu yaşama hakları güvence altına alınmıştır. Ancak bu konuya ilişkin tüm uluslararası sözleşme, kanun ve yönetmelik hükümlerine rağmen, yeterli ve doğru uygulamalar istenilen boyuta ulaşamamıştır (Berkün (b), 2016: 64-65).

4. Halkın Bakış Açısı ile Eskişehir Kent Konseyinin Engellerin Aşılmasındaki İşlevi

Eskişehir Kent Konseyi Türkiye’de ilk kurulan ve aktif olarak çalışan kent konseyleri arasında bulunmaktadır. Tüm katılımcı kesimler arasında ortak akıl ve işbirliği ile kentin sorunlarını ve önceliklerini belirleyerek, konseyin Eskişehir’e çok daha yararlı ve etkin bir platform olması için çalışan Eskişehir Kent Konseyi; sosyal, sportif, kültürel ve doğal değerlere sahip çıkmayı hedeflemekte ve bu kapsamda önemli projeler yürütmektedir(www.eskisehirkentkonseyi.org). Eskişehir Kent Konseyi Engelli Meclisi’nin engellilere yönelik olarak gerçekleştirdiği projelerden bazıları şu şekildedir;

- Hayatı yaşamaya ‘Engel Yok’ projesi
- Engelleri fark ettiren etkinlik
- İlaç kutularında Braille alfabesi de olmalı
- Engel olmayalım destek olalım projesi
- Eskişehir İştme Engelliler Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Kulübü Derneği, Eskişehir Kent Konseyi işbirliği
- Farkındalık eğitimleri
- Engelliler spor etkinlikleri

Araştırmada kent konseylerinin engelli hakkının korunmasındaki işlevselliği Eskişehir Kent Konseyi örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Bu amaçla Eskişehir’de yaşayan 24 katılımcı ile yüz yüze derinlemesine mülakat yapılmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına göre çalışmada yer almışlardır. Araştırmada biçimsel mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler sırasında önceden yapılandırılmış sorular sorulmuş, görüşmenin seyrine göre planda olmayan sorular da yöneltilmiştir.

Katılımcıların %50 'si 31- 40 yaş grubunda, %42'si 41-50 yaş grubunda ve % 8'i ise 51-60 yaş grubunda bulunmaktadır. Görüldüğü üzere katılımcılar orta yaş ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

Araştırmaya katılanların eğitim durumları incelendiğinde; ilköğretim mezunu olanların oranı %17, orta öğretim mezunlarının oranı %75 ve lisans mezunu olanların oranı ise %8 olarak görülmektedir. Görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu orta öğretim mezunudur.

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	Oran(%)
İlköğretim	4	% 17
Orta öğretim	18	% 75
Lisans	2	% 8
TOPLAM	24	100

Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğu (% 92) 5 yıldan uzun bir süredir Eskişehir'de yaşamakta ve % 8'i ise 5 yıldan kısa bir süredir Eskişehir'de yaşamaktadır. Dolayısıyla görüşme yapılanların çoğunluğu uzun süredir Eskişehir'de yaşamaktadır.

Tablo 4: Katılımcıların Eskişehir'de Yaşama Süresi Durumlarına Göre Dağılımı

Eskişehir'de Yaşanılan Süre	Sayı	Oran(%)
Eskişehir'de 5 yıldan uzun bir süredir yaşayanlar	22	% 92
Eskişehir'de 5 yıldan kısa bir süredir yaşayanlar	2	% 8
TOPLAM	24	100

Araştırmaya katılanların %73'lük bir çoğunluğu düzenli olmamakla birlikte yerel bir TV, gazete veya yayını takip etmektedir. Katılımcıların %18'i ise yerel bir TV, gazete veya yayını takip etmemektedir. %9'luk bir katılımcı kitlesi ise yerel TV, gazete veya yayından birkaçını düzenli olarak takip etmektedir. Bulgular ışığında görüşmeye katılanların çoğunluğunun kente yönelik ilgi düzeyinin yüksek katılımcılar olduğu söylenebilir.

Katılımcıların yaşadıkları kentte karşılaştıkları sorunların çözümü konusunda yetkili bir kuruluş olan belediyelere talep, öneri ve şikâyetlerle başvuruda bulunup bulunmadıkları sorulduğunda, katılımcıların %78'i talep, öneri ve şikâyetlerle belediyelere başvuru yaptığını, %22'si ise, başvuru yapmadığını belirtmiştir. Görüşme

yapılanlar içerisinde belediyeye kent konseyi aracılığıyla talep, öneri ve şikâyetini ileten iki katılımcı bulunmaktadır.

Katılımcılara Eskişehir kent konseyinden haberdar olup olmadıkları sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplara göre % 26'lık bir kesim Eskişehir kent konseyini bilmemektedir. Katılımcıların % 74'ü ise Eskişehir kent konseyinden haberdar olduğunu belirtmiştir. Öte yandan katılımcıların %64'ü Eskişehir kent konseyi faaliyetlerini takip etmekte ve Eskişehir Kent Konseyi faaliyetlerinin kentte yaşam kalitesinin artmasına katkı sağladığı düşüncesini taşımaktadır.

Araştırmaya katılan katılanların hiçbir engelli değildir. Sadece % 8'inin ailesinde engelli bir yakını bulunmaktadır. % 51 oranında katılımcının yakın akraba ve çevresinde engelli tanıdıkları vardır. % 41 oranında katılımcının ise hiç engelli tanıdığı bulunmamaktadır. Aile ve akrabalarında ortopedik engelli olanlar çoğunlukta olup, bunu görme ve zekâ engelli yakınlarla sahip olanlar izlemektedir. Yakın çevresinde engelli bulunmayan bir katılımcının ifadesi şu şekildedir;

“Çok şükür çevremde engelli biri yok. Engelli olmak çok zor ama bizim ülkemizde çok daha zor.” (G11)

Katılımcıların % 92'si yaşadıkları kenti engelliler için erişilebilir bulmazken, % 8'i Eskişehir'i birçok kente göre erişilebilirlik açısından daha yaşanabilir bir kent olarak görmektedir. Katılımcılara göre Eskişehir'de yaşamının engelliler açısından en büyük zorluğu mimari engellerdir. İstihdam olanaklarının sınırlı olması ve engelliler için eğitim kurumları ve kursların sayıca az olması diğer önemli zorluklar olarak belirtilmiştir.

Katılımcılara Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetlerinden haberdar olup olmadıkları sorusu da yöneltmiştir. % 41 oranında katılımcı kitlesi Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetlerini düzenli olarak takip ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların % 33'ü faaliyetlerden kısmen haberdar olduklarını, % 26'sı ise faaliyetler hakkında bilgileri bulunmadığını belirtmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Eskişehir Kent Konseyinin Engellilere Yönelik Faaliyetleri Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Eskişehir Kent Konseyinin Engellilere Yönelik Faaliyetleri Hakkındaki Bilgi Düzeyi	Sayı	Oran(%)
--	------	---------

Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetlerini düzenli olarak takip edenler	10	% 41
Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetlerinden kısmen haberdar olanlar	8	% 33
Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmayanlar	6	% 26
TOPLAM	24	100

Görüşmede katılımcılara Eskişehir Kent Konseyi'nin çalışma alanlarının neler olduğuna yönelik soru da yöneltilmiştir. Katılımcılar tarafından verilen cevaplarda yer alan faaliyetler şu şekildedir;

1. Eğitim faaliyetleri
2. Çevre bilincinin artırılmasına ve çevre sorunlarının önlenmesine yönelik çalışmalar
3. Dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar (kadın, engelli ve gençler)
4. Kültür – sanat faaliyetleri
5. Kentlilik bilincinin oluşturulmasına ve tarihi dokunun korunmasına yönelik faaliyetler
6. Belediye faaliyetlerinde etkinliği sağlamaya yönelik faaliyetler

Katılımcıların % 83'ü (20 kişi), Eskişehir kent konseyinin engellilere yönelik faaliyetlerinin kentte engellilerin yaşam kalitesinin artmasına katkı sağladığı düşüncesini taşımaktadır. %17'lik bir katılımcı kitlesi ise (4 kişi) bu düşüncüyü paylaşmamaktadır. % 17'lik kesim bu düşüncüyü taşımamalarına neden olarak kent konseylerinin karar alma yetkilerinin olmamasını sebep göstermektedir.

Katılımcılar yapılabilecekler arasında; kentin mimari yapısının erişilebilirlik açısından iyileştirilmesi, toplu taşıma araçlarının engellilere uygun hale getirilmesi, meslek edindirme kurslarının artırılması, engelli istihdamını artırmak adına teşviklerin ve denetimlerin çoğaltılması gibi önerilerde bulunulmuştur.

"Engelliler ekonomik sıkıntılar ve geçim darlığını daha ciddi bir şekilde hissetmekte. Normal insanları bile işe almakta kırk dreden su aetiren patron enaellivi calıstırmaya hic vanasmıvor."(G 23)

Ayrıca; belediye ile kent konseyi arasındaki iş birliğinin engellilere yönelik başarılı adımlar atılmasında yararlı olduğu yönünde düşünceler de görüşme sırasında ifade edilmiştir.

“Engelliler kent konseyleri sayesinde belediyeye seslerini daha iyi duyurabilmekte. Genelde başına gelmeyince umursanmıyor. Ama bizzat muhatabı talep ederse tabi etkili oluyor bence...”(G6)

“Engelli meclisi belediyenin engellilere yönelik faaliyetlerini çeşitlendirdi. Daha bilinçli yaklaşıyor meseleye. (G3)

Katılımcılardan biri ise engellilerin kent konseyleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı yönünde görüş bildirmiştir.

“Engellilerin bilgi düzeylerinin artırılması gerektiğine inanıyorum. Kendileri haklarını savunabilecekleri bir meclis olduğunu bilse, yaşam onlar için çok daha kolaylaşır. Toplu taşıma araçlarına ücretsiz binebileceklerini dahi bilmeyen engelli tanıdıklarım var.” (G 15)

5. Sonuç

Kentin herkes için erişilebilir olması için, tüm kentlilerin kentin yönetiminde söz sahibi olması, kente yönelik politikaların geliştirilmesinde katkı sunması ve işbirliği ortamına katılması gerekmektedir. Zira yaşanabilir kentlere ulaşma amacı önündeki engeller, geniş tabanlı bir katılıma imkân veren demokratik bir ortamda aşılabılır görülmektedir. Yerel katılımı güçlendirmede, kent konseyleri önemli bir yere sahiptir. Kent yönetimlerinin şeffaf ve hesap verilebilir bir anlayışla yönetilmesine katkı sağlayan kent konseyleri, kentsel sorunların demokratik bir ortamda çözümlenmesine fırsat sunmaktadır. Öte yandan kent konseyleri hakkında halkın bilgi ve farkındalık düzeyi yeterli olmamakla birlikte, artmaktadır

Türkiye’de özellikle eğitim ve vasıf seviyesi düşük bir engelli kitlesi bulunmakta ve bu kitle kent yaşamına katılımında birçok fiziksel, psikososyal ve ekonomik engelle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda gerek mevzuat ve geliştirilen sosyal politikalarda gerekse uygulamada engellilerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için önemli adımlar atılmaktadır. Bu noktada kentsel sorunların demokratik bir ortamda çözümlenmesine fırsat sağlayan kent konseyleri de çeşitli katkılarda bulunmaktadır.

Türkiye’nin ilk kurulan ve aktif faaliyetlerde bulunan kent konseylerinden birisi de Eskişehir Kent Konseyi’dir. Bulgulara göre Eskişehir Kent Konseyi’nin halkın bakış açısı ile engelli haklarının korunmasında olumlu yönde etkide bulunduğu düşünülmektedir. Eskişehir Kent Konseyi faaliyetlerinin kentte yaşam kalitesinin artmasına

katkı sağladığı belirtilmekle birlikte, yapılabilecekler arasında; kentin mimari yapısının erişilebilirlik açısından iyileştirilmesi, toplu taşıma araçlarının engellilere uygun hale getirilmesi, meslek edindirme kurslarının artırılması, engelli istihdamını artırmak adına teşviklerin ve denetimlerin çoğaltılması gibi önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca engellilerin kent konseyleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı yönünde görüş bildirilmiştir. Dolayısıyla yasal düzenlemelerin gelişmesi yanında toplumun bilinç ve duyarlılığının yükselmesi için birçok alanda olduğu gibi kent konseylerinin yapısı, oluşumu, organları ve işlevleri hakkında tanıtımların ve farkındalık eğitimlerinin artırılması olumlu etki yaratacaktır.

KAYNAKÇA

ALTUN, D. –TOKER, H. (2017) “Kadınların Bakışıyla Kent Konseyleri Katılımcılık Aracı mıdır? İzmir Kent Konseyleri Örneği”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 13(2), ss.461-474.

BERKÜN, S. (2017) “The Function of City Councils in Protection of The Environmental Riht From The Public Point of View: Eskişehir City Council Case”, **Current Debates in Public Finance, Public Administration & Environmental Studies**, Editörler: AYDIN, M – PIINAROĞLU, N. Ş. & ÖRGEN, U. London: İjopcec Publication Limited, pp. 337-360.

BERKÜN, S. (a) (2016), "Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Durumu ve Türkiye'de Yaşanan Temel Toplumsal Sorunlar", **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Editörler: ERCİNS, G. & ÇOBAN, M., İstanbul: Lisans Yayıncılık.

BERKÜN, S. (b) (2016) “Avrupa Kentsel Şartı'nın Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engellilere Yönelik İlkeleri ve Bursa Kentinde Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Erişilebilirliği”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), ss:61-72.

BERKÜN, S. (2013) **Özürlülerin İstihdamında Ev Esaslı Tele Çalışma (Evde Tele Çalışma): Bursa İli Belediyelerinden Örnekler**, Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayını, Yayın No:38.

ÇELİK, A. (2013) “Kent Yönetimi Bağlamında Kent Konseyinin İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi** 14 (2), ss. 215-230.

ÇETİNKAYA, Ö. & KORLU, R. K. (2012) “Yerel Demokrasinin Sağlanmasında Katılımcılık Süreci ve Kent Konseylerinin Rolü”, **Maliye Dergisi**, (163), ss.95-117.

DEMİRCİ, M. (2010), “Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyleri: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 19 (1), ss. 21-46.

DENİZ, T. (2013), “Kentleşme, Yerel Gündem 21 ve Kent Konseyleri”, **Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8, (12), ss. 391-402.

EMREALP, S. (2005), Türkiye Yerel Gündem 21 Programı, *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*, İstanbul: IULA-EMME Yayını.

ERCAN, H. (2000), “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16 (1), ss. 69-79.

GÖNÜLLÜ, G. (2014) “Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünyada ve Türkiye’de Kentsel Haklar”, **İnsan Hakları Yıllığı**, 32, ss.31-52.

KARAKURT TOSUN, E. – KESKİN, E. B. ve SELİMOĞLU, E. (2016) Bursa Kent Konseyinin Bilinirliğinin Araştırılması”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 23(1), ss.97-112.

KESKİN, E. B. (2014). “Belediyeler ve Kent Konseyleri: Temsilden Katılıma”, **Mimar ve Mühendis Dergisi**, (76), ss. 56-58.

KESTELLİOĞLU, G. “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş Örneği”, <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/download/article-file/107622> (29.11.2017).

KILINÇ, A. (2017) “Yerel Ölçekte Siyasal Katılım ve Temsiliyet Açısından Adana Kent Konseyi”, **Bilgi Dergisi**, (34), ss. 95-116.

ÖZDEMİR, A. T. (2011) “Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri”, **Sayıştay Dergisi**, (83), ss. 31-56.

SEYHUN, Ö. K. (2006) Avrupa Birliği’ndeki Demografik Dönüşümün Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyeliği Çerçevesinde İş Gücü Piyasalarına Yansıması, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi) Ankara.

SOYKUT SARICA, Y. P. & YÜKSEL, E. (2012) “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal

Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam”, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 3(1), ss. 48-66.

TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (2014) **Yönetişim ve Katılım: Etkili Katılım İçin Araçlar, Yöntemler, Mekanizmalar**. Ankara: Başak Matbaa.

WHO World Health Organization and WB The World Bank (2011)**World Report On Disability**, Malta:WHO Press.

2002Türkiye Özürlüler Araştırması Temel Göstergeleri, <http://www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge.htm> , (06. 02. 2012).

2002 Türkiye Özürlüler Araştırması İleri Analiz Raporu,<http://www.ozida.gov.tr/arastirma/troailerianaliz.htm?menu=arastirma&sayfa=ilerianaliz>, (06. 02. 2012).

26313 Sayılı Kent Konseyleri Yönetmeliği, (2006) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061008-5.htm> (30.11.2017).

YEREL YÖNETİMLERDE KARAR ORGANI OLARAK MECLİS

Council as a decision body in local governments

Emrah ONGAN*

1.Giriş

Yerel yönetim halkın içinde bir yönetim birimidir. Halkın ihtiyaç ve taleplerini en doğru biçimde bilmeli, elindeki imkanları akılcı bir şekilde doğru yerlere kanallandırmalıdır. Bugün çok popüler olan “Sosyal Belediyecilik” kavramı artık hemen hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. Kentsel hizmetleri üreten belediyelerin bu süreçte yeni görevler yüklenmesi ve piyasaların işleyişini kolaylaştıracak bir pozisyona yerleştirilmesi, büyük oranda küreselleşmeyle birlikte gelen ‘yerelleşme’ vurgusuyla sağlanmıştır. Bu bağlamda neo-liberal politikalarla uyumlu, ‘yerel kalkınma ve sosyal girişimcilik’ sloganlarını kullanan ‘sosyal belediyecilik’ anlayışı, muhafazakar demokrasi geleneğiyle eklemlenerek en yaygın yerleşik model olma konumuna sahip olmuştur.

Topluma sunulan kamu hizmetlerinde yerel yönetimlerin önemli işlevlerinin olduğu hem federal hem de üniter ülkelerde kabul edilmektedir. Zaten çok çeşitli ve sayıca bir hayli fazla olan kamusal hizmetlerin sadece merkezi yönetim tarafından görülmesi beklenemez. Kamusal hizmetlerin sunumunda yerel yönetimlerin rol alması kaçınılmazdır. Fakat rolün büyüklüğü tartışmalıdır. Merkezin üstlendiği role karşılık yerel yönetimlere az ya da çok (ülkeden ülkeye değişen) görevler tevdi edilebilir. (KÖMÜRCÜLER, 2015)

Merkezi yönetimlerin, yerel yönetimlere karşı genellikle sergiledikleri “ merkeziyetçi” tavrın köklü bir değişikliğe ihtiyacı vardır. Yerel yönetimin statüsünü geliştirebilmesi ve yerel demokrasinin güçlendirilebilmesi için, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinde yeni bir demokratik yaklaşım ve yapılanma zorunludur. (YILDIRIM, 1993)

*İstanbul Aydın Üniversitesi, emrahongan@hotmail.com, 542 822 82 66

Yerel yönetimler bütçelerinden altyapı yatırımları kadar artık bu kavramın içerdiği faaliyetlere de pay ayırmaktadırlar. Örneğin, Güngören Belediyesi 2016 yılında Evde Destek ve Bakım Hizmeti Verilen İhtiyaç Sahibi 1460 vatandaşına bu hizmeti sunmuştur (Güngören Belediyesi Faaliyet Raporu, 2016). İhtiyaç sahiplerine, onları rencide etmeyecek şekilde verilen yardımlar, artık yerel yönetimlerin vazgeçilemez bir faaliyeti durumuna gelmiştir.

2.Yerel Yönetimlerin Tarihine Bir Bakış

Yerel yönetimler, ilk olarak 12. yüzyıl batı medeniyetlerinde görülmüştür. Osmanlı Devletinde 19. yüzyılda ve nispeten batıdaki örnekleri gibi kurulsada (Altıncı Daire) bunun evveliyatı olarak halkın mahalli ihtiyaçlarını gideren kendilerine has kurumlar olan kadılık, lonca ve vakıflar yerel yönetimlerin mevcut şekli ile var olmakta lakin kurumsallıktan uzakta yer almaktaydı. Osmanlı devletinde yerel yönetimler kurumsallaşırken, yerel yönetimlerde demokrasiyi geliştirmek, halkın yönetime etkin katılımını sağlamak, yerel özerkliği gerçekleştirmek, batı toplumlarında olduğu gibi temel amaç olmamış; daha çok vergilerin düzenli toplanması, güvenliği sağlamak yerel yönetimlerin oluşturulma amaçlarından olmuştur. Batıda ise bu durum tam tersi yaşanmış, yerel yönetimler merkezi hükümet üzerinde büyük bir güç oluşturmuştur (ÇİÇEK, 2014).

Tanzimat'ın ilanı batılı anlamda ülkede yenilik rüzgarları estirmiş, elbette yerel yönetimlerde bundan nasibini almıştır. İlerleyen zamanlarda yerel yönetimlerle alakalı birçok kanun çıkarılmış ve Cumhuriyet dönemine gelinmiştir. Cumhuriyet döneminde de, Osmanlı Dönemindeki gibi yerel yönetim anlayışı benimsenmiş, yerel yönetimler esas görevlerinden çok merkezi idareye yardımcı olacak şekilde görevlendirilmiş, ülkenin üniter yapısının bozulabileceği fikri ile özerklik kavramına sıcak bakılmamıştır. Yapılan ilk düzenleme de köyler ile ilgili olmuş ve bugün halen yürürlükteki 442 sayılı Köy Kanunu kabul edilerek, batıdaki komünler gibi köyler kurulma yoluna gidilmiştir. 1924 yılında 417 sayılı Ankara Şehremaneti kanunu ve sonrasında 74 yıl yürürlükte kalacak 1580 sayılı Belediye Kanunu çıkarılmakla beraber nüfusu 2000'i geçen yerlerde belediye kurulabilmesi kabul edilmiş ve Cumhuriyetin ilanından bir müddet sonrasına kadar valiler kendi görevlerinin yanında belediye başkanlığı görevini de yürütmüşlerdir. 1948 yılında Ankara' da 1954 yılında da İstanbul'da ilk kez belediye

başkanlığı görevi validen ayrılmıştır. Mahalli idarelerin seçimle işbaşına geleceği 1961 Anayasası ile demokratik hayatımıza girmiş ve 1963 yılı 307 sayılı kanunla da belediye başkanlarının halk tarafından seçileceği benimsenmiş, aynı yıl yapılan seçimlerle de belediye başkanları halk tarafından seçilmiştir (Tortop ve ark., 2008).

1580 sayılı kanun 2004'e gelinceye dek birçok kez revize edilmiş, 2004 yılında 5272 sayılı kanun çıkarılmış, lakin kanun anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiş, buna müteakip 2005 yılında 5393 sayılı belediye kanunu çıkarılmıştır.

3.Seçim sistemi ve avrupa yerel yönetimler özerklik şartı

Belediye meclisleri incelenirken seçim sistemi hakkında da konuşmak gerekir. Türkiye'de 1961 yılından beri d'hont seçim sistemi uygulanmaktadır ve 1983 seçimleri ile de % 10 baraj uygulaması hayatımızın parçası olmuştur. Seçim barajı demokrasimize sekte vurmakta ve meclislerde her kesimin temsilini zorlaştırmaktadır. Yürürlükte bulunan seçim sistemi bağımsız adayların ve oy oranı daha düşük partilerin meclise girme ihtimalini azaltmaktadır.

Ülkemizdeki seçim uygulamaları yerel seçimler göz önüne alındığında ortaya çok ilginç sonuçlar çıkarmaktadır. Yürürlükteki seçim sistemi bağımsızların ve nispeten oy oranı az partilerin kazanma imkanlarını azaltmakta; seçime katılan parti sayısı ve aldıkları oy oranlarına rağmen en çok oyu alan siyasi parti adayı seçimi kazanmaktadır, seçimi kazanan başkan halkın çoğunluğunun oyunu alamadan en yüksek oy oranına ulaştığı için kazanmış lakin halkın başkanı olamamıştır.

Türkiye'de 1961 yılından beri d'hont sistemi uygulanmıştır. 1983 seçimleri ile de baraj uygulamasına geçilmiştir. 12 Eylül askeri darbesinden sonra özellikle yerel meclislerde küçük partilere siyaset yapma olanağı sağlanmamış, büyük partilerin hegemonyası sürmüştür yani parti oy alsa bile onda bir olan barajı geçemediğinden meclise üye sokamamakta bu da yerel demokrasiye sekte vurmaktadır. Lakin buna çözüm olarak iki turlu seçim sistemi getirilebilir. Yani seçim sonrası en çok oyu alan iki parti adayı tekrar seçime girecek ve kazanan aday başkan olacaktır. Bu da kazanan başkanın halktan daha fazla güç alıp icraatlarını gerçekleştirmesi için elini güçlendirecektir.

Tam olarak uygulandığında demokrasimiz açısından büyük kazançlar sağlayacağımız Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bilindiği üzere Avrupa Konseyi tarafından 15 Ekim 1985 tarihinde imzaya açılmış ve Türkiye'nin 21 Kasım 1988'de imza koyduğu şartname, birçok yapısal düzenlemenin yanı sıra yerel yönetimleri merkezi yönetimin boyunduruğu altından kurtarmayı amaçlamıştır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı (AYYÖŞ) imzalayan ülkeler, yapılacak düzenlemelerde, yerel yönetimlerin geniş bir özerkliğe sahip olmasına, yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin anayasa ile belirlenmesine, bu yetkilerin merkezi idare tarafından zayıflatılmamasına, yerel yönetimlerin kendi iç örgütlenmesini oluşturmalarına; gerekli mali kaynaklara sahip olunmasına, atanan değil seçilen organlardan oluşmasına ve adem-i merkeziyetçilik anlayışının sağlanmasına dikkat etmekle yükümlüdür (AKÇADAĞ ALAGÖZ, 2011). Yaklaşık yarım yüzyıllık geçmişe sahip olan Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri, henüz tam olarak rayına oturmamış olsa da, müzakereler çerçevesinde Türkiye tarafından AB'ye uyum yasaları çıkarılmış, mevcut kanunlar değiştirilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği uyum paketleri sayesinde idari yapı bir çok açıdan daha fazla demokratik uygulamaya geçmiş, yerel yönetimlerde ise AYYÖŞ mahalli idarelerin yapılandırılmasında yol gösterici olmuştur. Burada atlanmaması gerekli detay ise; uyum yasalarının genel olarak en büyük katkısı demokrasimizin Avrupa Birliği seviyesine çıkarmakla birlikte, yerel yönetimlere de ekonomik açıdan da destek olmasıdır. Halen bir çok mahalli idare AB fonlarından faydalanmakta, herkesçe kabul gören akılcı ve optimal projeler AB'nin desteğini almaktadır. Şu an için özellikle büyükşehir belediyeleri yatırımları için uluslararası piyasalardan kredi alabilmek adına hazine müsteşarlığının kapısını çalmaktadır. Halbuki AYYÖŞ'e uyum tam olarak sağlanabilse hem demokratik açıdan hem de ekonomik açıdan yerel yönetimlerin eli oldukça rahatlayacaktır. Yani yatırımları doğru ve akılcı olacak, aynı zamanda da bütçesi pozitif görünümde olduğundan ihtiyaç duyulduğunda kullanabileceği kredibilitesi her daim elinin altında olacaktır. Yerel yönetimler devletin bir kurumu olmasına ve kanunla idare edilmelerine rağmen, ilçe halkının refahı için akılcı politikaların yanı sıra şeffaf, hesap verebilir, katılıma açık ve israftan uzak duran bir belediye yönetimi uygulamalıdır. Meclis borçlanma yetkisi verebilir ama bunun sonucunu takip etmelidir, belediye kendi öz kaynakları ile döndüğü takdirde daha az borçlanacak ve merkezi idareye ihtiyacı azalacaktır. Bu da tam olarak özerklik kavramının

önemini gösterir ki, ideal olarak istenen budur. Bunlar doğru şekilde yapıldığı ve popülist politikalarından uzak durulduğu takdirde, belediye eldeki imkanları halkın refahı için seferber edebilir. Güçlü başkan mı güçlü meclis mi? Meclis kendi içerisinde başkan seçtiğinde başkana karşı güçlü durumda olmaktadır ancak bu durum 1963 yılında son bulmuş ve bu tarihten sonra belediye başkanı halk tarafından seçilir olmuştur. Meclisin de halk tarafından seçildiği göz önünde bulundurulduğunda bir güç çatışması olma olasılığı her zaman için mevcuttur. Yerel demokrasinin bu iki gücü uyum içerisinde çalıştığında yerel meclislerde doğru ve halkın ihtiyaçları doğrultusunda kararlar alınır. AYYÖŞ bu konuya farklı bir açıdan bakmış “yönetim erkinin seçmenlerin oyları ile seçilen ve kendisine karşı sorumluluğu olan yürütme organına sahip meclisler tarafından kullanılacağı” şeklinde anlatmıştır. Bu da bize “yerel yönetim hakkı başkandan ziyade meclisindir” demektir. AYYÖŞ her şeyden önce yerel yönetimlerin haklarını tanımlamış ve muhtevasını belirlemiştir. Yerel yönetimlere kamu işlerinin önemli bölümünü, halkın çıkarlarına uygun olarak düzenleme ve yönetme hakkı tanır. Yerel yönetimlerin karar organları seçmenlerce oluşturulur ve yönetim hakkı kendisine karşı sorumlulukları olan yürütme organına sahip meclisler tarafından kullanılacaktır AYYÖŞ’ün bu hükmü yerel yönetim hakkının belediye meclislerinde olduğuna işaret eder, Belediye başkanı da bu meclislere karşı sorumludur (ŞARBAK, 2015.). Ancak yerel demokrasi açısından bakıldığında 5393 sayılı kanun belediye başkanı için, meclisin doğal üyesi ve başkanıdır der, ayrıca belediye başkanı en önemli konu olarak da meclis gündemini belirleyip, alınan kararları tekrar meclise yollama yetkisine sahiptir.

4.Yerel yönetimlerin işlevselliği

Bir başka açıdan bakıldığında artık yerel yönetimler kanunların kendilerini tanımladığı şekillerin dışına çıkıp bir bakıma okul görevi üstlenmektedir, Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlığı öncesinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış, Murat Karayalçın ise Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığının ardından 50. Hükümette 1994-1995 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüştür. Bu tarz örnekler yabancı ülkelerde de mevcuttur. Paris Belediye Başkanı olan Jacques Chirac daha sonra Fransa Cumhurbaşkanı olmuş, Tahran Belediye Başkanı Mahmud Ahmedinecad

bu görev sonrasında İran Cumhurbaşkanı olmuştur. Ayrıca bugün Türkiye Büyük Millet Meclisinde belediye başkanlığı yapmış milletvekilleri mevcuttur. Yerel Yönetimlerce kurulması öngörülen kent konseylerinin ve ilçedeki diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) işlevselliği sorgulanmalıdır. Özellikle kent konseylerinin aldıkları kararlar tavsiye niteliğinden öteye geçememektedir. Halbuki 5393 Sayılı Belediye Kanunu 76. Maddesinde tanımı yapılan ve kurulması zorunlu tutulan; toplumun her kesiminin, merkezi idarenin, yerel yönetimlerin, kamu kurumu niteliğine sahip meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının aynı paydada buluşmaları ile kentlerin sorunlarının tartışıldığı, yerel demokrasilerin gelişimi için uğraş verilen ve halka kentlilik vizyonunun aşılandığı yer olarak özetlenen kent konseyleri kuruluş amaçlarından oldukça uzak bir görüntü sergilemektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak belediye kanunu ile kurulduğu için sanki yerel yönetimin bir parçası gibi hareket etmesi, herhangi bir eleştiri, yol gösterme vs. gibi demokratik yöntemleri karşımıza çıkaramaması gösterilebilir. Günümüz teknolojilerinde bilgi parmak uçlarımıza kadar ulaşmış, cep telefonları internet vasıtası ile her türlü bilgiye erişebilecek duruma gelmiştir. Bu minvalde yerel yönetimler de bu bilgiye kolay ulaşım durumunu en olumlu şekilde kullanmak zorundadır. Misal verecek olunursa vatandaş belediyesi ile alakalı aklındaki herhangi bir sorusuna cep telefonunun internet sayfasına girerek cevap bulabilmelidir. Bu durum pekala meclis çalışmaları için de kullanılabilir, meclis toplantı tarihi, gündemi, alınan kararlar, belediyenin web sayfasında yayınlanırken, bu konulardan haberdar olmak isteyen vatandaşların da cep telefon numaralarını belediye, veri tabanına kaydederek bu bilgilerin kısa mesaj halinde vatandaşların cep telefonlarına ulaşmasını sağlayabilirler. Yerel Yönetimlerin halka en yakın yönetim birimi olduğu bilinen bir gerçektir. Burada önemli olan yerel yönetimin seçildikten sonra siyasi kimlik ve yapıdan uzaklaşıp, tüm ilçe halkına hizmet vermek için çaba sarf etmesi gereklidir. İlçe belediyeleri mecliste kararları alırken ilçede bulunan STK'ları bilgilendirmelidir. İlçe yaşayan halk politikadan uzak tutulmamalı bilakis halka yaşadığı ilçenin geleceğini şekillendirmede görev ve sorumluluklar verilmelidir. Bu, halka yaşadığı ilçeye sahip çıkma fırsatını da verir, bu şekilde halk A'dan Z'ye ilçeye yapılacak her yatırımın takipçisi olur. 5393 sayılı kanunla kurulan Kent Konseylerine icracı yetki verilmeli ve geniş tabanlı meclisler oluşturulmalıdır.

5.Belediye meclisleri

Belediye Meclislerinin yapısı ve işleyişi hakkında ise; 5393 sayılı kanun madde 17; “Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur” demektedir. Belediye başkanı aynı zamanda meclis başkanıdır. Üyeler beş yıllık süre için seçilir. Seçilen üyenin yeniden seçilmesi ile ilgili kanunda bir sınırlama getirilmemiş olup, üye tekrar meclis üyeliğine seçilebilir. Nispi temsil yöntemiyle seçtikleri için, üyelerin sayısı belediyenin nüfusuna göre 9-55 arasında değişiklik gösterir. İlgili kanunla ve yapılan son nüfus sayımına göre o ilçenin meclis üye sayısı belirlenir.

Tablo 1. 1984 tarihli ve 2972 sayılı kanuna göre belediye meclisi üye sayısı

Belediye Nüfusu	Meclis Üye Sayısı
10.000’ e kadar	9
10.001’den 20.000’e kadar	11
20.001’den 50.000’e kadar	15
50.001’den 100.000’e kadar	25
100.001’den 250.000’e kadar	31
250.001’den 500.000’e kadar	37
500.001’den 1.000.000’e kadar	45
1.000.000’den fazla olan beldelerde	55

Meclis süre olarak belirlediği otuz günlük tatil hariç, her ayın ilk haftasında toplanır. 1580 sayılı kanunda; Ekim, Şubat ve Haziran aylarında olağan toplanıldığı halde, 5393 sayılı kanunla bu kural kaldırılmıştır. Bu değişiklik belediye meclisini selefine göre daha etkin kılar, aynı zamanda meclisin her ay toplanması belediye içindeki etkinliğini de artırır. Çeşitli konularda ayrıca düzenlemeye gidilmiş ve örneğin her sene ocak ayında denetim komisyonu kurularak, geçmiş yılın muhasebesinin yapılması ve nisan ayında da meclise rapor sunulması 10 bin nüfusun üzerindeki belediyeler için kanunen zorunlu hale gelmiştir.

Belediye meclislerinin ve üyelerinin yasalarla belirlenmiş, ilkelere uygun olarak çalışmaları esastır. Verilen yetkilerin kötüye kullanılmaması için üyeler mal bildirimine tabi tutulmuştur. Ayrıca hukuka ve yasalara uygun biçimde çalışmayı sağlamak için, belediye meclisi üzerinde, İçişleri Bakanlığına ve yargı organlarına denetleme yetkisi tanınmıştır. (ÇOKER, 1999)

Belediye meclisi her ayın ilk haftasında önceden kararlaştırılmış olduğu yerde toplanmaktadır. Belediye meclisinin toplantı gününün resmi tatile denk gelmesi durumunda ise meclis çalışmalarına ara vermektedir. (ILIMAN, 2015). Önemli ve acele bir işin çıkması halinde belediye meclisleri olağanüstü olarak da toplanabilir. Bu tür toplantıların yapılabilmesi için ya belediye başkanının yazılı çağrısı, ya meclis üyelerinden en az üçte birinin gerekçeli önerisi, ya da valinin daveti gereklidir. (NADAROĞLU, 2001). Olağan toplantı süresi beş gün olmakla birlikte, bütçe görüşmelerinin yapıldığı oturumlar en çok yirmi gün olabilir. Birleşimler halka açıktır, yalnız meclis başkanı veya azalardan birinin gerekçe gösterip öneri sunması üzerine birleşime katılanların salt çoğunluğu ile kapalı oturum yapılmasına karar verilebilir. Toplantılar memur görevliler tarafından tutanak altına alınır, oturumu yöneten başkan ve divan katibi üyeler tarafından da imzalanır. Meclis toplantıları, yine meclis kararı ile ses ve görüntü cihazları ile kayıt yapılabilir. Yöre halkının direkt olarak meclis toplantılarına katılması, ilk elden kendi sorunlarını ve önerilerini yöneticilere aktarması bakımında oldukça önemli yöntemlerden birisidir. Bu tür toplantılar halkın bilgi eksikliğini de gidermiş olur (MUTLU, 2015). Gündemi belediye başkanı belirler ve oturumdan üç gün önce azalara ve halka bildirilir. İlk toplantıda meclis üyeleri gündemde daha önceden yer almayan ek gündem maddesi eklenmesini isteyebilir. Salt çoğunluğun kararı ile gündeme ilave edilir. Meclis kararları üyelerin salt çoğunluğu ile alınır. Karar için yeter sayı, aza tam sayısının dörtte birinden az olamaz. Çıkan reyler eşit ise meclis başkanının oyu belirleyici olur. Gizli oylama yapıldığında ise; eşitlik çıkarsa oylama tekrarlanır, eşitlik bozulmazsa kura ile sonuç alınır. Meclis oylamaları gizli, işaretle ya da üyelerin isimleri okunarak yapılır.

Oy kullanma şekilleri ise; kabul, ret veya çekimser olarak tanımlanabilir. Her üye oyunu kendisi kullanır. Meclis kararları

alındıktan sonra belediye başkanına gider. Başkan bu kararları beş gün içerisinde yeniden görüşülmek üzere meclise iade etmediğinde kesinlik kazanır. Başkan tarafından iade edilen karar üye tam sayısını salt çoğunluğu ile aynen kabul edilirse kesinleşir, lakin başkan alınan kararın hukuka aykırı olduğunu öne sürerek on gün içerisinde idare mahkemesine götürebilir. Meclis kararı alındıktan sonra mülki idareye yollanır. Yollanmadığı takdirde karar yürürlüğe girmez.

Belediye Meclisi; Kendisine kanunla verilen görevleri süresi içinde yapmayı ihmal eder ve bu durum belediyeye ait işleri sekteye veya gecikmeye uğrattırsa, Belediyeye verilen görevlerle ilgisi olmayan siyasi konularda karar alırsa, İçişleri Bakanlığının bildirimi üzerinde Danıştay'ın kararı ile feshedilir. İçişleri Bakanlığı gerekli gördüğü takdirde meclisin feshine dair bildirim ile birlikte, karar verilinceye kadar meclis toplantılarının ertelenmesini de ister. Danıştay, bu hususu en geç bir ay içinde karara bağlar. (KIRIŞIK, 2013). Belediye meclis üyeliği, ölüm ve istifa durumunda kendiliğinden son bulur. Meclis üyeliğinden istifa dilekçesi belediye başkanlığına verilir ve başkan tarafından meclisin bilgisine sunulur. Özürsüz ve izinsiz olarak arka arkaya üç birleşim günü veya bir yıl içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan üyenin üyeliğinin düşmesine, savunması alındıktan sonra üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar verilir. Belediye meclisi üyeliğine seçilme yeterliliğinin kaybedilmesi durumunda valinin bildirmesi üzerine Danıştay tarafından üyeliğin düşmesine karar verilir. (TORTOP ve ark. 2008)

6.Belediye meclislerinde denetim

Belediye kanunu madde 26; Belediye Meclisinin, bilgi edinme ve denetim yetkisinin anlatılmaktadır. Buna mukabil meclis bu sayılan şekillerde meclisi denetler ve gerekirse başkan sorumlu olur. Meclis üyeleri belediyede gerçekleşen işler için bilgilendirme talep ederlerse, yazılı yahut sözlü soru sorma yönetimini tercih edip meclis başkanlığına verebilirler. Bu soru önergelerini bizatihi başkanın kendisi veya onun görevlendirdiği bir kişi cevaplandırır.

Belediye meclislerinin genel görüşmeleri de bir denetim yoludur. Belediye faaliyetlerine ilişkin olarak mecliste genel görüşme yapılabilmesi için kanun belli sayıda üyenin istencini zorunlu

kılmaktadır. Genel görüşme açılma süreci meclis üye tam sayısının üçte birinin meclis başkanlığına talepte bulunmasıyla başlar. Meclisin uygun görmesiyle genel görüşme gündeme alınmış olur. (ŞENGÜL, 2016)

7.İhtisas komisyonları

Mecliste görüşülecek konularla alakalı meclis üyelerinin tam olarak bilgi sahibi olması zordur Dolayısı ile meclise gelen konuların uzmanlaşmış kişilerce araştırılıp incelenmesi ve diğer meclis üyelerine bir rapor olarak sunulması çalışmaların hızlı, düzenli ve en önemlisi meclisin verdiği kararın ne olduğunun bilincine varması açısından çok önemlidir. Belediye kanununa göre ihtisas komisyonları en az üç en fazla beş kişiden oluşur, Başkan ve başkan yardımcılarının üye olamadığı ve meclisin çalışma süresine karar verdiği komisyonlar, en fazla bir sene görevde kalırlar. Aynı kanuna göre meclis hangi komisyona ihtiyacı varsa onu kurabilir. Üyeler birden fazla komisyonda görev alabilirler. İlçe meclisi her komisyona eşit miktarda üye seçmeyebilir. İmar Komisyonu için beş üye seçilmiş, Eğitim Komisyonu için üç üye yeterli görülmüş olabilir. Komisyonlara genellikle siyasi partiler aday gösterir, istisnai olarak üyeler partilerinin adına komisyon üyeliğine aday olabilirler.

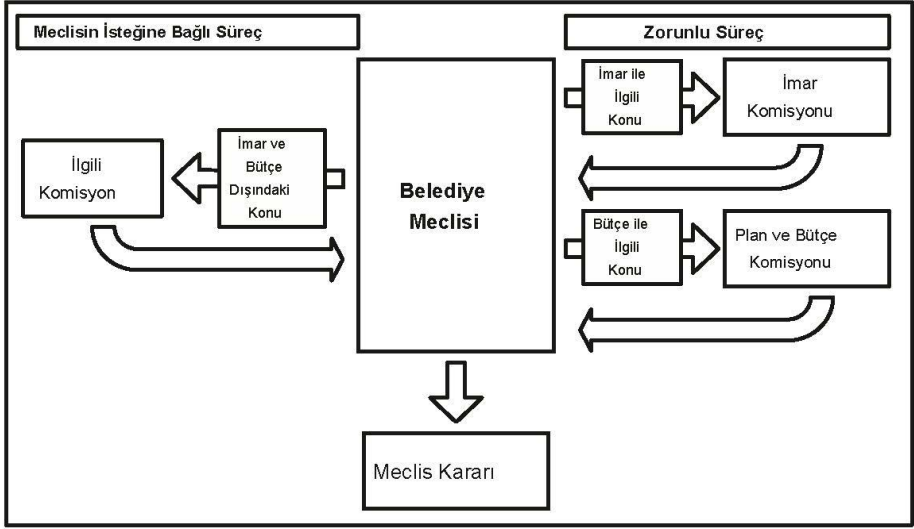
Tablo 2. Ülkemiz belediyelerinde kurulan çeşitli komisyonlar

Komisyonun Niteliği	Azami Çalışma Süresi (Gün)
İmar	10
Bütçe	5
Eğitim, Kültür, Gençlik, Spor	5
Tarife ve Esnaf	5
Çevre ve Sağlık	5
Hukuk	5
Sosyal Hizmetler	5
Diğer	5

Kaynak: (OKTAY, 2013)

İhtisas komisyonları, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplandıktan sonra başkan ve başkanvekilini seçer ve toplantıya katılanların salt

çoğunluğu ile kararlarını alır. Herhangi bir komisyonda üyelerden biri eksilirse meclis yeni üye seçer, yalnız bu yeni üyelik yerine seçildiği üyenin kalan süresince geçerli olur, gelecek komisyon toplantılarına üst üste üç kere mazeretsiz katılmayan üyenin üyeliği meclis karar alırsa düşürülebilir, partisinden istifa eden meclis üyesinin komisyon üyeliği de düşer (OKTAY, 2013). Bu komisyonlarda görev yapan meclis üyelerine katıldıkları her toplantı için, belediye başkanına ödenen aylık brüt ücretin günlük miktarının üçte birini geçmemek üzere tutarı meclis tarafından belirlenen hakkı huzur adıyla anılan ücret ödenir. Hakkı huzur ödenecek gün sayısı ancak kanunla belirtilen toplantı günü adedince olabilir. İhtisas Komisyonlarının toplantıları bittikten sonra komisyon raporları halka açık şekilde sunulur, bu da yerel demokrasi açısından güvenilirlik ve şeffaflığı daha yüksek seviyeye çıkarır. İhtisas komisyonlarına katkı ise şu şekilde olabilir; 5393 sayılı kanun komisyon toplantılarına dışarıdan katılacak kişileri belirtmiştir. Sayılan kişiler oy hakkı olmaksızın, görev ve uzmanlık alanına giren konularda komisyon toplantılarına katılıp görüşlerini belirtebilirler. Komisyon toplantılarına halk katılamaz. Lakin kanunda anlatıldığı şekliyle kimlerin katılımının hangi durumlarda gerçekleşeceği ya belediye meclisinin genel olarak önceden aldığı kararla, ya da herhangi bir komisyona özel karar alınabilir. Meclis herhangi bir karar almazsa meclis komisyonu süreçle ilgili olarak önlemleri alıp katılımı sağlayabilir (OKTAY, 2013).

Şekil 1. Meclis gündemine alınan konunun komisyona havale edilişi.

Kaynak: (OKTAY, 2013)

8.Sonuç

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze, yerel demokrasi ve buna katılımın yüksekliği konusunda pek bir yol alınamamıştır. Bu durumun mevcut olarak pek çok nedeni var ancak ilk olarak merkezi yönetimin gücü ve yerel yönetimler üzerindeki etkisi bu nedenlerin başında gelmektedir. Bununla beraber STK'larda ülkemizde artık eskiye nazaran çok daha profesyonel ve etkili hale gelmişlerdir. Geçmişe bakıldığında ülkemizde STK'lar; sendikalar ve görevleri sadece tavsiye vermek olan birkaç kuruluştan ibaretti. Ancak günümüze bakıldığında yerel ve merkezi düzeyde birçok üyeye sahip ve tesirli STK'lar faaliyettedir. Bunlar tüzük ve programlarında belirttiklerinin dışında yerel yönetimlere öneri sunmalı ve onları denetlemelidir. Yerel yönetim olarak özellikle ilçe belediyeleri kısıtlı gelirlerini akılcıca kullanmak durumunda ve popülist uygulamalardan kaçınarak, doğru ve yerinde kararlar ile halkın ihtiyacı ve talebine uygun yatırımlarla eldeki imkanları doğru kullanmak zorundadır. Bunun içinde belediye yönetiminin meclise sunduğu kararları ilçe meclisi, parti ayırt etmeksizin en ince ayrıntıları ile incelemeli, ona göre karar almalıdır. Yerel yönetimler özerk olmalarına karşın idari

yönetime organik bağlarla bağlıdır, bu bağların en önemlilerinden biri de finansal kaynaklardır. Yerel yönetimlerin gelirleri ilgili kanunla belirlenmiştir, lakin bu gelirlerin dışında hibe ve bağış gibi gelirler yerel yönetimlere destek olur, bu da merkezi yönetime bağları güçlendirir, bu bağların güçlü olması tabiatı ile bir vesayet ilişkisi doğurur. Ülkemizde bürokratik yapının değişimi için nispeten zamanın getirdiği şartlara uyum sağlayabilmek açısından değişikliğe uğramış eski ve güncelliğini çoktan yitirmiş, sürekli eklerle zamana uyarlanmaya çalışılan kanunların yerine ihtiyaca daha çok uyan kanunlar getirilmiştir. Bu reformist hareketler yerel yönetimlerin elini güçlendirmiş ancak yine de kamu yönetiminin sorunlarına tam anlamıyla çözüm olamamıştır. İşte yerel meclislere de burada tam anlamıyla iş düşmektedir, daha fazla katılım, daha fazla şeffaflık, daha fazla demokrasi ile daha güçlü bir meclis ve yerel yönetim oluşmalıdır. Bu değişim dikey olarak domino etkisi gerçekleştirecek ve ülkenin tamamına yayılacaktır. Buraya kadar anlattıklarımızın ışığında ise ülkemizde demokrasi kavramının taşları yerine oturuyor olsa da, yerel yönetimlerin üzerinde merkezi yönetimin vesayet gölgesi devam etmektedir. Kamu yönetimi sorunlarının çözümü için MEHTAP “Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi “ (1963) raporu, kapsamlı reform araştırmalarının sonuncusu olan “ Kamu Yönetimi Araştırma Projesi ” KAYA (1991) gibi projeler, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu ve 5393 Sayılı İlçe Belediyeleri Kanunu ile çözüm aranmış, lakin yine de kanunlar uygulanırken eksiklikler tam olarak giderilememiştir. Bunun içindir ki AYYÖŞ’e uyum tam olarak sağlanamamakta ve en basitinden büyükşehir ve ilçe belediyeleri finansman ihtiyaçlarının bir kısmını hazine garantörlüğü olmadan dış kaynaklardan çok zor karşılamaktadır.

Meclislerin aldığı kararlar ilçenin geleceğini etkiler, ayrıca vatandaşlar da ilçeleri için hem sorumluluk hem de görev almalıdırlar, meclis doğasında olması gereken “bağımsızlık” ilkesi gereğince ilçeyi ilgilendiren kararlarda topyekun kararlar alabilmelidir.

Kaynaklar

Akçadağ Alagöz, Y. (2011). www.bilgesam.org. Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi: <http://www.bilgesam.org/incele/753/->

avrupa-yerel-yonetimler-ozerklik-sarti-ve-turkiye/#.WpRxXKhl_Dc adresinden alındı.

Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 61.

Çoker, Z. (1999). *Belediye Meclisi Görev ve Yetkileri* (s. 1). içinde ANKARA: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü .

Güngören Belediyesi Faaliyet Raporu. (2016). http://www.gungoren.bel.tr/download/2016_faaliyet_raporu.pdf adresinden alındı

Ilıman, T. (2015). R. TEKELİ içinde, *Yerel Yönetimler Üzerine* (s. 148). ANKARA: Nobel Yayın.

Kırışık, F. (2013). *İdare Hukuku* (s. 189-190). içinde ANKARA: Detay

Kömürcüler, E. (2015). R. TEKELİ içinde, *Yerel Yönetimler Üzerine* (s. 45). ANKARA: Nobel Yayın

Mutlu, F. (2015). Yerel Yönetimlerde Katılımcı Demokrasi Anlayışı: Kağıthane (İstanbul) İlçesi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), s. 480.

adaroğlu, H. (2001). H. NADAROĞLU içinde, *Mahalli İdareler; Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*, (s. 221). İstanbul: Beta Yayınları, Yenilenmiş 7.Baskı.

Oktay, T. (2013). *Yerel Siyaset Bağlamında Belediye Meclis Komisyonları Marmara Bölgesi Örneği*. İstanbul: T.C. Marmara Belediyeler Birliği, s. 88.

Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H., Özer, M. A. (2008). *Mahalli İdareler*. (s.333-346) içinde ANKARA: Nobel Basımevi.

Şarbak, Z. (2015). Demokratik ve Etkin Belediye Meclisleri. *İller ve Belediyeler Dergisi*, (803), s. 14-26.

Şengül, R. (2016). *Yerel Yönetimler* (s. 103). içinde KOCAELİ: UMUT

Yıldırım, S. (1993). *Yerel Yönetim ve Demorasi* (s. 122). içinde İSTANBUL: IULA-EMME.

TÜRKİYE'DE KIRSAL GÖÇ KARARINDA CİNSİYET FAKTÖRÜ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM

*An Aproachon on The Gender Factor in The Rural Migration
Decision in Turkey*

Ertuğrul GÜREŞCİ

Giriş

Kırsal göç, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan bireylerin kentlere olan göçünü tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, kır-kent ayrımında kırın kente göre dezavantajını ortaya koyan önemli bir bulgu ya da değer olarak kabul edilmektedir. Kırsal yerleşim birimleri genel olarak ekonomik yapısı tarıma dayalı olan ve kentlere göre kısmen daha az gelişmiş olan bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu az gelişmişliği sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal yönden de ifade edilmektedir. Kırsal göç, söz konusu yerleşim birimlerinin gerek ekonomik gerekse sosyal yönden değişimi, dönüşümü ve arayışını ortaya koymaktadır.

Kırsal göç için sanayi-tarım ikilemi ve bu ikilem içinde sanayinin avantajlı oluşu bir nevi kırsalda itici faktörü oluştururken aynı durum kentte de çekici faktörleri oluşturmaktadır. Bu iki kavram arasında yani iticilik ve çekicilik arasında ki genel tercih kentin çekiciliği ve kırsalın iticiliği yönünde olan kırsal göç kararı ile sonuçlanabilmektedir (Bilsborrow, 2002).

Kırsal göç kararının daha ayrıntılı bir şekilde ifadesinde, ekonomik, sosyal ve diğer faktörler yani coğrafî, iklim, siyasi gibi etmenlerde bu tür bir göçte etkili faktör olarak eklenebilir. Böylece kırsal göç, aslında sosyo-ekonomik etkenlerin çerçevesinde ele alınabilen çok yönlü bir konudur. Böyle bir durumda, kırsal göç kararında aklın ve kendisine göre doğru sayılabilecek unsurların ön plana çıkması beklenecektir (Ofuoku, 2012).

Kırsal toplumlarda, radikal sayılabilecek bu ve benzeri kararlarda söz konusu toplumun ekonomik ve sosyolojik yapısı oldukça önemlidir. Bu yapı, genel olarak kırsal toplumu, gelenekçi, tutucu ve muhafazakâr değerlere bağlı ve özellikle ataerkil bir yapı ile hareket etmesini ön plana çıkarmaktadır. Bu yönü ile kırsal toplum, kente göre karar sisteminde gelenekçi yapıdaki erkeği ön plana çıkarmakta ve kararda daha etkili kılabilir. Kırsal göç kararı, kırsal toplum ve kırsal aileyi bütünüyle etkileyen köklü ve değişimi ifade eden bir kavramdır. Bu çalışma, kırsal

göç kararındaki cinsiyet faktörünü çeşitli yönleriyle ortaya koymayı ve bu yönde kırsal toplumun özelliklerini de ifade etmeyi amaçlamaktadır (Güreşçi, 2010).

1. Kırsal Toplum ve Özellikleri

Kırsallık çoğu kez ekonomik olarak tarımla özdeşleşen bir kavramdır. Ancak bu tarımsal yapı beraberinde tarım toplumun da şekillenmesine neden olmuştur. Böylece kırsallık, kırsal toplumun sosyo-ekonomik yapısı ile çok yönlü olarak değerlendirilebilmektedir.

Kırsal toplum, genel olarak üç yönlü bir özellik değerlendirmesi ile tanımlanabilir. Bunlardan ilki ekonomik olarak tarıma bağlılık ki toprak-insan ilişkisinin güçlü olduğu bir yapı, ikincisi ataerkil, aile, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin daha belirgin olduğu muhafazakâr veya daha tutucu bir yapı olarak tanımlanabilir. Böyle bir değerlendirmede kırsal toplum için sonuncusu ise köy ve benzeri yerleşim yerlerinde yaşayan ve kısmen göreceli ilişkilerin ve toplumsal kuralların geleneklere göre şekillendiği bir yapıdır.

Kırsal toplumla ilgili özellikler, sosyolojik olarak Kırsal Alanlar Sosyolojisi veya Köy Sosyolojisi gibi bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Bunlar kırsal toplumun özelliklerini sayarken bu toplumların muhafazakâr, aileci, göreceli ve yüz yüze ilişkilerinin daha fazla, ailevi değerlerin ön planda olduğu ve kente göre daha kadercil toplumlar olarak tanımlanmaktadır (Güreşçi, 2014).

Kırsal toplumlar dünyanın hemen her yerinde benzer özellikler taşıyalar da bu toplumların ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi yapılarına göre farklı konum ve özelliklere sahip oldukları da söylenebilir. Örneğin gelişmiş bir Batı Avrupa ülkesinde ki kırsal toplum ile geri kalmış bir Afrika veya Orta Doğu Ülkesinde ki kırsal toplumlar birbirinden farklı özelliklere sahip olabilirler. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşme ve kentleşmenin hız kazanması ile b toplumlarında değişme ve gelişmeye direnmediği yeni bir kimlik ve özellik taşıdığı da kabul edilebilir. 1950'lerden sonra başlayan kırsal göç, Türkiye'de kırsalın kentlere yönelesine neden olmuş ve bu durum kırsal toplumun kısmen kent karakteri gösteren toplumlara benzemeye başladığını ortaya koymaktadır. Kırsal toplum Türkiye'de sadece kendisini değil kentsel toplumları da değiştirmiş ve bazı özellikleri itibari ile o toplumların kendisine benzemesine neden olmuştur (Geniş, 2011; Güreşçi, 2018).

2. Türkiye'de Kırsal Toplumun Değişimi ve Etkili Olan Faktörler

Türkiye, Osmanlı Devletinin bir bakiyesi olarak aynı topraklar üzerinde kurulmuş ve o toplumun devamı niteliğinde ki ir sosyal yapı içerisinde olduğu söylenebilir. Osmanlı Devletinden tarımsal ve kırsal bir toplum devralan Türkiye'nin, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri başlattığı

ekonomik ve sosyal devrimlerle yeni bir toplumsal yapının oluşmasını sağlamıştır. Bu yapı, en azından birey olma özelliği taşıyan, kendisini ifade edebilen, seçme ve seçilme hakkı olan bir topluma dönüşmeye başladığı da söylenebilir. (Karpaz, 016).

Türkiye’de kırsal toplumun dönüşümü çeşitli aşamalarda değerlendirilebilir. Bunlar, Cumhuriyetin ilanı, çok partili hayata geçiş ve sonraki dönem olarak ifade edilebilir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, vatandaş olma, birey olma ve kendisini ifade edebilme özelliği, sadece kır toplumunu değil kent toplumunu da beraberinde etkilemiştir. Ancak bu durumun Türkiye’de kırsalda yansımaları oldukça geç ve yavaş olduğu söylenebilir. Bu yavaşlık ve gecikme 1950’lere gelince ivme kazanmış ve kırsal toplumun Cumhuriyetle gecikmeli olarak kendisini ifade edebilme ve bireyliği giderek hız kazanmaya başlamıştır.

1950’ler yani çok partili yaşama geçiş Türkiye’de kırsal toplumunda çözülmesine ve kentlere doğru yönelmesine yani yaşadığı toplumdaki sıyrılmasına neden olmuştur. Kırsal toplumdaki bu çözülme ve değişim, sonraki yıllarda giderek artmış ve 80’ler ve sonrasında yoğun olan kentleşmenin etkisinde kalmış ve değişim hız kazanmıştır. Türkiye’de kırsal toplumun değişimi ve dönüşümü kısaca kırsal göç ile birlikte hızlı bir sürece girerek yeni bir tanımlama içine girmiştir.

3. Türkiye’de Kırsal Göç ve Kırsal Toplum Yapısı

Kırsal göç, 1700’lü yılların sonlarında başlayan Sanayi Devrimi’nin bir sonucu veya süreci olarak değerlendirilebilir. Bu durum sanayileşme ile başlayan ekonomik ve sosyal üstünlüğün tarıma ve tarımsal bölgelerin aleyhine bir durum oluşturmuştur. Kısaca kırsal göç, sanayileşme ile birlikte kırsal toplumdaki tarıma dayalı ekonomik ve sosyal yapının çözülmesiyle sonuçlanmıştır.

Türkiye’de kırsal göç, 1950’ler ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmelerin beraberindeki ekonomik gelişmelere yansımalarıyla başlamıştır. Bu yansıma, kır toplumunu çözmüş ve bir hareketliliğin başlamasına neden olmuştur. Bu hareketlilik kırsal göç olarak ifade edilen ve Türkiye’nin sonraki yıllardaki sosyo-ekonomik gelişme ve değişimini de sağlamıştır.

Kırsal göç, köyden kente göç ve diğer kırsal yerleşim birimlerinden kentlere olan göç için kullanılan bir ifadedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusunun yaklaşık %80’i köylerde yaşayan bir ülkede doğal olarak yoksulluk, hastalık, kamu hizmetlerinden yararlanamama ve sosyal yapıdaki baskı bir nevi kırsal göç için zemin hazırlayıcı unsurlar yani itici faktörleri oluşturmuştur. Ekonomideki kente bağlı gelişmeler, kapalı ekonominin hâkim olduğu kırsal toplumun yavaş yavaş çözülmesine neden olmuş ve bu durum 2000’lerin başlarına kadar artarak devam etmiştir. Türkiye’deki kırsal göçün, ilk zamanlarda kentsel ekonomi ve

ülkenin gelişmesi için olumlu bir durum olarak görülse de özellikle 70’li yıllarda başta kentler olmak üzere Türkiye için bir sorun haline gelmiştir.

Kırsal göç, Türkiye’de kır toplumunun kentlerde yoğunlaşmasına neden olmuş ve sadece kendisini değil kent toplumunu da değiştirmeye başlamıştır. Böylece kırsal göç, Türkiye’de değişim ve gelişmenin anahtar kelime si haline gelmiştir.

4. Türkiye’de Kırsal Göç Kararı ve Cinsiyet Faktörü

Kırsal göç kararı, kırsal toplumda verilen en büyük değişim ve dönüşüm kararıdır. Bu kararın öncesi ve sonrasında ki gerek aile yapısı ve gerekse ekonomik durum etkin bir faktör olarak değerlendirilebilir. Kırsal göç kararı, daha doğrusu kırdaki toplumun yaşam yerini değiştirme kararı aslında bu denli toprağa bağlı ve kapalı bir toplum için radikal ve rasyonel bir karar olarak değerlendirilebilir.

Kırsal göç için, yaşadığı yoksulluk ve gelecekteki yoksulluğa bağlı gelişecek ve artacak kötü gidiş için bir arayış süreci olduğu söylenebilir. Bu süreç daha iyi bir yaşam ve beklenişi olarak önemli bir durumu açıklayabilmektedir. (Güreşçi, 2010).

Türkiye’de kırsal göç kararı kırsal toplumda kırsal aile yapısı içinde verilen bir karardır. Bu nedenle Türk toplumunun yapısı, kırsal toplumun yapısı, kırsal aile yapısı ve kırsal birey yapısı iç içe geçmiş ve birbirlerini etkiler bir değer olduğu gerçeğinden hareket edilerek açıklanabilir. Türk toplumu kırsal göç öncesinde yoğun olarak kırdaki yaşamı için genel olarak kırsal bir karakter gösterdiği söylenebilir. Ancak kentlerdeki kadim kültür ve kendisi için oluşturulan kentsel yaşam da kendi içinde dışa kapalı olduğu söylenebilir. Kırsal toplum ise Türk toplumu için köylerde yaşayan ve daha muhafazakâr değerlerle kaplı bir toplum olarak değerlendirilebilir. Bütün bu iki değer için de kırsal aile yapısının özellerine bakılınca aşağıdaki faktörler ön plana çıkmaktadır. (FAO, 2016).

1. Ataerkildir,
2. Geniş aile yapısı hâkimdir,
3. Toprağa daha fazla bağlıdır,
4. Aile içinde de daha kapalı bir yapı vardır,
5. Erkek faktörü daha belirgin ve hakimdir.,

Yukarıda ifade edilen bu faktörler Türkiye’de kırsal toplum içinde kırsal aile yapısı kırsal bireyde cinsiyet faktörünü belirgin bir şekilde erkeğin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu öncelik hakkı, kırsalda erkeğin karar mekanizmasında ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Kısaca kırsalda erkek aktörü aslında kırsal toplum ve kırsal aile yapısının son halkası olarak değerlendirilebilir.

Kırsal göç kararında ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal faktörlerde etkili olduğu daha önceden ifade edilmiştir. Bu ifade de kırsalın aile yapısındaki erkek önceliği doğrudan kararda erkeğin ön plana çıkmasına

neden olmuştur. Bu noktadan hareket edilerek Türkiye’de kırsal göç kararı ve cinsiyet faktörü arsındaki ilişki aşağıdaki gibi varsayımlarla ifade edilebilir:

1. Kırsal göç kararında cinsiyet faktörü ön plandadır ve bu cinsiyet, erkek lehinde gelişme göstermektedir.
2. Kırsal göç kararında cinsiyet faktörü ön planda değildir ve karar için diğer faktörler daha etkilidir,

Yukarıdaki iki varsayımda yani kırsal göç kararında öncesi ve süreci ve sonrası bir bütün olarak ele alındığında kırsal göçün kır toplumu içindeki gelişmeleri takip eden ve kırsal aile içindeki yapıyı ön plana çıkarak bir durum olarak değerlendirilebilir (Yıldırım, 2014).

Kırsal göç ve cinsiyet faktörünün sonraki yıllardaki toplumsal ve teknik gelişmelerin yani ulaşım ve iletişim faktörlerinin etkisi ile giderek azalan bir sonuç olarak gelişme göstermiştir. Bunun için denilebilir ki kırsal göç kararı erkeğin ön planda olmasına ve karada etkili bir durum olmasına karşılık sonraki yıllarda bunun yavaş yavaş azaldığı önemini kaybettiği ifade edilebilir (Lucas, 2007).

5. Sonuç ve Tartışma

Kırsal göç, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sosyal, ekonomik ve siyasi olaya olarak değerlendirilebilir. Çünkü kırsal göç, kır toplumundaki çözülmenin ve yeni bir toplumun da temelini oluşturan bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Kırsal göç kararı aslında Türkiye’nin 1950’lerden sonraki vermiş olduğu en radikal ve rasyonel bir karar olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu karar, kırsal toplumun kentlere doğru yönelmesine ve yeni bir kent toplumun da doğmasına neden olmuştur. Bu karar üzerine hangi faktörlerin etkili olduğu konu gerek ekonomi, gerek sosyoloji gerekse psikoloji bilimi ile de açıklanabilir. Yani çok yönlü bir karar olan kırsal göçün aslında kırsal toplumunda özelliklerini de önemli ölçüde yansıtmaktadır. Yani muhafazakâr, tutucu, ataerkil ve toprak-insan ilişkilerinin gelişmiş olduğu kırsal toplumda bu tür bir karar köklü bir eğişiimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle kırsal göç için karar sisteminde erkeğin ön plana çıkması, bu kararda cinsiyet faktörünü de belirgin hale getirmiştir. Ancak zaman içinde kırsal toplumdaki değişme kırsal aile yapısını ve erkeğin daha paylaşım rolünü ön plana çıkarmış ve kırsal göç akarında erkeği daha az belirgin hale getirmiştir.

Kaynakça

1. Bilborrow, R. (2002). Migration, Population Change, and The Rural Environment. ECSP, Issue 8, 69-94.

2. Geniş, Ş. (2011). Sanayileşme ve Kırsal Yapıda Sosyo-Kültürel Değişim Örüntüleri: Gaziantep'te Bir Köy Araştırması, Bilig, Sayı: 58, 110-146.
3. Güreşci, E. (2010). Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, 47-55.
4. Güreşci, E. (2010). Türkiye'de Kentten Köye Göç Olgusu, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11 (1), 77-86.
5. Güreşci, E. (2014). Kırsal Toplum, Tarım ve Toplum Üzerine Köşede Kalan Yazılar. Semerci Yanları, 143s, İstanbul.
6. Güreşci, E. (2018). Çeşitli Yönleriyle Kırsal Göç. Savaş Yayınları, 112s, Ankara.
7. FAO, (2016). Tarımsal ve Kırsal Geçimin Ulusal Cinsiyet Profili Türkiye Ülke Toplumsal Cinsiyet Değerlendirme Serisi, 72s, Ankara.
8. Karpas, K. (2016). Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm. Timaş Yayınları, 320s, İstanbul.
9. Lucas, R.E.B. (2007). Migration and rural development. e JADE electronic Journal of Agricultural and Development Economics, 4(1), 99-122.
10. Ofuoku, A.U. (2012). Urban-Rural Migration in Delta State, Nigeria : Implications for Agricultural Extension Service. Global Journal of Science Frontier Research Agriculture and Veterinary Sciences, 12(6), 1-5.
11. Yıldırım, A. (2014). Kırsaldan Kente Göç ve Değişen Siyaset: Muş Örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı I): 25-32.

SPACE-HUMAN RELATION AND THE TRANSFORMATION OF SPACE USE IN HISTORICAL HOUSES: MARDIN-MIDYAT CASE

Özgür SARI¹

1. Introduction

According to the geography, the human-human, human-nature, human-world, and the past-now-future relation which is embodied with human, the city emerges with different characteristics in every period. Every city creates culture with certain identity features; culture and cult product itself; with another expression, the relationship between city and culture establishes or constitutes the identity of that city. The city is an environment where it is created, stored, valued and understood, no matter what kind. (Çotuksöken, 2009).

It can be said that the relation between human needs and culture creation is embodied in different dimensions. Every cultural element, every cultural structure is basically responsive to any human need. There is a parallel between cultural items and human needs. The increase in the importance of the individual with the structuring of the cities and the needs that arise in this framework are influential in the reconstruction of the cities and even in the emergence of modern cities. In other words, it is remarkable that the cities have gained distinct identity characteristics and the parallelism between the individual's coming-out. (Çotuksöken, 2009).

What must be taken into account in order to make the identity of the city, the human element in creating the urban culture? The city's "new" identity, the city can create a "new" culture if the city dwellers who make decisions with the provocation of their own needs, but it is not possible for them to form urban identity, urban culture, even if they are decision makers (Çotuksöken, 2009). Today, the culture of cities and the city is becoming increasingly idolized in a sense of losing its character and originality. This unidentification is increasing by the fact that cities are open to any kind of influence, increasingly expanding in size, ignoring human and universal values, becoming so-called global places where consumption meets the so-called requirements.

The growing needs of urban residents and their increasing consumption to meet these needs play an important role, especially in the modernization process of developing countries. With the adoption of Western production and consumption styles, the socialization and

¹ (Assoc. Prof. Ph.D.); TODAİE, Ankara-Turkey.

globalization of Westernization through everyday life has been realized (Orçan, 2004).

Liberalization and westernization in Turkey were accelerated after 1980. While the concept of westernization in the previous periods has been tightened by the state in a narrower space, the society at the present time has the economic and social opportunities of westernization in the individual. Despite westernization of society, politics and the state have shown a moderate attitude as a necessity. In terms of westernization the society has left and surpassed the state (Orçan, 2004: 76). This society, which is under the influence of a different culture economically and socially, reveals important problems in terms of its integrity and its unique identity, social and new generation. Conceptual explanations of culture, consumption culture and westernization reveal a different dimension of the temporal change process in our cities. Analyzes and analyzes made under this headline reflect the changing needs and needs of the individual, ie the individual, and the reflection of these needs on the living spaces and the culture, consumption and westernization concepts that the active person has (Orçan, 2004: 78).

It is seen that the rate of influence is higher in the Midyat case than in the related concepts. People living in the region; they preferred to live in the places where the core families of modern apartments were located instead of traditional houses where large families stayed. The demand for a more comfortable life due to these changes; the necessity of meeting domestic needs with individual production has been met from shopping centers and industrial crops. They preferred to sell the filigree they imported from abroad instead of the traditional crafts they had produced. The choices they have are so diverse that local residents who have already left the region and migrated to various countries, even when rural resettlers return to their villages, are coming back, not to the traditional dwelling they once lived, but to the needs of the time they newly built, by reducing the effects of illegal organizational activity, have been moved to affordable and modern dwellings.

2. Midyat Houses

Mardin in the Tur-Abdin region is one of the main cities used in the cities such as Niğde and Kayseri in Central Anatolia and the local stone architecture which resembles "North Syria" in the Southeastern Anatolia region. One of the factors in the formation of this stone architecture is the climate and topography of the region. Climatic reasons have been taken into consideration in the spatial solutions of the structures which are forced to southerly by the topography in Mardin, which is affected by a long hot summer despite the short cold winter season in the city

experiencing a terrestrial climate under the influence of the mild atmosphere of the moist Mediterranean (Alioğlu, 2000: 126).

The narrow and curvy streets of the city have periodic shaded corners and areas throughout the day against the sun, thanks to the reliefs and the outer walls of the rising houses on either side. In all structures, certain angles could always remain in the shadows in the courts restricted by the high exterior and interior walls. Behind the rooms, which are equipped with windows overlooking the south, the back panel is ventilated with small stump windows, sometimes with no windows, often with cellars, warehouse service areas, cool volumes of hot summer days. Moreover, the semi-open spaces such as iwan and portico, which have an important place in Mardin's traditional architecture, are often made to be directed to the east and west sunshades in all the floors, so that they can be in the shadows (Alioğlu, 2000: 126).

The limitation of Mardin's area in the North-South direction has caused the formation to use the orientation of the east and the slope of the terrain, such as the slope on which the city is located. This is the monumental structure; such as the Great Mosque, Melik Mahmut, Latifiye, Sheikh Çubuk Reyhanîye, Sheikh Mahmut Turkî; In the chinery medress; In Cihangir Bey Zaviyesi; the caravanserai, the bedestende and the whole bazaar (Alioğlu, 2000: 126). The dominant construction material and technique of the region is another element that determines the design of traditional houses. In the monumental structures in Mardin and in the houses, stone technology is the basis of the tradition (Alioğlu, 2000: 126). The Mardin cityscape is home to two different monotheistic relics, the buildings required by the social and economic structure of the medieval society that houses various ethnic groups, and more traditional houses (Alioğlu, 2000: 125).

Houses usually have at least two floors due to the inclination of the ground formations and the overhanging of the chimneys. In almost every region of the city in terraces and at least in front of each other, the shadow of one of the houses, which is located at least from the first one, does not fall on the other. So the houses were planned and built so as not to cut off the air and the light of each other. The narrow streets of Mardin are arranged in contrast to the sun's rays and are designed to protect from the scorching heat of summer. The stones used in these houses become harder in hot and cold. Due to the characteristics of the stones, the summers are cool and the winters are warm (Alioğlu, 2000: 125).

The traditional Midyat city houses are reached by passing through narrow stone streets with high stone walls. The houses consist of

courtyard, iwan and room units arranged in parallel. Since the slope factor in Midyat is not as steep as in Mardin, the Midyat House does not have sitting ratios with terracing in the Mardin House. The houses are settled in the form of units arranged around a courtyard. The slope was mostly fed into the streets. The rocky inner courtyard formed by screening the ground, there are shuttle service places under the courtyard, and on the courtyard, the rooms are shaped by mutual rooms and a terrace called "gezenek" in the south. The most important rule in this planning concept is that the windows of the houses do not see each other and the privacy of the houses in the neighborhood relations is ensured (Yanmaz, 2001: 127).

Picture 1: Midyat, general view (Dalkılıç, 2008)

3. The Change of Physical Construction in Traditional Midyat Houses

Midyat preserves the architecture of the city for nearly eight centuries. The Estel section, which is particularly intensified by the new construction, protects the old Midyat from this possible damage; the city structure has reached the present day without a radical change, except for some artifacts brought about by years. However, in recent years, the deterioration of the historical residence has been accelerated; The Syrian displaced, displaced dwellings remained neglected and subjected to changes.

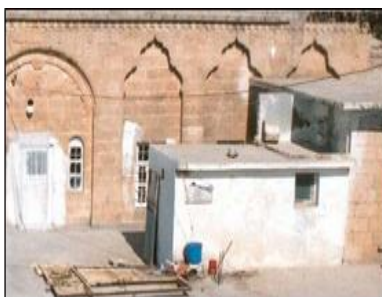
The changes in the social and cultural structure of the Midyat district in the Tur-Abdin region have changed the requirements of physical expectations, desires and necessities arising from the adoption of modern urban life from the houses built with traditional forms of use. It is seen

that the cultural and historical accumulation of the traditional structures that the new users reside does not have the cultural significance that can grasp the value and the traditional structures do not value more than the cheap and old bar in the present day users. This applies to the living spaces, which is the reason for the arrival of the facilities, which elevates the standard of living for which the technological advances of the end-users have brought about, changes and irritations in the existing architectural structure of the buildings.

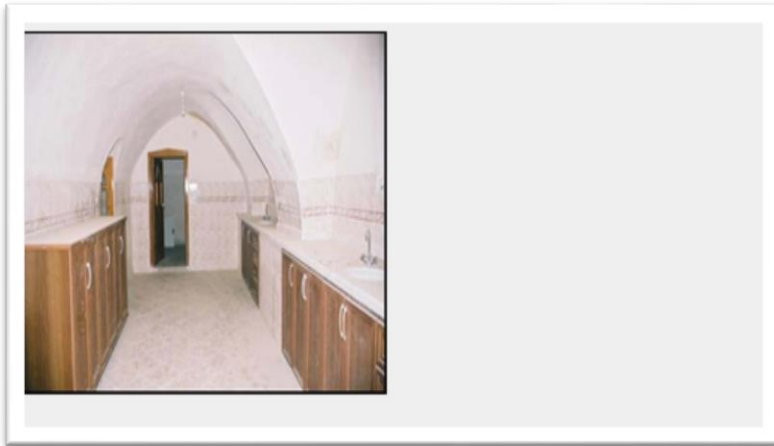
The social consciousness has caused the buildings to be old, except that the area is weak, and the materials used for the reconstruction are not adequately maintained and the restoration of the structures caused deterioration. The fact that some of the dwellings were left unattended due to immigration, some were only used in summer, and some were not able to be cared for due to economic inadequacies, causing these houses and common areas to wear out. The deterioration and deterioration that occurs in the houses usually occurs in the upper structure and the wooden extensions. This is due to the destruction of the structures, the deterioration is due to close reasons. Demolition usually takes place due to lack of care, without any physical intervention in the abandoned housing that is abandoned. The deteriorations sometimes reach higher levels and end with destruction. Rarely, some demolitions have been carried out by persons or institutions originating from dangerous situations caused by corruption.

Some of the service elements in the spaces, the old type toilets with special features, have been removed because they do not fit the comfort conditions of today. It is also seen that in some houses, elements such as doors, windows, walls, wells, and blinds are removed because the user does not respond to their needs or is inadequate (Asatekin, 1994).

The constructions were originally constructed from a local stone called katori. The material used in the additions made in the family of the lacquer family and the living standards are mostly made of brick and cement. The use of more up-to-date materials instead of original materials on the buildings is contrary to the texture of the house and negatively affects its structure.

Pictures 2-3-4-5-6-7-8: Changes made outside of residence (Dalkılıç, 2008).

Pictures 9: Changes in Housing (Dalkılıç, 2008).

4. Users and Changes of Houses

According to its historical accumulation, it is seen that the majority of the resident population before the last century was formed by Syriacs and Yezidis. Especially after the immigrants living in the Republican period, the present population has settled abroad, and the Muslim population living in the surrounding settlements have settled in the Midyat center. This changed population balances in the city center, housing users. Newcomers have settled in houses where immigrants left empty, or built reinforced concrete structures in empty spaces against the original texture of the city. For these reasons, the number of people who continue to use it, which preserves the original structure of the houses, has decreased.

Some studies have been made on users and structures to investigate the influence of the first owners of traditional Midyat structures on constructions. It has been determined that the population that originally built the monuments and had original ownership consisted mostly of Yezidi and Assyrians. It is now determined that the users of the structures preserving the original structure and texture are the Assyrians, the users who settled later and the Muslims destroy the texture of the structures and make various additions and changes with the current materials.

The use and ownership status of the residents in the residential and social buildings were examined and some findings were obtained as a result of the examination and they were visually supported. There are constructions that are used throughout the year or in the summer, where the Syrians mostly reside and maintain the original texture to a minimum. Minor changes have been made to the standards of modern life. For most

users, cultural consciousness is higher than other types of users, so the interventions made are more conscious. Some dwellings are abandoned dwellings due to immigration or the need for modern standards. The users are mostly Muslims. They are destructive and destructive due to natural factors. The housing that has been subject to the change is mostly used by the population located in the urban center from the rural area. Users are generally tenant. These types of users have also been made unconsciously because of the lack of cultural consciousness. The users are mostly Muslim. It has been observed that the structures are mostly neglected because there is no ownership in the users and that too many changes have been made to the structure.

After the historical urban texture in the region is seen in TV series and promotional organs, there are structures which are restored and used by building owners or investors in order to be used for accommodation and service sector in the direction of commercial purposes. They are practices usually done by Muslims. It is an application that contributes to the cultural texture in the city and causes the development of cultural consciousness in society.

5. Evaluation of Architectural Structure

It has been observed that traditional dwellings are regenerated by end-users, with reference to the structure of the family, income level and requirements. As a result of the temporal changes that took place in the residence of the residents, it was seen that the social structure and architectural structure had a problem of harmony and made changes in order to ensure coordination. The changes made in the traditional houses are mostly made in the service units and the reason is that the existing structure in the service areas of modern life cannot be adapted. Service units such as toilets, terraces, courtyards, eybans and dams did not meet the needs. The arrangements and associations in traditional houses are aimed at meeting the requirements of modern life and these changes vary with the influence of the economic level of the housing user, the concept of cultural heritage consciousness and property relation.

In spite of this wealth in the social structure, the objects, objects and materials in the living spaces are similar except for elements with religious motifs. Traditional structures must be included in everyday life and be owned by old users so that the socio-cultural city structure can be freed from the effects of modern times, the architectural structure can be preserved and sustainable social accumulation can be achieved. In this article, the user-space interaction in traditional structures is examined and evaluated; it has been found that the existing original users have a serious sensitivity to protect the structures and elements they possess because they can see the elements of their own families, memories and

backgrounds, and have the ability to transfer this accumulation to future generations. This inference supports the hypothesis that the social and physical structure must be preserved as a whole in order to make sustainable the potential of the traditional building which is caused by the cultural and historical diversity that Midyat possesses. In the conservation and reintegration activities to be carried out in the region, every element that constitutes social and physical constitution must be seen as a variable on the study, these inferences should be adequately reported to the users and social cultural consciousness developed. These effects should not be overlooked in ensuring sustainable cultural wealth.

References

Alioğlu, F. (2000). Mardin Şehir Dokusu ve Evler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Asatekin, G. (1994). The Role of the Inhabitant in Conservation A Proposals for the Evaluation of Traditional Residential Architecture in Anatolia, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Unpublished PhD Thesis, Ankara.

Çotuksöken, B., (2009). “Kent, Kimlik ve Kültür”, Yerel Yönetimler Sempozyumu, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul.

Dalkılıç N.,(2008). “Geleneksel Konutlarda Kullanıcı-Mekan İlişkisi: Midyat Örneği”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1

Orçan, M., (2004). Osmanlı’dan Günümüze Modern Tüketim Kültürü, Harf-Eğitim Yayıncılığı, İstanbul.

Yanmaz S. (2001). Bir Tasarım Objesi Olarak Geleneksel Midyat Evi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Unpublished Master Thesis, İstanbul.

ALBERT CAMUS'DE FELSEFİ İNTİHAR VE BAŞKALDIRI

Philosophical suicide and rebellion in Albert Camus

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA* & Zehra Selva DUYKOP**

Öz: Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra, özellikle ikinci dünya savaşının da etkisiyle dünyada büyük değişimler meydana gelmiştir. Günümüze kadar olan bu süreçte, savaşlar ve teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, insanların yaşam şartlarında ve kavramlara bakış açılarında farklılaşma oluşmuştur. Dolayısıyla bu dönemde ortaya çıkan Varoluşçuluk felsefesi, içinde bulunduğu durum nedeniyle bunalımlı bir felsefi akım olmuştur. Bu akımda insan varoluşu temelde olmak üzere; özgürlük, dünyaya fırlatılmışlık, sorumluluk, saçma, intihar gibi konular hâkim olmuştur. Bu konular üzerine yoğunlaşmış filozoflardan biri ise, şüphesiz Albert Camus'dür.

Camus; yaşamın, yaşanmaya değer olup olmadığı konusunda yargıya varmanın, felsefenin temel problemine cevap vermek olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, önemli bir felsefi problem varsa, o da intihardır, demiştir. Hayatın her alanında karşımıza çıkan saçma kavramının üzerinde duran filozof, saçmayla karşılaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan intihar ve felsefi intihar konularına değinmiş ve bu konulara farklı yorumlar getirmiştir. Bu bağlamda, üçüncü bir yol olarak başkaldırı kavramını gündeme getiren filozof, bu kavramın insan yaşamının önemini vurgulamak ve saçma kavramına direnmek anlamında oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Albert Camus, Varoluşçuluk, Saçma, Felsefi İntihar, Başkaldırı

Abstract: After the second half of the twentieth century, great change took place in the world, especially due to the influence of the second world war. As a result of wars and technological developments, there has been a difference in terms of people's living conditions and concepts. Therefore, the philosophy of existentialism that emerged in this period became a depressive philosophical movement due to the situation in which it exists.

*Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Ana Bilim Dalı Bölüm Başkanı

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

In this movement, human existence is mainly; Freedom, launching into the world, responsibility, absurdity, suicide has become such a judge. One of the philosophers who focus on these issues is Albert Camus.

Camus; emphasizing that having a judgment on whether life is worth living is the answer to the basic problem of philosophy. In this context, if there is a significant philosophical problem, it is also a suicide. The philosopher, focusing on the ridiculous concept of confrontation in every aspect of life, has touched upon the suicidal and philosophical suicidal issues that have emerged as the result of confrontation with bullfight and has brought different interpretations to these issues. In this context, the philosopher, who brings the concept of revolt as a third way into the agenda, emphasizes that this concept is very important to emphasize the importance of human life and to resist the concept of absurdity.

Key Words: Albert Camus, Existentialism, Absurd, Philosophical Suicide, Rebellion

1. Giriş

Yirminci yüzyılın temel felsefi problemleri, İkinci Dünya Savaşıyla birlikte gelen bunalımlar nedeniyle insan ve insanın varoluşu, özgürlük, sorumluluk, dünyaya fırlatılmışlık gibi konular olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda hâkim olan sistematik düşünce sisteminin, insanın varoluşu ile ilgilenmemesi üzerine varoluşçuluk felsefesi bunu fark ederek, insan varoluşunun önemine vurgu yapmıştır. Zira varoluş, kendisinin dışında varolanların örtüsünü açtığı gibi, bizzat kendi kendisinin de örtüsünü açan bir varlığı tanımlamayı hedef almıştır.

Varoluşçuluk düşüncesinde yer alan Camus, insan varoluşu konusunu ele almış ve bunun beraberinde yaşamın saçmalığını ve boşuna uğraşları, yani görünmez olan olayları görünür kılmayı hedeflemiştir. Bütün bunların birer sonucu olarak, insanın intihar etmesi için birçok neden varken, insan neden intihar etmez? sorusunun yanıtını aramıştır. Bu bağlamda Camus, insanın 'saçma' ile karşılaşması ve bu durumun en yoğun hissedildiği ölüm korkusu sonucunda oluşan intihar ve felsefi intihar fikrine yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Camus, bu karamsar bakış açısının aydınlatılması ve hayatı anlamlandırma çabasında yollar göstermeye çalışmıştır. Bu açıdan, anlam aramanın ilk adımı olarak 'Başkaldırı' kavramı ele almıştır. İntihar etmek mi yoksa, intihar etmemek mi bir başkaldırı sayılır? sorusunu gündeme getirecektir. Bu

durum karşısında insan, ölüm tehdidinden kurtulmak adına ya intiharı seçecektir ya da dine sığınmayı tercih edecektir. Her ikisi de Camus felsefesinde yanlış seçenekler olarak görülmektedir. Çünkü ilk seçenek, ölümden kaçarken yine ölüme gitmek demektir ve paradoksal bir yapıdadır. İkinci seçeneğe de ‘felsefi intihar’ olması bakımından karşı çıkan filozof, üçüncü bir seçenek olarak ‘Başkaldırı’ kavramını sunmuştur. Başkaldırı kavramıyla, insan yaşamının değerli ve önemli olduğunu göstermeye çalışan filozof, aynı zamanda başkaldırıyla insanın ölüme ve saçma’ya direnebileceğini savunmuştur. Dolayısıyla başkaldırı, hayata anlam aramaya ve bu sayede de mutlu bir yaşam sürdürmeye yönlendirecek oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkacaktır.

2. Saçma ve İntihar Kavramı

Camus, insanın hayatı sorgulamaya başlamasıyla ortaya çıkan soruların bir bağlamda insanın saçma kavramı ile karşılaşmasına neden olduğu düşüncesindedir. Hayatın monotonluğu, insanın hem kendi hem de diğer varlıkların anlamını sorduran bir karşılaşmadır. Saçmanın ilk habercisi olarak ortaya çıkan bu durumdan ileri olarak zamanın sürekli olarak işlemesi, işleyen zamanla birlikte ölümün ve geleceği değiştiremeyeceğimiz düşüncesinin bilincine varılması saçma duygusunu daha çok hissettiren durumlardır. İnsanın yalnızlığı ve bu dünyaya yabancı olması ise saçma duygusunun ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerdir.

İnsanın saçma kavramı ile karşılaşması saçma duygusu dışında, aklın bu dünyayı açıklamada sonuçsuzluğundan da kaynaklanır. Bilim pek çok şeyi açıklar, ancak bilimin açıkladığı olgularla ilgilidir. Dolayısıyla soruları karşısında dilsiz olan dünya, insana yabancılığını anlatır. Bu bağlamda, insanı bu dünyadan ayıran ve yabancı kılan şey ise bilincidir. Saçma kavramının merkezi bilinçtir ve bu kavram insan bilincinde kök salmıştır. Dolayısıyla insan ya da dünya tek başına ele alındıklarında saçma kavramı ortaya çıkmaz. İnsanın dünyadan beklentisinin olması ve dünyanın bu beklentiler karşısında hiçbir şey yapmaması karşısında insan saçma ile karşılaşacaktır. Saçma ile karşılaşma sonucu olarak bütün dekorlar yıkılmaya başlayacak ve insan birdenbire anlayacak ki, yarın da saçma duygusuyla doludur, sonraki gün de. Bu durum çaresizlik ile ezilen insanın uyanış anıdır. Bu uyanışın ardından insan ya kesin uyanışı seçecektir ya da bilinçsizlik zincirine dönüş yapıp intiharı seçecektir.¹

Camus, saçma karşısında zarar görmek istemiyorsak, *Mutlu Ölüm* kitabında da ele aldığı gibi yaşama anlamlar katmamız ve olabildiğince

¹Albert Camus, *SisifosSöyleni*, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2018, s. 31.

anlam bulmamız gerektiğini öne sürer. Hayatta olabildiğince anlamlı yaşamak ile beraber ölüm sanıldığı kadar üzücü olmayabilir.¹

Saçma kavramının beraberinde getirmiş olduğu anlamsızlık düşüncesi, intihar fikrinin oluşmasına neden olabilir. Camus'ye göre, saçma kavramına teslimiyet yanlış ve korkakça bir tutumdur.

3. Felsefi İntihar

Saçma duygusu, aklın ve bilimin dünyayı açıklamada yetersizliği karşısında insan, saçma kavramının bilincine varır ve bütün bunlar karşısında türlü yollar deneme yoluna gider. Camus; intihar, felsefi intihar ve başkaldırı olarak ayırdığı üç başlıkta bu yolları ifade etmiştir.

Saçmanın farkına varan bilinç, anlam yükleyeceği yeni yollar aramaya başlar. Geleceğe dair umut etmeye çalışır. Umut ise, aşkın olana, bir din veya Tanrı düşüncesine ya da başka bir dünyaya duyulan özlemi gerektirir. Bu özlem durumu ise, bu dünyadan vazgeçiş anlamına gelir. Dolayısıyla bu dünyada olan ve karşılaştığımız saçma kavramını inkâr etmek anlamındadır. Camus, bu gerçekliğin inkarının felsefi intihar olduğu düşüncesindedir. Çünkü saçma bilincine bir kez varmış olan insan, saçma kavramına ayrılmamak üzere bağlanmıştır. Bu durumdaki insan artık geleceğe ait değildir. Aynı şekilde tabiat üstü varlıklara da inanmadan yaşamak durumundadır. Çünkü tabiat üstü varlık bizim idrak alanımız dışındadır. Dolayısıyla saçma kavramına teslimiyetten doğan intihar kadar bu kavramdan kaçıştan doğan felsefi intihar da yanlış olacaktır. Bu duruma SorenKierkegaard'ı örnek veren filozof, Kierkegaard'ın saçma kavramından hareket etmesine rağmen, saçma kavramını Tanrı fikriyle aşmaya çalışmasından dolayı eleştirmiştir. Bu bağlamda Kierkegaard, felsefi intihara sürüklenmiştir.²

Camus'ye göre yapılması gereken, her durumda saçma kavramına karşı direnmek ve hayata sarılmaktır. Hayatın anlamı ancak bu sayede korunmaya devam edecektir. Nitekim *Veba* adlı eserindeki kahramanda aynen bu şekilde davranır. Bir umuda bağlanmadan, vebayla savaşmanın tek yolunun dürüstlükten geçtiğini belirtir.³ Buradan hareketle Camus, umuda bağlanmanın yaşama anlam katan bir eylem olmadığına ve gereksiz vaadin insanı kandırmaktan başka bir işe yaramadığına değinmiştir.

¹Albert Camus, *Mutlu Ölüm*, (Çev: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul 2012, s. 132.

²Camus, a.g.e., s. 48.

³Albert Camus, *Veba*, (Çev: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul 2017, s. 165.

Camus, sadece din değil, hiçbir otoriteye bağlı olunmaması fikrindedir. Çünkü saçma kavramını fark etmiş olan insan özgür olmalı ve verilen buyruklar doğrultusunda hareket etmemelidir. Kendisi karşısında ve başkalarının yargısı karşısında yalnız olması gerekmektedir. Bu durum özgürlüğün en ağır yüküdür.¹

Camus, *Yabancı* adlı eserinde başlarda saçma kavramının farkında olmayan kahraman hapisanede yaşadığı bir aydınlanma sayesinde anlamsızlığın ve özgürlüğünün ayırdına varır. Kendi anlamlarını yine kendisinin bulacağını fark eden kahraman, üzerinde düşünmeye gerek duymadığı hayatı artık anlamlandırmaya başlayacak ve her şeyi yeniden yaşamaya hazır hissedecektir.²

4. Başkaldırı

Başkaldırı kavramına geçmeden önce bireyin tutumundan yola çıkan Camus, başkaldırıcıyı gerçekleştirecek bireyin bilincini mistik olana feda etmemesini gerektiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda saçma kavramını bir son olarak değil, başlangıç olarak kabul eden insan başkaldırıcıyı gerçekleştirebilecek olandır. Bu tutumda olan birey, başkaldırı kavramıyla bir yaşama biçimine sahip olur. Bu yaşama biçimi ise, en iyi olanı yaşamak anlamında değildir. Çünkü saçma kavramının olduğu bir dünyada değerler hiyerarşisi de olmayacaktır. Bu durumda yaşam, mümkün olanı yaşama ve tecrübe alanını sonsuzca tüketme anlamında olacaktır.

Başkaldıran insan, hayır diyen biridir. Her başkaldırma eyleminde bulunan insan, kendi varlığını ve varlığının değerini ortaya koymaktadır. Başkaldıran, haklı olduğu duygusu içindedir. Haklı olma duygusunun uyanmasına neden olan ise adalettir.³ Camus'nün ifadesiyle, “*Her başkaldırmada, haksızlığa karşı bir tiksintiyle birlikte, insanın kendi benliğinin herhangi bir yanına tam ve birdenbire katılışı vardır.*”⁴

Camus'nün *Sisifos Söyleni* adlı eserinde kahraman sürekli olarak kaya parçasını yuvarlanacağını bildiği halde yukarı taşımaktadır. Bu durumu bilinçli olarak kabul etmiştir. Bu hikâyeyi özellikle ele alan filozof, intihara sürükleyen bütün düşüncelere karşı direnen ve başkaldıran insanı betimlemiştir.

¹ Albert Camus, *Düşüş*, (Çev: Hüseyin Demirhan), Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 98.

² Albert Camus, *Yabancı*, (Çev: Samih Tiryakioğlu), Can Yayınları, İstanbul 2017, s. 110.

³ Albert Camus, *Düğün-Bir Alman Dosta Mektuplar*, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2017, s. 67.

⁴ Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

Başkaldırı durumu yalnızca kendi hakkının gasp edilme durumunda değil, gasp edilenleri gördüğünde de doğan bir sonuçtur. Böylece anlaşıyor ki, insan sadece kendisi için başkaldırmaz. Bu bağlamda başkaldırma kavramının ortaya koyduğu en önemli değer, dayanışma olduğu açıktır. Buradan hareketle Camus şöyle söylemiştir;

*“Gündelik acımızda başkaldırı, düşünce düzeyinde, cogito’nun gördüğü işi görür; ilk kesinliktir. Ama bu kesinlik bireyi yalnızlığından çekip alır. İlk değeri bütün insanlar üzerine kuran bir ortak noktadır. Başkaldırıyorum, öyleyse varız.”*¹

Başkaldırı kavramı ile sanatı ortak paydada buluşturan Camus, gerçek başkaldırıcıyı sanatta bulduğunu dile getirmiştir. Sanat, ölmek ve öldürmek yerine, yaşamak ve yaşatmamız gerektiğini söylemiştir.²

5. Sonuç

Varoluşçuluk felsefesi ve bu akım içerisinde yer alan Albert Camus, içinde bulunduğu bunalımlı dönemin etkisi altında kalmıştır. Aynı şekilde filozofun ele aldığı kavramlarda bu etkiyi daha yakından görmemizi sağlayan kavramlar olmuştur. Bu bağlamda, felsefenin temel probleminin intihar olduğunu dile getirmiştir.

Öncelikle insanın yaşamış olduğu hayat içerisinde her an karşılaşabileceği saçma kavramını ele alan filozof, bu kavramdan hareketle sırasıyla intihar, felsefi intihar kavramlarını ele alıp, açıklamış ve bütün bu uyanışlar sonucunda çözüm olarak sunduğu başkaldırı kavramıyla takınılacak tavra geçiş yapmıştır. Bütün eserlerinde de bu düşüncesini temellendirmiş ve açıklamıştır.

Camus, saçma kavramını fark ettirdikten sonra şu soruyu sordurur; “Dünyanın saçmalığından ve hayatın anlamsızlığının bilincine vardikten sonra ne yapmak gerekir?” Terk etmek düşüncesinde yani intihar fikrinde olanlar sorunu kendilerince çözdüklerini düşünürler ancak bu yanlıştır. Çünkü intihar, saçmanın unsurlarından biri olan insanı ortadan kaldırır. Bu bağlamda, saçma kavramına başkaldırı değil, aksine ona yenilmek ya da ondan kaçmak anlamına gelir. Saçma karşısında insan intihar yerine hayata daha fazla sarılmalıdır. Dolayısıyla filozofa göre sorunun çözümü intihar olamaz.

Felsefi intihar ise, umut etmek anlamındadır. Bu sefer de kaçış yolu olarak başka bir dünyaya geçiş arzusuna umut bağlamak gündeme gelecektir. Oysa insan, bu dünyanın bir gerçekliği olan saçmaya sıkı

¹Camus, a.g.e., s. 33.

²Camus, a.g.e., s. 299.

sıkıya sarılmalıdır. Saçmadan kaçma anlamında olan felsefece intihara sürüklenmemelidir. Çünkü kurtuluş yolu bu dünyada gerçekleşebilecektir.

Bütün bunların sonucu olarak insanın ulaştığı kesinlik ise, başkaldırı kavramı olacaktır. Bunların bilincine varan birey ise, başkaldıran insan konumundadır.

Başkaldıran insan öncelikli olarak kendi varlığını, daha sonrasında ise varlığının değerlerini ortaya koyan güçtedir. Ancak unutulmamalıdır ki, saçma bir dünyada mutlak değerlerden söz edilemez. Bu bağlamda, başkaldırmanın ortaya koyacağı değerler de mutlak olmayacaktır. Bundan dolayı, her çağda başkaldırma nedenleri farklılık gösterecektir. Her ne kadar nedenler farklılık gösterse de bilinmesi gereken tek şey, başkaldırmanın gerekliliğinden şüphe edilmeyeceğidir.

Camus, bütün bu kavramlar sonucunda ortaya attığı başkaldırı kavramıyla karamsar bakış açısını değiştirip, yeni bir bakış açısını ortaya koymuştur. Aynı zamanda hayatı anlamlandırma çabası ile anlamları insanların kendi kendilerine oluşturduklarını ve mutlak olmadığını da fark ettirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla toplumsal bakış açısından bireyci bakış açısını geçiren filozof, kendi hayatını yine kendisi belirleyen insanın mutlu bir hayat süreceğini ve anlamları keşfetmiş olacağını göstermeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

CAMUS Albert, SisifosSöyleni, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2018.

CAMUS Albert, Yabancı, (Çev: Samih Tiryakioğlu), Can Yayınları, İstanbul 2017.

CAMUS Albert, Başkaldıran İnsan, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2015.

CAMUS Albert, Düğün/ Bir Alman Dosta Mektuplar, (Çev: Tahsin Yücel), Can Yayınları, İstanbul 2017.

CAMUS Albert, Düşüş, (Çev: Hüseyin Demirhan), Can Yayınları, İstanbul 2016.

CAMUS Albert, Veba, (Çev: Nedret Tanyolaç Öztokat), Can Yayınları, İstanbul 2017.

CAMUS Albert, Mutlu Ölüm, (Çev: Ramis Dara), Can Yayınları, İstanbul 2012.

GÖÇ VE KÜLTÜREL BELLEK

Migration and Cultural Memory

Anjelika H. ŞİMŞEK*

Giriş

Bellek üzerine düşünceler yakın zamana kadar daha çok ‘bireysel’ hatırlama kavrayışı olarak ele alınmaktaydı. Yüzyılımızın çok öncesinde ise Eskiçağ’da Aristoteles ve Platon, Ortaçağ’da Augustinius, Roma döneminde ise Cicero gibi dönemlerinin önde gelen düşünürleri bellek üzerine fikirler yürütmüştür, savlarında belleği ‘bireysel’ ve ‘yerleşik’ olarak ele almışlardır.

Sonrasında ise, daha modern düşünürler ve bilim insanları da bellek ile ilgilenmiş ve ortaya çeşitli fikirler çıkarmışlar, Paul Connerton’unimleği gibi bellek, Freud’un psikanalitik düşüncede bellek, Bergson’un felsefi düşüncede bellek, Proust’un otobiyografik edebiyatta yansıttığı bellek gittikçe psikoloji, antropoloji ve sosyoloji bilimlerinde önemli araştırma konusu haline geldi.

Toplumsal bellek kavramı Durkheim ve Halbwach tarafından kavramlaştırıldı. Durkheim, çalışmalarında ‘toplum’ kavramını kullanırken, Halbwach ‘gruplar’ kavramı üzerinde durmakta ve belleğin çoğul olduğunu vurgulamaktadır. Bergson’un ‘bireysel bellek’ savına karşı çıkarak, bireylerin belleklerini yaşadıkları grupların içerisinde belirlendiği - bağlamın içinde hatırladıklarını, anılar oluşturduklarını ileri sürer (Halbwach, 1999).

İnsanlar bireysel belleklerini toplumsal belleğin oluşturduğu ipuçları, teknikleri ve pratikleri üzerine kurgularlar. Halbwach’ın önerisine göre: bireysel bellek, grup tarafından çerçevelenmiş

anmaya yönelik toplumsal temsiller ve toplumsal bellek izlerini içermektedir. Bu temsiller ve izler, o grup için normatif, zihinsel, kültürel ve de etnik önem taşıyorsa, grubun ve grup üyesi bireylerin belleğinin anıları haline gelir (Halbwasch, 1999).

Pierre Nora (1989) kolektif belleği tanımlarken: toplumsal eylem, toplumsal üretim, geçmişten devralınan yeterlilik ve malzemeye kurulan yapıya işaret etmektedir. Nora'ya göre belleğin mutlaka mekânları olmalıdır, bu mekânlar sayesinde bellek kristalize olur, şekillenir ve sabit olarak kalıp, devamlılığı sağlanabilir.

Günümüzde bellek çalışmaları çoğunlukla belleği *in situ* olarak düşünmektedir ve sabit, değişmez bir yapı olarak konumlandırılmaktadırlar. 'Bireysel', 'İletişimsel', 'Kolektif', 'Toplumsal', 'Kamusal' ve 'Özel' bellek çeşitleri son yirmi yıl boyunca çok geniş ve farklı disiplinleri de dâhil ederek tartışılmakta ve çalışılmaktadır. Tüm bu tartışmalar daha çok 'yerleşik' bellek üzerinden yürütülmektedir (Crete, 2001). Bellek ve yer/mekân arasındaki bağlantı tarih boyunca bellek çalışmalarına dâhil edilmiştir. Artan uluslararası hareketlilikle, insanların farklı türden yaşadıkları göçlerle birlikte, hatırlama konusunda yaşanan değişiklikler, yerleşik ve de sabit bellek yerine 'göç eden' 'göçmenin' bellek türlerini derinlemesine çalışmanın önemi gittikçe artmaktadır (Fortier, 2000). Göç ile belleğin nasıl değiştiğini ve de gelinen yerde nasıl korunduğunu, kurgulandığını, sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığını, gündelik hayatta nasıl yansıtıldığını çalışan çok az sayıda araştırma bulunmaktadır. Göç üzerine yapılan çalışmalar daha çok travmatik ve toplumsal bellek üzerine odaklanmaktadır (Agnew, 2005).

1990'larda itibaren göç çalışmaları küreselleşme ve yerelleşme kavramları ışığında yürütülmektedir. Bu çalışmaların ilgi odağı zorunlu ulusötesi göç kavramı, yeni bir göçmen türünü açıklamaktadır. Hem gelinen ülke ile hem de varılan ülke ile bağlantılı olan, fakat ne geri ülkesine dönebilen, ne de gelinen ülkede tam olarak asimile olan göçmen türü (Glick-Schiller, Basch

ve Szanton-Blanc, 1995). Yapılan çalışmalar, göstermektedir ki, bu bireyler kendilerini çoklu ve karmaşık kimlikleri üzerinden tanımlamaktadırlar (Ehrkamp ve Leitner, 2005).

Edward Said (1990), göçerlik ve sürgünü : ‘kesintili bir var olma durumu ve geride bırakılan yerle kavgaya tutuşma biçimi’ olarak tanımlamaktadır. Zorunlu göç/sürgün yaşayan bireyler vardıkları yerdeki ‘evlerin’ geçici olduklarının farkındadırlar. Seyahat etmek, bilinir ve sabit olan konumlar arasında gerçekleşen bir harekettir, kalkış ve varış noktası güzergâhı ve süresi seyahat eden tarafından bilinmektedir. Ayrıca, sonunda bir geri dönüş gerçekleşmektedir, ‘eve’ dönüşü ima eder. Fakat göçerlik/sürgün hareketinin ne kalkış ne de varış noktaları sabit ve bilinmektedir. Göçerlik, devamlı değişime maruz kalan tarihlerde, dilde ve benliklerde ikamet etmeyi gerektirmektedir. Varılan yerin bir geçiş yeri olduğu göçte, eve dönmek, hikâyeyi tamamlamak, eve giden bir kısa yolu bulmak gibi bir umudun gerçekleşmesi imkânsızlaşır. Göç eden veya sürgün edilen bireyler düşlerinde ‘eve dönüş’ü sürekli tekrar ederler fakat zamanla bu düşler seyrekleşir ve sonunda kaybolurlar (Chambers, 1994). Varılan yerde yaşamını sürdürmeye çalışır göç eden bireyler için, farklı dünyada var olmak, dili, dini, müziği, giyim kuşamı, dış görünüşünü ve hayatı yeni yaşama alışkanlığını edinmek demektir. Başka yerlerden gelmek, ‘buralı değil’ de ‘oralı ’ olmak ve bu nedenle hem içerde hem de dışarda olmak, tarihlerin ve belleklerin kesiştiği yerde yaşamaktır. Özgürce seçilmeyen bu dram, geleneğin anavatanından kopmuş ve sürekli değişime maruz kalınan kimliği yaşayan yabancidan, parçalanmış tarihsel miras ve heterojen şimdiki zaman arasındaki sonu gelmeyen çatışmada bireyin evdehissetmesi, asimile olması beklenmektedir. Fakat daha önceki bilgi, dil ve kimlik anlayışını ve bireye özgü kültürel mirasını, öyküsünden silip atması hiç de kolay değildir. Miras olarak devralınan– kültür, tarih, gelenek, kimlik duygusu imha edilemez, fakat parçalanabilir, sorgulamaya açılır, yeniden yazılmaya çalışılır ve yeni yöne

sokulur. Göç ve sürgün karmaşık bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte Kültürel Bellek bileşenleri olan dil, mit, kimlik, kültür vb. değişmekte ve farklı biçimlerde yaşanmaktadırlar (Assman, 2001).

1. Kültürel Bellek

Belleğin ‘kültürel kimlik’ olarak yirminci yüzyılın sonlarına doğru ele almaya başlandığından, bellek kavramı ‘kültürel bellek’ olarak J. Assman tarafından literatüre kazandırılmıştır (Assman, 2001). Connerton, belleğin kültür bakış açısından çalışılmasının bu kadar geniş olmasını, çağdaşlığın unutkanlık sorunundan dolayı ortaya çıktığını savunmaktadır. Modernleşen ve küreselleşen, hareketliliğin arttığı ve kolaylaştığı dünyada geleneğin unutulmasına ve yok olmasına sebep olmaktadır (Connerton, 2014). Buradan da geleneğin unutulup kaybolmasını önlemek adına yeni bir ‘hatırlama’ anlayışına dayanan ‘kültürel bellek’ kavramının ortaya çıkışını zorunlu kıldı. Böylece, gelenek ile bellek arasında bir bağın varlığını aramak ve derinlemesine çalışmak birçok araştırmanın konusu oldu. Kolektif ve bireysel bellek biçimleri geleneğin aktarılmasını sağlayacak araçlardan yoksundur. Yeni hatırlama biçimi olarak ‘kültürel bellek’ bireysel ve kolektif belleklerden farklı olarak geleneğin sürdürülmesine ve aktarılmasına olanak sağlıyor. Böylece, hatırlamanın ele alınma biçimine göre, belleğin gelenek oluşturucu ve aktarıcı yanının nasıl kültürel olarak inşa edildiğine kapı aralamaktadır. Jan Assmann, Kültürel Bellek kavramını: ‘Toplumsal davranışların temelini oluşturacak gelenek ve iletişimden beslenen, ön bilgileri içeren kültürel uygulamalar’ olarak betimlemektedir (Assmann, 2001). Toplumlar ve bireyler kimliklerini hatırlama üzerine ve bellekler sayesinde kurarlar. Toplumların bellekleri mitler, danslar, yasalar, atasözleri, kutsal metinler, şarkılar vb. kimliği garanti altına alan bilgilerin bütünü olan kültürden oluşur. Biyolojik olarak aktarılamayan kültürel ve kimlik kurucu malzemeyi kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi aktarmak, toplumun kimliğini devam ettirmek ve sürekliliğini sağlamak, toplumun varlığı için elzemdir, bu canlı tutma işlevi kültürel bellek tekniği ile yapılmaktadır. Bu tekniğin

temel görevi anlamı canlandırmak, ifade etmek ve aktarmaktır. Toplumun sembolleri, dili, dini, coğrafyası ve geçmişi ile bellek ilişkilendirildiği zaman anlamlı olmaktadır. Toplum ve bireyin kesiştiği noktada bellek konumlanmaktadır (Assman, 2001).

2. Göçmenlerin Kültürel Belleklerini Korumak ve Aktarmak Adına Başvurulan Pratiklere Genel Bir Bakış

Bireyler yaşadıkları coğrafyada, kendi kimliklerine ait olan kültürel kodları kuşaktan kuşağa aktarmaktadırlar, böylece kültürel bellekleri canlı tutulmaktadır. Göç eden bireyler açısından durum farklılaşmaktadır, kolektif ve bireysel belleklerinde, göç süreci, bu sürecin sebep olduğu travmalar, zaman içinde bellekteki bu travmaların geçirdiği dönüşüm ve değişimler, kimlikleri göç hafızasıyla beslenmeye devam eder. Göç eden toplulukların hayatlarında göç anlatıları önemli bir yere sahiptir.

Tarihleri boyunca geniş ölçekli göç alan ülkelerin toplumsal bellekleri, göç sürecinin ve göçmenlerin belleklerinden etkilenmektedir.

Zorunlu göçler – sürgün, savaş ve soykırım gibi durumlar çok trajik ve karmakarışıktır. Ruhsal açıdan, zorunlu göçe maruz kalan bireyler yaşadıkları yerden ayrılarak bilmedikleri bir yere gitmek, arkadaşların, ailenin ve çevrenin yitirilmesi, kültürün yitirilmesi, ülkenin ve önceki kimliğin ve kimlik kurucu unsurların yitirilmesi gibi birçok kaybı içeren bir süreçtir. Bu ayrılma süreci, bireylerde yas tutma süreci olarak tanımlanmaktadır (Volkan, 2017). CezarGarzaGuerro(1974) yabancı bir yere göç eden bireylerin ‘Kültür şoku’ yaşadıklarını, ‘beklenen ortalama çevre’nin yokluğundan dolayı ortaya çıktığını belirtir. Beklenen ortalama çevre – bir bireyin ruhsal ihtiyaçlarına karşılık veren bir çevre algısıdır, geline yerde bu çevreyi tekrardan oluşturulması kültürel belleğin devreye girmesiyle oluşabilmektedir. Birey, kaybettiği kültürel ve kimlik kurucu iyi nesneleri kendiliğini ruhsal olarak iyileştirmek için uygulamaya başlar. Beklenen ortalama çevresinde

sadece arkadaşlar, aile üyeleri, cemaat üyeleri yoktur, insan olmayan şeyler, nesneler ve manevi olgular vardır. Terk etmek zorunda kaldıkları yerler, hafıza mekanları olarak işlev görmektedir. Göç öncesi kimlikler bu hafıza mekanları ile şekillenmektedir. Varılan yerde, vatan özlemi bağlantı kurucu nesneye ve de fenomene bağlı ya da kendisi bir bağlantı kurucu fenomen olarak işlev gören göçmenlerin sık sık yaşadıkları duygudur(Nora, 1989). Gelineen yerde, bu hafıza mekanlarını tekrar yaşatmaya, imgeleri mekanlarla özdeşleştirmeye, ortak geçmişi ve hatıraları olan bir topluluk oluşturmaya ve bu topluluğunun sürekliliğini ve özgünlüğünü korumaya çalışmaktadırlar. Bu da ‘evde’ ve güvende hissetmelerine, ‘öteki’ olma kaygılarını azaltmaya yönelik bir uğraştır.

Böylece vardıkları yerlerde kendi kültürlerini, cemaatlerini-kültürel belleklerini canlı tutmaya ve sonraki kuşaklara aktarmaya çalışmaktadırlar. Fakat göç sırasında ve göç nedeni ile yaşadıkları sıkıntılar, ayrımcılıklar ve dışlanmalar kültürel bellek pratiklerini değiştirmektedir. Göç anlatıları sadece göç sürecini, yaşananları sabitlemek için değil, milli ve dini kimliklerinin korunmasında ve göç öncesi kimliklerini canlı tutmaya, bir sonraki kuşaklara aktarılmasında işlevsel bir nitelik kazanmaktadır.

BarrySchwartz (1999)-grupların kültürel temsillerle inşa ettiği belleğe, bireylerin neleri nasıl hatırladığını sosyal ve kültürel karakterine dikkat çekmiştir. Kolektif bellek – bireylerin geçmişe dair neye inandıkları, ne hissettikleri ve ne bildikleridir, Connerton (2014) özellikle akrabalık, dinsel ve sınıfsal bağlantılar yoluyla edinilen anıların bellekte daha iyi yer edindiğini vurgulamaktadır. Göç eden bireyler aynı evlerde ya da aynı bölgede kalarak, aynı işyerlerinde çalışarak mekansal yakınlığı ve komşuluğu sağlamaya çalışmaktadırlar.Toplumda yaşayan bireylerin anılarını yerleştirebilecekleri ve dilediklerinde yeniden bulabilecekleri tek bellek toplumsal bellektir ve bu belleğin temel üreticileri aile ve cemaatlerdir. Halbwach (1999), insanların hatırlamaları için olayları bizzat yaşamaları gerekmediğinden söz eder, fakat

olayların hatırlanabilmesi ya da unutulmaması, unutturulmaması için insanların bir araya gelmeleri ve iletişim yolu ve pratikler ile aktarmaları gerekmektedir. Göç hikayelerini, yaşadıkları travmaları özellikle bunu bizzat yaşayan kuşak, sonraki kuşağa anlatı ve ritüel olarak aktarmaktadır. Efsaneler, mitler, yazılı olan ve olmayan anlatılar göç öncesi, göç sırasında ve sonrasında yaşananları, genç neslin kimliğini pekiştirmek için aktarılmaktadır. Gündelik olmayan olayları hatırlama organı olan kültürel belleğin; iletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta, biçimlendirilmiş olması ve törenselliğidir (Assmann, 2001). Anma törenleri, varılan yerde mezarlıklar, mezar ziyaretleri, göç edilen yere ait milli günlerin kutlanması vb gibi uygulamalarla düzenli tekrarlarla kimliği canlı tutan bilginin iletilmesini, böylece kültürel kimliğin yeniden üretimini sağlamaktadırlar.

Gelinen yerde, göçmenler kendi küçük toplulukların içine kapalı olarak yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmektedirler. Daha çok birinci kuşak göçmenlerde (göçü bizzat yaşamış, yaşları ileri olan bireyler) görülmekte, topluma integrasyonu engelleyen bir faktördür. Bu iç kapalılığı travmatik göç belleğindeki üzüntü, öfke ve korku ile açıklanabilir. İkinci ve üçüncü kuşaklara bakıldığında, travmatik yaşantıların izleri zamanla siliniyor, fakat tamamen yok olmuyorlar. Göç eden bireyler, aynı travmatik belleği paylaşan insanlarla birlikte yaşadıklarında, aynı fenomenleri ve bağlantı kurucu nesneleri paylaşabilirler, başka bir deyişle ortak kültür belleği oluşturur, yaşatır ve sonraki kuşaklara aktarırlar. Bağlantı kurucu nesneler ya da fenomenler, yitirilen ülkeyi, aileyi, vatanlarını, evlerini, kimliklerini vb. temsil etmektedir, bir araya gelerek, aynı mekanları paylaşarak, göçmenler, kendileri için güvenli yaşam ortamı oluştururlar (Kaymak, 2017).

Güvenli beklenen ortalama çevreyi oluşturmak, kimliklerinin devamını sağlamak için yakın komşuluk, kendi grupları içinde oluşturdukları iş ilişkileri, yaşadıkları evlerin içindeki eşyaları, kullandıkları malzemeleri gelinen yerdeki kültürü, göç öncesinde

yaşadıkları hayatı canlandıran ve sürdüren simgelerle donatarak (bayraklar, armalar, dini kitaplar, dini simgeler vb.) alışkın oldukları çevreyi oluşturmaktadırlar. Hatırlama figürleri, Assman'a (2001) göre, mekana ve zamana dayandırılmaktadır, anlamlar belli mekanlarda nesnelleştirilir, bunun pratik olarak da göçmenlerin kendi dil okullarının açılması, derneklerinin ve cemiyetlerinin açılması, ibadethanelerinin oluşturulması, kurdukları iş yerlerine geldikleri bölgelerin isimlerin verilmesi. Kültürel belleğinin ifade etme ve anlamı canlandırma örneği olarak çocuklara doğdukları andan itibaren anlatılan masallar, söylenen ninniler, öğretilen ve oynatılan oyunlar, şarkılar kimlik kurucu sembollerinin ve kültürün aktarılmasının örneğidir (Uğurlu, 2014; Temur, 2001).

Törenlerin tekrarlanması, geleneklerin icra edilmesi (düğün, doğum, ölüm vb.) toplulukların mekânsal ve zamansal birlikteliğini garanti altına alır (Assman, 2001). Bayramları ve milli günleri kutlayarak, geldikleri yerde kimliklerinin ifade etme biçimi olarak önemli rol oynamaktadır. Çünkü 'öteki' olmak birey için kaygı yaratan bir durumdur. Geline toplumun içerisinde görünür olmak, varlığını ispatlamak göçmenler için önemli bir meseledir.

7. Sonuç

Kolektif bellek çoğunlukla, bireylerin ve toplulukların hayatlarında önemli ve belirgin değişimler yaratan olaylardan oluşmaktadır (Pennerbaker ve Benasik, 2008). Göç edenlerin kolektif ve bireysel bellekleri, göç sırasında yaşadıkları travmatik olaylar ile beslenmektedir. Geline yere yerleştikten uzun yıllar sonra bile, bu travmatik deneyimler bireylerin hayatlarında etkili olmaya devam etmektedir, kimliklerinde derin izler bırakmaktadır. Bırakmak zorunda kaldıkları 'vatanları' yaşadıkları bir mekandan çok, kimliği veren bir unsurdur, kültürel aidiyet mekanıdır. Vardıkları yerde 'vatan'larını yaşatmaya ve duygusal miras, hatırlama olarak çocuklarına aktarmaya devam etmektedirler, bu kuşaklararası aktarımını Kültür Bellek yöntemi ile tekrarlama ve canlandırma biçiminde yapmaktadırlar. Anavatanlarına karşı, kültürel, ruhsal ve duygusal olarak bir aidiyet geliştirmekte, kimlik

oluşturmaktadırlar. Anıtlar, mezarlar gibi sadece belli bir amaca hizmet eden değil, aynı zamanda anlam içeren imgeler, semboller, ritüeller ve gelenekler kültürel anlam dolaşımını ve iletimini sağlamaktadır. Geçmişin hatırlanması ve aktarılması ile göçmenler vardıkları yerde topluluk olurlar, güven verirler, otorite kurar ve meşrutiyet kazanırlar. Ancak, geçmişin ortaya çıkması için, onunla ilişki içinde olması gerekiyor, yani hatırlanması, canlı tutulması ve sonraki kuşaklara iletilmesi.

KAYNAKÇA:

- Agnew, V. (2005) *Diaspora, Memory, And Identity: A Search For Home*. Toronto: University Of Toronto Press.
- Asmann, J. (2001). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama Ve Politik Kimlik*. (Çev.:Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chambers, I. (1994) *Migrancy, Culture, Identity*. London: Routledge.
- Connerton, P. (2014). *Toplular Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crete, J. (2011). Introduction: Migration Of Memory And Memories Of Migration. In: J. Crete And A. Kitzmann, Eds. *Memory And Migration: Multidisciplinary Approaches To Memory Studies*. Toronto: University Of Toronto Press I, 3–26.
- Ehrkamp, P., H. Leitner (2005). Placing Turkish Identities: Local Attachments And Transnational Ties Of Turkish Immigrants In Germany'', *Journal Of Ethnic And Migration Studies*, 31: 345 -364.
- Fortier, A.-M. (2000). *Migrant Belongings: Memory, Space, Identity*. Oxford: Berg

- Garza-Guerrero, Ac.C. (1974) Culture Shock: Its mourning and vicissitudes of identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 22:400-429.
- Glick-Schiller, N., Basch, L., Szanton-Blanc, C. (1995) From Immigrant To Transmigrant: Theorizing Transnational Migration, *Anthropological Quarterly*, 68: 48 -64.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago; London: University Of Chicago Press.
- Kaymak, Ö. (2017). Atina'da Yaşayan İstanbullu Rumların Göç Hafızasıyla Beslenen Kimlik İnşaları. *Contemporary Research In Economics And Social Sciences*, 1 (2):165-195.
- Nora., P. (1989). Between Memory And History: Les Lieux De Mmoire. *Representations*, Special Issue: Memory And Counter-Memory, 26: 7-24.
- Pennebaker, J. W., Banasik, B. L. (2008). On the Creation and Maintenance of Collective Memories: History as Social Psychology. J. W. Pennebaker, D. Páez ve B. Rimé (Ed.), *Collective memory of political events: social psychological perspectives* içinde. New York; London: Psychology Press.
- Ricoeur, P. (2003). *La Mémoire, L'histoire, L'oubli*. Paris: Seuil.
- Said, E. (1990). *Reflections on Exile*. R. Ferguson, M. Gever, Trinh T. Minh-ha and C. West (Ed.) *Out There, Marginalization and Contemporary Cultures*, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Schwartz, B. (1999). Memory And The Practices Of Commitment. *Qualitative Sociology As Everyday Life* içinde, Glassner. B. ve Hertz, R. (Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage; 135-146.
- Temur, N. (2011). Kültürel Bellek Bağlamında Deve Oyunu, *Millî Folklor*, 23 (90) :156-163.
- Tacoğlu, T. P., Arıkan, G., Sağır, A. (2012). Boşnak

Göçmenlerde Göç Ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği, *TurkishStudies*,7/1: 1941-1965.

Uğurlu, E. (2014). Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni. *Millî Folklor*, 102: 43- 52.

Volkan, V. D. (2017). *Göçmenler ve Mülteciler: Travma, Sürekli Yas, Önyargı ve Sinir Psikolojisi*. Ankara: Pusula Yayınevi.

SOSYAL DESTEK BAĞLAMINDA KADINLARIN KADIN KONUKEVİ DENEYİMİ VE GELECEĞE YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Nurdan DUMAN¹, Şirin TARGAN ÇALIŞ^{}, Nurullah ÇALIŞ^{***}**

Öz: Kadınların kadın konukevlerine yerleşme nedenleri arasında maruz kaldıkları şiddetten uzaklaşma çabası en ön planda yer almaktadır. Bu anlamda kadın konukevleri kadınların korunaklı ve güvenli bir ortamda barınabilmesi için önemli bir işleve sahiptir. Bu çalışma başta şiddet olmak üzere ev ve aile yaşamında yaşadığı sorunlar nedeniyle kadın konukevine yerleşen kadınların deneyimlerini sosyal destek sistemleri bağlamında ele almak ve onların gelecek yaşamlarına ilişkin ihtiyaç ve beklentilerini anlamak üzere gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma tasarımına dayalı olarak yapılan bu çalışma Ankara il merkezinde belirlenen kadın konukevlerinde kalan kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular kadınların birçoğununkadın konukevine gelmeden önce yaşadığı aile ve evlilik sorunlarını eğitim hakkından mahrum kalmaya, erken evlenmeye, sosyal hayata ve çalışma hayatına katılmamaya bağladığı görülmüştür. Buna paralel olarak kadınların pek çoğu yaşadıkları sorunlardan ötürü yakın çevresinden sosyal destek alamadığını, maddi imkansızlıklar nedeniyle kadın konukevinde geldiğini beyan etmiştir. Yine de kadınların çoğu geleceğe dair olumlu beklentilere sahiptir. Konukevinden ayrıldıktan sonraki yaşama dair çalışmak, kendi ayakları üzerinde durmak, kimseye muhtaç olmamak, çocuklarına iyi bir gelecek hazırlamak kadınların en çok dile getirdiği beklentiler arasındadır. Kadınların özgürleşme ve bireyselleşme arayışları özellikle dikkat çekicidir. Bu durumda kadınları gelişim yönünde desteklemek üzere güçlendirme ve sosyal destek sağlama odaklı çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler:Kadına Yönelik Şiddet, Kadın Konukevi, Sosyal Destek, Kadınların Gelecek Beklentisi.

¹Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

^{**}Sosyal Çalışmacı, Rize Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi

^{***}Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

1. Giriş

Şiddet günlük hayatta çok sık üzerinde durduğumuz bir kavram olarak karşımıza çıkarken şiddetin en yaygın olarak görüldüğü yerlerden biri de aile ortamı olarak kendini göstermektedir. Aile içindeki şiddete kadınların daha fazla maruz kalabildiğini gösteren bulgular rastlanmaktadır (Özübek, 2013; Dünya Sağlık Örgütü, 1998).

Türkiye’de şiddete uğrayan kadınlara verilen hizmetlerin başında kadın konukevleri aracılığı ile sunulan korunma hizmeti gelmektedir. 1990’lı yıllardan itibaren ülkemizde hizmete açılmış olan kadın konukevleri 1997 yılında yürürlüğe giren 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile resmi statüye sahip olmuş ve 2828 sayılı SHÇEK Kanunu’nda yapılan değişiklikle bir sosyal hizmet kurumu olarak tanımlanmıştır. Buna paralel olarak yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri de kendi çabalarıyla kadın sığınmaevleri açmaya başlamışlardır. Günümüzde kadın sığınmaevleri resmi mevzuatta kadın konukevi olarak tanımlanmaktadır.

Kadın Konukevleri, aile içinde şiddete uğramış kadınların çocukları ile birlikte şiddetten uzak, kadının ve çocuğunun yaşadıkları travmanın etkilerini azaltmaya çalışarak gelecek planlaması yapmalarına yardımcı olan, konukevi deneyimi sonrası psikolojik, ekonomik ve sosyal anlamda güçlü bir şekilde, tek başına yaşamasını sağlayacak çalışmalar yapmaktadır.

Kadınların kadın konukevine gelme nedenleri arasında kadına yönelik şiddet birincil öneme sahiptir. Bununla birlikte, şiddet olgusu kadınlar için konukevine başvurmada tek neden değildir. Kadınlar arasında kalacak bir yeri olmama, ekonomik sorunlar, aile büyükleri ile yaşanan sorunlar, evden kaçma, töre cinayetinden kaçma gibi farklı etkenler de konukevlerine başvurmada rol oynayabilmektedir. Öte yandan kadınların kadın konukevine ihtiyaç duymalarının temelinde yatan nedenlere bakıldığında sosyal destek yoksunluğunun ön planda yer aldığını görmek mümkündür.

İnsanın yaşamını değerli kılan sosyal destek sistemi, dinleyen, yardım eden, karşılıklı ilgi, şefkat ve bağlılığa sahip, gerektiğinde davranışları denetleyen kişilerden oluşur. Aile üyeleri, arkadaşlar,

komşular, iş arkadaşları, akrabalar gibi birey için önemli olan insanlar sosyal destek sisteminde önemli bir yere sahiptir (Cankurtaran-Öntaş, 1998; Park, 2007).

Sosyal destek olgusunun özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, kadın konukevlerinde kalmakta olan kadınların, sosyal destek sistemlerinden mahrum kaldıkları gözlemlenmekle birlikte geleceğe dair beklentileri de karmaşık olabilmektedir. Bu doğrultuda; bu araştırmanın problemi kadın konukevinde kalan kadınların yaşamlarındaki sosyal destek sistemlerine sahip olma durumlarının ve geleceğe dönük beklentilerinin neler olduğunun ve ortaya konulmasıdır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, konukevlerinde kalmakta olan kadınların özgün yaşam deneyimlerinden yola çıkarak sosyal destek sistemlerinin ve gelecek yaşamlarına ilişkin beklentilerinin neler olduğunun ortaya konulması için şu sorulara yanıt aramıştır:

- Kadınların konukevine geliş sürecini şekillendiren yaşam deneyimleri nelerdir?
- Kadınlar konukevine gelmeden önce sorunlarına yönelik olarak hangi sosyal destek sistemlerinden yararlanmışlardır?
- Kadınların kadın konukevine gelmesinde sosyal destek sistemlerindeki ne gibi eksiklikler etkili olmuştur?
- Kadınların kadın konukeviden ayrıldıktan sonraki yaşamlarına ilişkin düşünceleri ve beklentileri nelerdir?

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma kadın konukevinde yaşamını sürdürmekte olan kadınların yaşam alanına dahil olarak onların algı ve beklentilerini daha derin ve yoğun bir anlayışla ele alabilme amacına yönelik olarak nitel araştırma deseninde tasarlanmıştır.

Araştırma Ankara il merkezinde bulunan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı üç kadın konukevinde yürütülmüştür. Katılımcılarının belirlenmesinde nitel araştırmalarda başvurulacak bir yol olarak 'amaçsal örnekleme' yöntemine başvurulmuştur. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya dahil edilecek kadınlar, sosyal destek eksikliğini ortaya çıkarma amacı göz önüne alınarak en az bir

aydır kadın konukevinde kalmakta olan ve bağımsız yaşama geçmekte zorlanan kadınlar arasında ilgili kuruluştaki görevli meslek elemanlarının yönlendirmesine dayanarak seçilmiştir.

Araştırmaya gönüllülük esasına dayalı olarak dahil olan katılımcılarla araştırmacı tarafından derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler için yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu ve bilgi formu kullanılmıştır. Görüşmelerin tamamlanması 2016 yılı içerisinde Mart-Mayıs ayları arasındaki süreçte gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri 1 saat 15 dakika ile 2 saat arasında değişiklik göstermiştir. Kadının kendini ifade etme becerisi, psikolojik durumu, çocuk bakım gereksinimleri veya dinlenme/çalışma saatleri bu hususta belirleyici olmuştur. Kendini güvende hisseden, kendini daha rahat ifade eden, yaşam deneyimleri ile baş etme stratejisi güçlü olan kadınların daha fazla konuşmaya eğilimli olduğu gözlenmiştir. Araştırma sürecinde ilgili makamlar tarafından ses kaydı yapılması uygun görülmediği için görüşmeler araştırmacı tarafından not tutma yöntemleriyle kayıt altına alınmıştır.

Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından araştırmaya katılan 20 kadınla yapılan görüşmelere ilişkin oluşturulan notlar bilgisayar ortamına aktararak düzenli metinler haline getirilmiştir. Oluşturulan görüşme dökümleri araştırmacı tarafından sistematik okuma yoluyla incelenmiş ve MAXQDA 12 nitel veri çözümleme programından yararlanılarak analize tabi tutulmuştur. Bu sayede verilerin kodlanması, kategoriler oluşturulması ile benzerlik ve farklılıkların sistematik olarak irdelenmesine dayalı olarak temaların oluşturulması sağlanmıştır.

Analiz aşamasında ortaya çıkan kategoriler ve temalar ışığında elde edilen bulgular yorumlanarak farklı araştırma bulgularıyla karşılaştırılarak tartışılmış ve araştırma sonuçlarına yansıtılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan kadınların genel demografik bilgilerine bakıldığında kadınların yaşlarının 24 ile 56 arasında değiştiği, yarıdan fazlasının 30'lu yaşlardaki kadınlardan oluştuğu ve yaş ortalaması 34,5 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

Kadınların medeni durumları ele alındığında 11'inin evli, 3'ünün bekar ve 6'sının ise boşanmış olduğu görülmektedir. Evlilik yapmış olan kadınların ilk evlenme yaşına bakıldığında kadınların yarısının 18 yaş altında ilk evliliğini yaptığı anlaşılmaktadır. 17'den daha küçük yaşta evlenmiş olduğunu belirten kadın sayısı 6'dır.

Kadınların eğitim durumuna ilişkin bulgular çoğunluğunun ilkökul ve ortaokul düzeyinde eğitime sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma amaçları doğrultusunda ulaşılan bulgular neticesinde aşağıda kadın özgün yaşam deneyimlerini yansıtan ifadeler ile kadın konukevine geliş sürecinde yaşananlar, sosyal destek sistemlerinden yararlanma durumuna ilişkin deneyimler ve geleceğe yönelik olarak beklentilere yer verilmektedir.

a. Kadın Konukevine Gelişin Arka Planı

Araştırmaya katılan kadınların kadın konukevine gelme sürecinde en öncelikli ihtiyaç olarak ifade ettiği nedenlere bakıldığında barınma gereksinimi, can güvenliği ve sürekli şiddete maruz kalma nedeniyle kadın konukevine başvurduğu görülmektedir.

“18 yıl boyunca sadece iki yıl sorunum yoktu. O da Van’da yaşarken. İyi arkadaşları vardı. Onlar sayesinde. Onun dışında hiç iyi günüm olmadı. (...) gidecek bir yerim olmadığı için geldim gerçi sokakta da kalırdım ama babamın, bacımın evine gidemem. Orayı da basar.”
(Katılımcı 3, 36 yaş)

“Çocuklarım için geldim, aileme de sığınamadım çocuklarımla. ... can güvenliğim sağlansın diye kadın konukevine geldim.(...) sürekli aynı şeyleri yaşıyorduk. (...) Evlendiğimizden beri böyleydi (...) Bir hafta iyi olsak ikinci hafta yine sorun çıkartıyordu. Her şeyi sorun ederdi. Bir bardağın yerine bile karıştırdı. Niye burda duruyor derdi. Her şeyi sorun ederdi, en çok da alkol aldığı zamanlar yapardı. Eşim çok sinirliydi. Neye sinirlenip neye sinirlenmeyeceğini on yedi yıldır hiç anlamadım.”
(Katılımcı 8, 36 yaş)

“Kızıma işkence etmeye başlamıştı. Bıçakla tırnaklarını kesmeye kalktı. Ben müdahale edince bana yöneldi. Eşim bana her türlü işkenceyi yaptı. Soğuk suya sokup kemerle döverdi. Silahla vururdu. Bir gün bizi

dövdükten sonra uyumaya başladı. Kızım la kaç tık karakola gittik.”
(Katılımcı 9, 30 yaş)

“Beni kaçırdığı günden beri beni dövüyor. İki gün geçiyor gene dövüyor, bir hafta geçiyor gene dövüyor. Normal bir dövme de değil. (...) Dua ediyorsunuz ertesi güne sarkmasın olay diye. Eşim bana her türlü işkenceyi yaptı. Soğuk suya sokup kemerle döverdi. Silahla vururdu.”
(Katılımcı 9, 30 yaş)

“(...) artık dayak çekecek halim yoktu. Sobanın demiriyle kafama vurunca yedi dikiş atıldı. Alkol alırdı, içerdi içerdi gözleri kırmızı erikler gibi olurdu. Allah’ın ne kötü sözü varsa söylerdi bana. Daha iki aylık gelindim dayak başladığında.” (Katılımcı 19, 56 yaş)

Genel olarak bakıldığında aile ve evlilik sorunlarının, özellikle şiddet odağında, tehlikeli boyutlara ulaşmış olduğu görülmektedir. Kadın konukevine yerleşen kadınların çoğunu evli kadınlar oluşturduğundan kadın konukevine geliş sürecinin arka planının şekillenmesinde evlilik ilişki ve dinamiklerinin etkili olduğunu gösteren durumlar ortaya çıkmaktadır. Kadın konukevine geliş sürecine giden yolun nasıl gerçekleştiğine yönelik sorulan sorulara kadınların önemli bir kısmı evlilik sorunlarını dile getirerek cevap vermişlerdir. Kadınlar evlilik hayatlarının uzun yıllar süren sorunlarla birlikte devam ettiğini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılmış kadınların tümü bir biçimiyle şiddete maruz kaldığını beyan etmektedir. Kadınların deneyimleri esasında kadına yönelik şiddetin ne denli yoğun, sürekli ve sistematik olduğunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

b. Sosyal Destek Arayışı

Araştırmaya katılan evli kadınların önemli bir kısmı aile ve yakın çevresinin maruz kaldıkları şiddetin sona ermesini desteklemek yerine sorunlu giden ilişkinin sürdürülmesi noktasında kendilerine baskı yaptığını şu ifadelerle beyan etmektedir:

“Baskı kuruyorlardı. ‘Herkesin bir çilesi, derdi var. Çocuğuna bakmazlar, tekrar evlensen bile. Yaşın çok genç. Bu yüzden çek, evinde otur. Ne yaparsa yapsın duyma, aldırış etme’ diyorlardı.” (Katılımcı 7, 30 yaş)

“Şu anda da ‘Arada üç çocuk var affet’ diyorlar. ‘Deli de olsa senin, katlanmak zorundasın’ diyorlar. Kendi ailesi de benim ailem de böyle söylüyor. ‘30 yaşına gelsin de uysallaşır, yapar yapar usanır’ diye teselli veriyorlardı. ‘Bunların geni de böyle, babası da dedesi de böyle’ derdi kaynanam.” (Katılımcı 10, 30 yaş)

Konukeninde kalan kadınların konukevine geliş sürecinde deneyimledikleri güçlükler karşısında hangi destek sistemlerinden yardım aldıklarını anlamaya yönelik sorulara verdikleri yanıtlarda çoğunlukla ‘kimsenin yardım eli uzatmadığı’ vurgusuyla sosyal destekten yoksunluk dile getirilmiştir.

“Yakın çevremden kimse yoktu. Dertleştiğim kimse yoktu. Birisi olmuş olsaydı, belki bu kadar bunalmaz, belki bu kadar daralmazdım. Kendi kendime akşama kadar, çay-sigara kafayı yiyordum. Eşimle aramızda mezhep farkı var... kabul edemediler.” (Katılımcı 1, 28 yaş)

“Yakınlarımdan destek bekledim ama bulamadım. (...) Annemden çok destek beklentim oldu. Ama kimse “Bu durumu böyle yaparsan düzelir” demedi. Ablam da boşandı. Onun iki çocuğu var devletten yardım alıyor, kirasını kaymakamlık ödüyor. O da ne kadar destek olabilir ki? (...) Ablalarımdan destek olan da olmadı.” (Katılımcı 15, 27 yaş)

Kadınların önemli bir kısmı karşılaştıkları sorunlar karşısında destek bulamadıklarını ifade ederken bir kısmı belirli düzeyde sosyal destek aldığını beyan etmiştir. Sosyal destek sağlayanlar aile bireyleri olabildiği gibi akraba veya komşu da olabilmektedir. Genel olarak bakıldığında kadınların algıladıkları destek en çok ‘dertleşmek’ olarak ifade edilen manevi destek ögelerine dayanmaktadır.

“Halam biraz yardımcı olmak istedi. (...) evini açtı, manevi destek oldu. Beni anlamaya çalıştı. En çok konuşarak destek olmaya çalıştı. (...) Bir arkadaşım vardı (...) Onunla dertleşiyorduk. Bir de komşum vardı. Onlarla konuşunca rahatlıyordum. (Katılımcı 7, 30 yaş)

“Bir ablam var İstanbul’da. Onunla telefonlaştık. Çok bunaldığım zaman dertleşirdim. Maddi olarak birbirimize desteğimiz olmuyor ama aynı şeyleri yaşayınca insan birbirini daha çok anlıyor.” (Katılımcı 10, 30 yaş)

Araştırma sürecinde görüşme yapılan kadınlar onları ayakta tutacak veya ihtiyaçlarına karşılık verecek destek olsaydı konukevine gitmeye gerek olmayacağını belirtmiştir. Bu durum kadınların özellikle yakın çevrelerinden destek alabilmiş olmayı ne denli istemiş olduklarını göstermektedir. Yaşadıkları zorlu durumlar karşısında hissettikleri manevi doyum eksikliği yanında kadınların maddi olanaklardan yoksun olmayı da önemli bir neden olarak değerlendirdikleri görülmektedir:

“Yani deselerdi ‘Eşinle anlaşıyorsun, tamam kızım herkesin başına gelebilir.’ Eve gittiğimde de eşimden ayrıldığım için ‘Geldin başımıza kaldın’ demeselerdi, kararlı davransalardı, iyi davransalardı gelmezdim.” (Katılımcı 7, 30 yaş)

“ En çok sevgi. Ailemden sevgi görseydim, dışlanmasaydım hor görülmeseydim gelmezdim. Eşim de bana saygı sevgi göstermiyordu. Öyle olunca kendini kötü hissediyor insan. Kendi çocuklarını bile sevmediği için...” (Katılımcı 18, 34 yaş)

“Maddi olanak... Ailem benim arkamda olsaydı gelmezdim ben buraya. Şimdi eşimden kaçarak geldim. Maddi sorunlarım olmasa, gidecek yerim olsa, ben ona iki senedir katlanmazdım. Ayakta duracak mesleğim yok, arkamda duracak kimse de yok.” (Katılımcı 5, 35 yaş)

“Bana ve çocuklarıma maddi yardım yapılsaydı... Para... Her şey parada bitiyor. Para olunca insan kendini güçlü de cesaretli de hissediyor. Yıllardır bu kadınların bu erkekleri çekmesinin nedeni hep para, hep bunlar. Ne olur nasıl olur bilemedik ki.” (Katılımcı 10, 30 yaş)

3.7. Geleceğe Dair Duygu ve Düşünceler

Konuk evinde kalan kadınların konukevi sonrasına ilişkin yaşam planları ve gelecek beklentilerine ilişkin olarak alınan yanıtlarda öne çıkan paydanın geleceğe dair belirsizlik hissi ve endişe odağına yerleştiği görülmektedir.

“Çoğunlukla gelecek konusunda endişeliyim. (...) Ne olacağı belli değil. (...) Elimde bir param olmadığı sürece çıkmayı düşünmüyorum. Uzun süre kalabilirim. Çocuk küçük olduğu için (2 aylık) başımın çaresine bakamıyorum. Nafaka alıp ve engelli maaşı ile geçinebilirim, ortak bir arkadaşla eve çıkabilirim. (...) Şimdiden hiçbir plan kuramıyorum. (Katılımcı 4, 25)

“Huzursuz hissediyorum. Gelecek kaygısı var. Sağlığım konusunda endişeliyim. Çalışamazsam çocuklarıma bakamayacağım, çocuklarım elimden gidecek diye korkuyorum. Çocuklarımı eşim alır bana göstermez diye korkuyorum. Eşime tazminat davası açtığım için o da bana kinli aslında. Şu an tıkanıyorum hissediyorum. Vaktim boşa geçiyor sıkılıyorum. Kendimi bu yüzden kötü hissediyorum.” (Katılımcı 17, 38 yaş)

“Üç çocuk ne olacağını bilmiyorum. Bir bakıyorum, kendimi kurtulmuş yüksekte hissediyom, birbakıyorum aşağıda. Dayak yiyodum ama çocuklarımla geleceği maddi açıdan vardı. Ne bilim karmakarışık işte. İşim yok, mesleğim yok biraz da karamsar bakıyorum hayata. Küçük bebeğimden dolayı şimdilik planım yok. Zaman ne getirirse.” (Katılımcı 10, 30 yaş)

Araştırmaya katılan kadınlardan bir kısmı gelecekteki yaşamlarına dair karamsarlık duygularını ifade etmiş olmakla genel eğilim hayatlarına yeni bir yön verme yönünde içten bir arzuyu da barındırmaktadır. Bunun için kendi ayakları üzerinde durma, bir iş bularak çocuklarıyla birlikte yeni ve bağımsız bir hayat kurma isteği özellikle dikkati çekmektedir. Kadınların bu isteğini annelik özverisiyle çocuklarının ‘hayatlarını kurtarmak’ üzerine inşa etmesi de oldukça önemli bir noktayı işaret etmektedir.

“Bir iş bir ev başka hiç bir şey istemiyorum. ...“Öncelikle işim olsun. Zaten başaramayacağım iş yok. Daha önce sekreterlik, pazarlamacılık, kasiyerlik yaptım. Çalışmak, onları en iyi şekilde okutmak istiyorum. İlla maddi değil, derslerine ağırlık versinler etüt görsünler. ... Kızımın bir meslek edinmesini, okuyup memur olmasını, çocuklarımı bu şekilde görmek istiyorum. Kötü arkadaşlar edinmesinler. Büyük kızım gözümlün önünde eriyip gidiyor, bunlar da öyle olmasın. Çok büyük çaba gösteriyorum, gösterecem de.” (Katılımcı 2, 37 yaş)

“Buradan ayrıldıktan sonra bir iş bulup, bir ev tutup çocuklarımla beraber yaşamak istiyorum. İş fark etmez kendimi geçindirecek kadar olsun yeter. Belki yardımlardan da alırım küçük bir ev olsa bir çatım olsa yeter çocuklarımla birlikte (...) (Çocuklarımla) meslek sahibi olmasını istiyorum, yapacam da yani. Eğer sağlığım yerinde olursa, hasta filan olmazsam başımda saç kalmasa hastalıktan dermanım kalmasa bile onları okutacam. Ezilmesinler insanlara karşı,

paraları olsun istiyorum. Ben kendim için bir şey istemiyorum yorulduğum zaten ben çocuklarım için yaşıyorum.” (Katılımcı 18, 34 yaş)

“Bir iş bulsam... İş bulduktan sonra devletten de yardım alırım bir süre. Kendi ayaklarım üstünde kalana kadar kira yardımı alıp kendi hayatımı kurarım. Oğlum üçüncü sınıfa gidiyor. Benim boşanmamı istemiyor ama ben hayatıma Ankara’da devam etmek istiyorum. Sadece ben ve oğlumun olduğu bir hayat istiyorum.” (Katılımcı 15, 27 yaş)

“Boşanma davası bitince adres ve kimlik bilgilerimin gizliliği olursa Ankara şehrini değiştiririm. Gerekirse başka yerde kendime hayat kurarım yani ben böyle düşünüyorum. ... Çocuklarımla bir arada yaşayacam Allah nasip ederse. Ümitsiz değilim. Büyük oğlumu da yanıma alacam. ... çocuklarımla birlikte yaşamak istiyorum.” (Katılımcı 19, 56 yaş)

“Para olursa devletimiz imkan tanırsa maddi destek sağlarsa ev tutmayı düşünüyorum. Sağlamazsa çocuklarımı evde bırakıp işte çalışıcam. Çocuklarım birbirine bakacak, yapacak bir şey yok. Bilmiyorum bir şekilde hayat kuracaz. O adamın yanından ayrıldım diye her şey bitmiş değil daha yeni başlıyor ... çocuklarımı okutabilmek, yapabileceğim bir iş, bir ev... başka bir beklentim yok. ... Hiçbir şey yapamazsam ayakkabı boyarım, baklava börek açarım geçinirim. Çünkü çocuklarım da eşimin yanında eziliyor. Çaresizlik çok kötü bir şey. Okumuş mesleğin olsa zaten bir beklentim olmaz. Çıkın razı gelmeyin diyorlar ama seni bomboş bir hayatın içine bırakıyorlar.” (Katılımcı 10, 30 yaş)

“Düzgün, sigortalı bir iş bulmayı düşünüyorum. Arkadaşlarımla yanın da, iki çocuğumu da alır giderim. Sabah gider akşam gelirim. Ailem de ayaklarımla üzerinde durduğumu görünce onlar da belki hatta para bile isterler. (...) cesaret, güven olacak ki ayaklarımla üstünde durabiliyim. Sürekli herkesten korkarak hiçbir şey yapamam. Kendime cesaret vermem lazım. Dışarının hali çok berbat, insanlar çok farklı. Kim iyi kim kötü bilemezsiniz. Şu anda gitsem her yer bana iş verir ama güvenebileceğim bir iş istiyorum. (Katılımcı 6, 24 yaş)

4.Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan kadınların genel itibarıyla genç yaşta evlenen, yoğun aile ve evlilik sorunları yaşayan, düşük eğitim seviyesine

sahipve çalışma hayatına dahil olmamış bir profil sergilemesi çeşitli bakımlardan literatürdeki bulgularla örtüşmektedir (Burcu ve diğ., 2015; (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2015; Yalçın, 2014; Kelebek, 2016; Taşkale ve Soygüt, 2016; (Galano, Hunter, Howell, Miller, & Graham-Bermann, 2013).

Araştırmaya katılan kadınların hemen hepsinin yakın ilişkilerinde şiddete maruz kaldığı ve evlilik sorunları ile buna bağlı diğer sebeplere dayanan şiddet maruziyetinin süreklilik arz ettiğianlaşılmıştır. Ancak şiddetten ve şiddet ortamından kaçmak isteyen kadınlar için bunu başarmak kolay değildir. Yukarıda açıklanan sosyal profillerine dayalı dezavantajlar ve sosyal destek sistemlerinden yeterli düzeyde yararlanamamaları kadınların yaşam şartlarını zorlaştırmaktadır (Çötök, 2015; Fernández-González ve diğ., 2016; Öztürk, 2014).

Araştırma bulguları da kadınların sosyal yaşamdan tecrit edildiği ve sosyal destek ağlarıyla ilişkisinin sınırlandırıldığı veya tamamen kesildiği yönündedir. Literatürde buna paralel olarak Ataerkil aile ve evlilik ilişkisi içinde ezilen, kendi kaderini tayin etme hakkı olmayan kadınların maruz kaldıkları şiddet ve baskı ortamını tanımlayan bulgulara rastlanmaktadır (Kelebek, 2016). Sosyal desteğin tüm türleri kadınların yaşam tutunması için oldukça önemlidir. Ne var ki araştırmaya katılan kadınların ifadeleri genel anlamda yaşadıkları sorunların çözümünde ve şiddetten korunmalarında sosyal destek sistemlerinin yeterince işlemediğini göstermektedir.

Kadınlar sosyal destek konusunda kimi zaman tamamen yalnız ve çaresiz hissetmekte, kimi zaman ise derdini paylaşacak biri olduğunda daha iyi hissetmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki kadınların sosyal destek beklentisi maddi ve manevi boyutta olabilmekte ancak ‘derdini paylaşabilme’ imkânı bile kadınlar için rahatlatıcı ve güçlendirici olabilmektedir. Öyle ki kadınlarsosyal destek sisteminden yararlanabilmiş olsalar kadın konukevine gelmek zorunda olmayacaklarını dile getirmiştir. Bu doğrultuda bazı kadınlar ailesinin sevgisi, anlayışı ve desteği olsaydı kadın konukevine gerek kalmayacağını söylerken bazıları da maddi imkanı olsaydı bu durumda kalmayacağını düşünmüştür. Uçan(2011) tarafından yürütülmüş çalışmada da benzer şekilde kadınların kendilerine ait maddi kaynakları olması durumunda konuk evine gelmelerini gerekli kılan bir durumun olmayacağını düşündükleri belirlenmiştir.

Kadınların bundan sonraki yaşamlarına ilişkin düşünceleri ele alındığında ortaya çıkan bulgular bir kısmının özellikle ailesinden destek beklentisini sürdürdüğünü göstermektedir. Yine de kadınların önemli bir kısmı bundan sonraki yaşamlarının kendilerine ait ve bağımsız olmasını hayal etmektedir. Bu doğrultuda iş bulup çalışmak ve maddi imkâna kavuşmak kadınların gelecekte en çok ihtiyaç duyacağını hissettiği hususların başında gelmektedir.

Araştırma bulguları göstermektedir ki kadınların sosyo-demografik olarak eğitim, kişisel haklarını koruma, sosyal yaşam becerileri gibi dezavantajlı oldukları konularda güçlendirilmesi oldukça önemlidir. Kadınların kendi hayatları üzerinde daha fazla güç ve kontrol sahibi olmasının sağlanması için güçlendirme odaklı sosyal hizmet uygulamalarına öncelik verilmesi önem arz etmektedir. Kadınların şiddetten korunması için yapılan çalışmaların ve sunulan hizmetlerin yalnızca kadın konukevi gibi kurumsal yapılanmalarla değil aile bazlı müdahale ve izlemeye dayalı uygulamalarla genişletilmesi gerekli görülmektedir. Şiddetin hiçbir biçiminin hiçbir şekilde kabul edilemez olduğu bilincinin hem erkeklerin hem de kadınların içselleştirilmesi için cezalandırma odaklı olmayan dönüştürücü toplum uygulama modellerinin geliştirilmesi ve buna yönelik araştırmaların teşvik edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma Ç, S., & Sanıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi: Türkiye’de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig*, 73, 63-98.
- Cankuraran-Öntaş, Ö. (1998). Kurum Bakımı Deneyimi Olan Genç Yetişkinlerin Sosyal Destek Sistemleri ve Ruh Sağlığı Durumları. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Çotok, N. A. (2015). Toplumsal cinsiyet rolü dâhilinde kadına şiddet olgusuna karşı kadın algısı. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 937-952.

- Dünya Sağlık Örgütü. (1998). *Life in The 21st Century A Vision For All*. Geneva: World Health Organisation.
- Fernández-González, L., Calvete, E., & Orue, I. (2016). Women victims of gender violence in shelters: Sociodemographic and maltreatment characteristics. *Psychosocial Intervention*, 26, 9-17.
- Galano, M. M., Hunter, E. C., Howell, K. H., Miller, L. E., & Graham-Bermann, S. A. (2013). Predicting shelter residence in women experiencing recent intimate partner violence. *Violence Against Women*, 19(4), 518-535.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2015). *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması 2014*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Kelebek, G. (2016). *Aile İçi Şiddete Maruz Kalarak Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Öztürk, A. B. (2014). *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Özübek, T. (2015). *Aile içi şiddet ve medya: televizyonda şiddetin görünürlüğü ve yeniden üretilmesi*. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1).
- Park, H. S. (2007). *Effects of Social Support, Coping Strategies, Self-Esteem, Mastery, and Religiosity On The Relationship Between Stress and Depression Among Korean Immigrants in The United States: Structural Equation Modeling*. Doktora Tezi, State of Texas: The University of Texas, Austin.
- Taşkale, N., & Soygüt, G. (2016). *Kadın sığınma evlerinde kalan şiddet mağduru kadınlar: Demografik ve sosyoekonomik bir inceleme*. *Türk Psikoloji Yazıları*(19 (Özel sayı)), 3-11.
- Uçan, A. (2011). *Bir Sosyal Stigma Öznesi Olarak Kadın Sığınmaevleri ve Sığınanlar*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Yalçın, M. (2014). Aile İçi Şiddet Nedeniyle Kadın Konukevinden Hizmet Alan Şiddet Mağduru Kadınlar İle Kuruluşta Görev Yapan Meslek Elemanlarının Kadın Konukevi Hizmetlerine İlişkin Değerlendirmeleri: Ankara Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.